

त्रि-रत्न

त्रि-रत्न

प्यलापौ
Tri-Ratna

दं : १ ल्या : ३ बु.सं.२५६४

ने.सं.११४० गुँला २०७७ श्रावण



“बुद्ध शिक्षा संस्कृतिको संरक्षण, सम्बृद्ध बौद्धसमाजको संवर्द्धन”



बौद्ध विहार संघ

अक्षेश्वर महाविहार
पुच्च, यल





ON METAL
ARTS & CRAFTS

Specialized in Immense Nepali and Tibetan Metal Crafts

T : 977-1-5531282 Res / 5251373 Workshop
M : 9841209588 / 9843516111
E : onmetal@live.com
W: www.onmetalart.com
www.facebook.com/onmetal

Hattiban, Dhapakhel-23, Lalitpur, Nepal



**The Group of
Traditional
Repousse Art**



**IMAGE
ATELIER**

Traditional Art / Sculpture From Sheet Metal

T : +977-1-5203858
M : +977-9841261160
E : rabindra@imageateliers.com
imageateliers@gmail.com
W: www.imageateliers.com

Imadol-6, Lalitpur, Nepal



Creative

Traditional Metal Arts & Crafts

T : +977-01-6922772
M : +977-9841261161
E : rajendra@creativenepalcraft.com
creative@gmail.com
W: www.creativenepalcraft.com

Harisiddhi, Silauti, Lalitpur, Nepal

“बुद्ध शिक्षा संस्कृतिको संरक्षण, सम्वृद्ध बौद्ध समाजको संवर्द्धन”



त्रि-रत्न

प्यला-पौ



नं. : १ ल्या : ३

बु.सं. २५६४

ने.सं. ११४० गुँला

२०७७ श्रावण

संरक्षक

नानीकाजी शाक्य

नायो

बौद्ध विहार संघ

संयोजक/सम्पादक

गौतममुनि बज्राचार्य

सम्पादक मण्डल

चन्द्रबहादुर शाक्य

सानुमान बज्राचार्य

पुष्पराज बज्राचार्य

ग्वहाली

अनिलबीर बज्राचार्य

मिलन शाक्य

ज्ञानेन्द्र शाक्य

खेमराज शाक्य

सुरेन्द्रकुमार शाक्य

विश्रवास बज्राचार्य

सन्दिरा बज्राचार्य

बुद्धलक्ष्मी शाक्य

देवः किपा

धँल्याः हिति

मुद्रक

राजमति प्रेस

फोन : ५५३४५२७

पिकाक

बौद्ध विहार संघ, यल

अक्षयेश्वर महाविहार

पुच्व, यल ।

फोन : ५५२७६७०



मनोपुब्बङ्गमा धम्मा मनोसेट्ठा मनोमया ।

मनसा चे पसन्नेन भासति वा करोति वा ।

ततो नं सुखमन्वेति द्वाया'व अनपायिनी ॥

धम्मपद

न्ह्यागु अवस्थाय नं मन हे न्हापालाक वनिगु खः । तसर्थ मन हे मुख्य जुल । मन हे सकभनं व्याप्त जुया च्वंगु जुल । भिंगु नियतं खँ ल्हासां वा ज्यायासां उकेयागु (सुख) फल किपालु समान ल्यूल्यु वई ।

शमथेन विपश्यनासुयुक्तः कुरुते क्लेशविनाशमित्यवेत्य ।

शमथं प्रथमं गवेषणीयः स च लोके निरपेक्षयाऽभिरत्या ॥

बोधिचर्यावतार

न्हापां समथ व विपश्यनायुक्त जुया क्लेशत विनास यायेमाः ।

थथे धैगु थुइका लोकय् आशक्त जुइगु तोतेमाःगु जुल ।

सुखो बुद्धस्स उप्पादो, सुखो धम्मोदेसना ।

सुखो संघस्स सामग्गि, समगानो तप्पो सुखो ॥

बुद्धया उत्पत्ति सुख खः, धर्मया उत्पत्ति सुख खः ।

संघ नापं च्वनेगु नं सुख खः । अथेहे सामुहिक साधना नं सुख खः ।

सम्पादकीय

ज्योतिरुप स्वयम्भूया दर्शन यायेत महाचीनं बिज्याःम्ह श्री महामञ्जुश्री नागवास दह नां जुया च्वंगु थुगु पुखुया लः चन्द्रहास खड्गं प्रहार याना लः दक्व न्हसिकावं छोया थुगु थाय् यात मञ्जुपत्तन नामं शहर दयेका धर्माकरयात थनया राज्य ब्यवस्थाया जिम्मा बियाथकुगु खँ स्वयम्भू पुराणस उल्लेख जुया च्वंगु दु ।

उगु इलय् थन थी थी थासं मनूत आप्रवासन जुया वसेली थी थी तीर्थस्थल, चैत्य, गुम्बा, मठमन्दिर, विहारया निर्माण लिसें धर्म संस्कृतिया थपू नापं छगू सुसभ्य व सुसंस्कृत समाजया निर्माण जूगु जुल ।

हानं ज्योतिरुप स्वयम्भूयात गुरु शान्तिकराचार्यजुं तोपुया स्वयम्भू महाचैत्य निर्माण याना बिसैली स्वयम्भू चैत्यया दर्शन पूजन याःवनेगु परम्परा गुँला हनेगु जुल । थथे थ्व गुँला लच्छी यें, यल, ख्वप व नेवाः बस्ती गन गन दु अन अन श्री स्वयम्भू बुद्ध बोधिसत्वपिनिगु मन्त्र, धारणी, स्तोत्र, अवदान, सद्धर्म ग्रन्थ वाचन पूजन यायेगु परम्परा आःतक नं न्ह्यानाच्वंगु दु ।

थन यलय् नं थ्व गुँला लच्छी थी थी धार्मिक ज्याभ्वःत याना वयाच्वंगु दु । गुँलाथ्व पारु खुन्हु निसें सुथया प्रहरय् बोगी वनेगु नापं न्यकू बाजा पुया त्रिरत्न शरण उच्चारण याना बौद्ध म्ये हाला चैत्य परिक्रमा याइ । गुंपुन्ही छन्हुन्ह्यो बहनी मतःया पाःलात्वाःया पाखें क्वन्ति महाःद्यो परिसरस “नव बाजा” या प्रदर्शन भब्यरुपं याइ । अथेहे मतःया खुन्हु यल लाय्कु, अनं लिपा स्वयम्भू व बुंगमती न नव बाजा प्रदर्शन याई ।

दिवंगत जूपिं सुखावती भुवनस वासया कामना यासैं गुँलागाः पारु (सापारु) खुन्हु सायाः वनिगु खः । गुँलागाः द्वितीया खुन्हु मतःया (मत यात्रा) वनेगु याई । थुखुन्हु सुथन्हापां पाःलात्वाःलं जात्रा न्ह्याना यल नगरय् च्वंगु बहा, बही नापं दक्व चैत्य व लँसंलागु फुक्क द्यो पित्त पूजा परिक्रमा याना मत यात्रा सनिलस क्वचाइ ।

थुगुसिइ हलिन्यंक हे “कोभिड १९” महामारीया रुपय् न्यना वयाच्वंगुलिं थ्व महामारी पाखें सुरक्षित जुइत सरकारं थी थी उपायत नालेगु नापं अप्पो हुलमुल मयायेगुया नितिं वंगु २०७६ साल चैत्र ११ गते निसें बन्दाबन्दी (Lock down) धकाः घोषणा याःगुलिं भी यलवासीपिं व भीगु संस्कृति नं प्रभावित अवस्थाय् हे जूगु जुल । सरकारया अर्थ ब्यवस्था व जनताया न्हियान्हिथंया ज्याः हे प्रभावित जुसेलि बन्दाबन्दी यात छुं भतिचा छ्वासुका बिउगु खः । अथेसां नं कोभिड १९ या संक्रमणया त्रास दहे दनि । थज्यागु अवस्थाय् नं जनतायात त्राण विइत, धर्मप्रति सचेत यायेत थौकन्हेया Facebook व Youtube या प्रविधि छ्यला थी थी ब्यक्तित्वपिं पाखें बौद्ध स्तोत्र धारणी पाठ व बाखँ कना जनतायात छेंय् हे च्वना नं धर्म सन्देश प्राप्त यायेत गुगु ज्याभ्वः जुल थ्व अवश्य नं च्वछायेबहगु ज्या जुवंगु दु । अन्तय् सकसिया सुस्वास्थ्य व भिं कामना यासे स्वस्थजुया सुरक्षित जुइमा धैगु कामना याना च्वना । सुभाय् ।

“चीरं तिष्ठन्तु सद्धर्मं”



विषय सूचि

क्रसं.	विषय	लेखक	पेज नं.
१)	देख्ये चायकेगु पूजा	दिपक वज्राचार्य	४
२)	यल करुणामय (बुँगद्यः) या नित्यचर्या	कमल राज वज्राचार्य	७
३)	गुँला पर्व व धँल्याः हिति	ज्ञानेन्द्र शाक्य	९
४)	श्री त्रिरत्नसिंह विहारे स्थापना यानातःगु छगू ताम्रपत्राभिलेख	पुष्पराज वज्राचार्य	१६
५)	सीबले जुइगु अनुभव प्राण त्वःते न्ह्योयागु अवस्था	प्रा. डा. बज्रराज शाक्य	१८
६)	माध्यमिक दर्शनाचार्य नागार्जुनया कथं अनुत्पाद (शून्यता) या व्याख्या	मिलन शाक्य	२१
७)	शिल्प कलाको बारे बुद्धको उपदेशहरु	महेन्द्ररत्न शाक्य	३१
८)	श्रद्धेय आजु बुद्धिराज वज्राचार्यजु लिसे खँल्हा बल्हा	सुरेन्द्रकुमार शाक्य	३६
९)	Features of Newa Buddhism	Kiran Narsing Shakya	४०
१०)	बौद्ध विहार संघया गतिविधि व विहार निर्माणया क्पिा		४४

शाक्य लेखापटी सेवा

हनुमानस्थान, लगनखेल, ललितपुर महानगरपालिका



सेवाहरु

- ▲ जग्गा नाप जाँच
- ▲ जग्गा खरिद बिक्रि
- ▲ मालपोत सम्बन्धी सम्पूर्ण कामहरु
- ▲ अड्डा अदालत सम्बन्धी सम्पूर्ण कामहरु
- ▲ भूमि सुधार सम्बन्धी सम्पूर्ण कामहरु

सम्बोधि शाक्य

मो.: ९८१३५१७४७३, ९८४९४२४६६२



दिपक वज्राचार्य

देख्ये चायकेगु पूजा

वज्रयानी बुद्ध धर्मय् दशकर्म पूजा याना द्योयात प्रतिष्ठा यायेगु चलन दु । अले दशकर्म पूर्वका प्रतिष्ठा याना तःम्ह द्योयात भी मनूत थें हे जीवीत खः धका भालपा याना न्हिथं नित्य पूजा नं यायेमा । नित्य पूजा याइवले भी मनूतय् थें हे द्योयात नं शुद्ध लःखं स्नान याकेमा अर्थात ख्वाः सिकेमा । थुकियात “देख्ये चायकेगु” धाई । थन ‘ख्ये’ धैगु ‘ख्वाः’ धाःगु खः । ‘देख्ये चायकेगु’ धाःगु ‘द्योयात ख्वाः सिकेगु’ धाःगु खः । अले द्योयात ख्वाः सिके धुंका न्हायकं नं क्यने मा । गथे भी ख्वाः सिले धुंका ख्वालय् दागत वंला मवंला धका न्हायकं स्वयेगु याइ अथे हे द्योयात नं न्हायकं क्यनेमा । थनली द्योया ख्वाः सिकागु लः शुद्ध भालपा अभिषेक कायेगु धका म्हय् म्हय् हाः यायेगु, जल कायेगु नं याइ ।

थुजोगु चलन छेंय् छेंय् नित्य पूजा याइबले जक मखु बहाबहिली च्वंपि क्वापाद्यो सहित अन दुपिं मेमेपिं द्योपिन्त नं न्हिथं देख्ये चायकेगु याना वया च्वंगु दु । गुरुजुपिनि जजमान पिन्थाय् पूजा वनीबलय् पूजाया आरम्भ याना बिज्याइवले द्योयात देख्ये चायकेगु याना बिज्याइगु खः । थुकियात ‘स्वभाव पूजा’ धाइ । द्योथाय् न्ह्योने याय् म्वाःगु पूजा जुलसा स्वनातःगु कलशयात हे पञ्चबुद्ध भालपा देख्ये चायकेगु याइगु खः । गुरुजुपिनि पूजा याइगु इलय् देख्ये चायेका बिज्याइ बले थी थी संस्कृत वाक्य ब्वना याइगु चलन दु गुगु वाक्यय् बौद्ध दर्शनया खँत गम्भीर रुपं दुथ्याना च्वंगु द् ।

बहा बहिलीइ क्वापाद्योथाय् देख्ये चायके बले द्योपाला नं याइगु खः । बापाःचा दुथाय् बापाचां देख्ये चायकेगु याई । अले द्योपाला व बापाःचा देख्ये चायकी

बले बःभूई न्हायकं व बज्र तथा कलशं लः हायकेगु याई । कलशय् च्वंगु लःखं हायके धुंका बःभूई च्वंगु लःखं क्वापाद्योयात ख्वाःसिकेगु याई । थुलि याये धुंकलकि द्योपाला अथवा बापाःचां द्योयात न्हायकं क्यनेगु याई । अनली देख्ये चायकेगु स्वयेत पिया च्वंपि मूनतयेतः नं न्हायकं क्यनी । थुलि धुंका बःभूईच्वंगु जल सकसितं त्वला म्हय् हाःयानावी । गुलिसियां जल कया यंका छेंय् चोखा यायत छेंय् हाःयायगु नं याइ । थनली देख्ये चायकेगु पूर्वंगु जुई । अनलि द्योयात पञ्चोपचार पूजा यायेगु ज्या शुरु जुइ । द्योयात सिन्ह तिकेगु, स्वाँ छ्वायेगु नैवद्य छ्वायेगु, मतः बिइगु आदि ज्या जुइ । बहाबहिलीइ देख्ये चायकी बले देख्ये चायके न्ह्यो धर्म पासापिं मुना द्योथाय् न्ह्योने च्वना नामसंगीति नापं थी थी धारणी ब्वनेगु नं याइ । अले देख्ये चायके सिधयेका मेमेगु तुतः त नं ब्वनेगु याई । थुगुकथं परम्परां निसें भीथाय् बहा बहिलीइ देख्ये चायकेगु ज्या मद्दिकक न्ह्याना वया च्वंगु दु ।

छेंय् छेंय् थःपिनि नित्यकर्म (न्हिकं) याइबले नामसंगीति व थी थी धारणी तुतः ब्वनेगु चलन ला मद्दु, तर गुलिगुलिंसिया याना वया च्वंगु नं जुइफु । गुलिंसिया गुँला लच्छि जक जुसां न्हिकं याइबले थी थी तुतः त द्योथाय् न्ह्योने ब्वनेगु चलन दु ।

गुरुजुपिनि द्योयात स्नान याके न्ह्यो स्नान याकेगु लःथल वा शंखयात वरुण नागराजा स्वरुपं पूजा याना लंख शोधन यायेगु चलन दु । हाकनं गँ थाना द्यो पूजा यायेगु पूजाभः संकल्प याना बिज्याई । मेपिनि जुसा थथे याना च्वनी मखु । अले गुरुजु पिन्सं न्हिकं याइबले अथवा जजमान पिन्थाय् पूजा याःवनीगु इलय् स्वभाव

पूजाया भूवल्य् द्योयात स्नान याकिगु इलय् घण्ट (गँ)
थाना थथे वाक्य व्वनीगु खः ।

**यत्मङ्गलं सकल सत्त्व हृदिस्थितस्य
सर्वात्मकस्य वर धर्म कुलाधिपस्य
निःशेष दोष रहितस्य महासुखस्य
तत्मङ्गलं भवन्तु ते परमाभिषेक**

वज्रयान बुद्ध धर्मया पूजाया सफू च्वया बिज्यापिं
बौद्ध आचार्य पिन्सं पूजाय् थी थी क्रिया जुइबले उकी
पाय्छि कथं सकसितं बोध जुइगु कथं धर्म दर्शनया खँत
दुथ्याका बिज्यागु दु । थ्व वसपोल पिनिगु गम्भीर ज्ञानया
लिच्च खः । थन द्योयात स्नान याकिबले थ्व श्लोक्य
व्यक्तयाना तःगु ज्ञानया खँ थथे खः ।

गथे भी म्वल्हुइबले म्हां छ्मं दुगु खिती (मल)
सुचुक्क मदया स्वच्छगु, यच्चुसे च्वंगु निर्मलगु स्वय हे
यइपुसे च्वंगु शरीर प्राप्त जुई, अथेहे भीगु चित्त नं
स्वच्छगु, निर्मलगु, खितीखाती छ्फुति हे मदुगु प्रकृति
प्रभास्वर चित्त खः । तर जन्म जन्मान्तरं वया च्वंगु
अविद्यां याना भीगु चित्तयात फोहररूपी मलं (क्लेश)
दुषित याना बिल । दहे मदुगु निस्वभाव संसारयात म्हसिके
मफया माया थें, स्वप्न थें जक दया च्वंगु संसारयात
धात्थें हे दु धका भापीया नित्य संज्ञा, सुख संज्ञा, आत्म
संज्ञायाना शुद्धगु चित्तयात क्लेशया बसय लाका अनेक
त्यःमत्यः कर्मयाना संसारया भुमरी दुःख सिये माला
च्वन । भीगु म्हय् खिती थाना च्वनीबले गुलि दुर्गन्ध
जुइगु खः, नवया च्वनीगु खः अथे हे चित्त नं क्लेश
मलयाना फोहर जुइका च्वन, अशुद्ध जुइका च्वन ।
अले गथे भीसं स्नानयाना थःगु म्हय् च्वंगु खिति फुक्क
मदयेका छ्वई । अथे हे विपश्यना अभ्यासया बलं भीगु
चित्तय् अनादि कालं निसे ल्यू ल्यू वया च्वंगु क्लेश
मलयात (फोहर) मदेयका स्वच्छगु, निर्मलगु भगवान
बुद्धपिन्सं प्राप्तयाना कया बिज्यागु प्रकृति प्रभास्वर चित्तयात
प्राप्तयाना भी सकलें बुद्ध जुइफइ । थुगु श्लोक्य् थुजागु
सन्देश बियातःगु दु ।

थुगु श्लोकद्वारा “सकल प्राणीपिनी हृदयस दया
च्वंगु छ्हे दोष मदुगु महासुखया मार्ग जुया च्वंगु प्रकृति

प्रभास्वर चित्त मंगल जुइमा अर्थात् थुकियात दर्शन याना
सदाकालं संसार चक्रं मुक्त जुइ फयेमा धका आशिका
याना तःगु खः ।” अनं लिपा द्योयात न्हाय्कं क्यनी बले
थथे श्लोक व्वनेगु चलन दु ।

**प्रतिविम्ब समाधर्माः अच्छाः शुद्धा ह्यनाविलाः ॥
अग्राह्या अनभिलाप्याश्च हेतु कर्म समुद्भवः ॥**

संसारय् भीगु बुद्धिं थुइका सिइका, खँका गुलिनं
विषयवस्तु भीगु चित्तं धात्थे हे दु धका ग्रहण याना च्वंगु
दु व फुक्कं न्हाय्कनय् खने दया च्वंगु प्रतिविम्ब (किचः)
समान खः अर्थात् दुथें च्वं तर धात्थें दुगु मखु । पिने
च्वंगु वस्तुयात गथे खः अथे हे दुरुस्त जुइक छ्पुति हे
फरक मजुइक क्यनेगु न्हाय्कया गुण खः । गुकिं याना
न्हाय्कनय् च्वंगु विम्ब धका मसिल की भीपिं हे भुलय्
जुइयो । खिचा आदि पशुतला थःगुहे किचः धका मसिया
न्हाय्कनय् स्वस्वं उनाच्वंगु भी सकसिनं सिउगु हे खः ।

उकिं संसारय् च्वंगु फुक्क वस्तु (धर्म) यात
न्हाय्कनय् खनेदौगु किचः समान खः अर्थात् हेतु व प्रत्यय
सामग्री चूलावया दुथें च्वंक प्रतीत जक जुया च्वंगु
(भ्रुके जुइगु) खः धका थुइका भीगु चित्तं ग्रहण यायेगु
मदुगु अग्राह्या धका थुइका कायेमाल । अले संसार
प्रतियागु भीगु आशक्ति सदाकालयात मदया वना परमार्थ
सत्य ज्ञान दर्शन याना संसारयागु प्रपञ्च पाखें मुक्त जुइ
फइगु जुल । थुगु सन्देश वा ज्ञान हे भीत थन कनातःगु
जुल । अले द्योयात स्नान याका ल्यंदुगु लः (जल) हाःयाना
कायेवले गुरुजं थथे वाचन याना बिज्याइगु जुल ।

अभिषेकं महावज्रं त्रैधातुक नमस्कृतम् ॥

गुणहामि सर्व बुद्धानां त्रिगुह्यालय च संभवम् ॥

अर्थ : द्योयात स्नान याका ल्यंदुगु शुद्धगु लःखं अभिषेक
जल भापा कयागुलिं महावज्रयागु अभिषेक प्राप्त जुइमा ।
समस्त त्रिधातु (कामधातु, रूपधातु व अरुपधातु) यात
नमस्कार याना । समस्त तथागतपिन्सं ग्रहण याना
बिज्याःगु स्वखा गुह्य छें प्राप्त याना काये फयेमा ।

थन महावज्रयागु अभिषेक धौगु शून्यता ज्ञान
लाभ यायेगु मार्गया अभिषेक धाःगु खः । अले समस्त

त्रिधातु (संसार) धैगु हे कामधातु, रूपधातु व अरुपधातु धा:गु ख: । शून्यता ज्ञानय् अभ्यास याना ववं समस्त त्रिधातु हे चित्त मात्र जक ख: धैगु खनीगु जुल अर्थात् थ:गु चित्त हे त्रिधातुया रूपय् खने दया च्वनीगु जुल । अथे जुया भगवान बुद्धं आर्यलंकावतार सूत्रस धया बिज्या:गु दु ।

चित्तं मात्रं भो जिनपुत्रा यदुत त्रैधातुकं इति ।

अले गुट्यसमाज तन्त्रय् व्याख्या याना त:गु कथं वज्रधर पद (बुद्धत्व) प्राप्ति धैगु हे काय, वाक व चित्त यागु मिलन ख: । चित्तहे काय व वाक रूपय् खने दया च्वनी । भीसं मखनाच्वंगु जक ख: । थ्व धैगु हे काय वाक चित्तया समरसता ख: । मेगु कथं धायेगु ख:सा तथागत पित्सं अनुत्तर सम्यक सम्बोधि ज्ञान प्राप्त याना कया बिज्याइबले नाप नापं वसपोलपिन्त प्राप्त जुइगु निर्माणकाय, संभोगकाय व धर्मकाय हे स्वंगू गुट्यालय (गोप्यगु छें) धा:गु ख: ।

गुणहामि सर्व बुद्धानां त्रिगुट्यालय च संभवम् ॥

सकल तथागतपिनिगु गुट्य जुयाच्वंगु स्वखा छें प्राप्त याना कायेगु संभव जुइमा धैगु हे वज्रयानया भासं वज्रधरपद प्राप्त याना काये फयेमा धयात:गु ख:सा सर्व साधारणयागु भाषं अनुत्तर सम्यक सम्बोधि ज्ञान प्राप्त जुइमा धा:गु ख: ।

तसर्थं द्यो ख्ये चायकेगु भूव:लय् याइगु स्वता क्रिया १) द्योयात स्नान याकीगु २) न्हायकं क्यनेगु ३) जल (अभिषेक) कायेगुया दुने वाचन याइगु संस्कृत श्लोकया दुने थुलि गम्भीरगु महायान धर्मया ज्ञान सुलाच्वंगु जुल । अथेजुया श्रद्धावान्, धार्मिक व विद्वत्त्वर्गपित्सं वज्रयानया मेमेगु पूजाआजाय् नं दुथ्याना च्वंगु थथिंजागु गम्भीरगु ज्ञान यात दुवाला स्वया बिज्यात धा:सा वज्रयान बुद्धधर्मया सारयात खंका थुइका जगत हितया लागि समर्पित जुइफई धैगु मनं तुनागु जुल ।



ललितपुर महानगरपालिका

बालिनद्वार मन्तानगवन्पालिका

११ नं. वडा कार्यालय, ईखाछें, ललितपुर



बौद्ध विहार संघ, यलया पिथना “त्रि-रत्न” प्यला पौ पिहँवगु

व गुँला पर्वया लसताय् भिन्तुना देखासे

थ्व प्यला पौया निरन्तरताया

कामना याना च्वना ।

आपुलु शाक्य



कार्यपालिका सदस्य एवं

ईखाछें, ललितपुर

११ नं. वडा सदस्य

मो. : ९८४१-०२७७८७

ललितपुर महानगरपालिका

यल करुणामय (बुंगद्यः)या नित्यचर्या



कमलराज वज्राचार्य
पानेजु

यल देय्या बुंगमलोकेश्वर श्री करुणामय यल वासीपिं लगायत समस्त नेवाः बौद्धपिन्सं अतिकं श्रद्धा भक्तितया पूजा याकावम्ह खः । उकियाहे प्रतिक कथं प्राचीनकालं निसं न्ह्यानावयाच्वैंगु बुंगद्यः जात्रा सुप्रसिद्ध जुयाच्वैंगु दु । श्री करुणामय महायान दर्शनकथं बोधिसत्व अभ्यासपाखें बुद्धत्व लाभायायेगु पारमिता नयया प्रतिमूर्ति खः । वसपोलया रथजात्रां बौद्ध, शैव, शाक्त एवं सिद्ध परम्परायागु साररूपयात छगू हे धारय् सम्मिलनयाना धार्मिक सहिष्णुताया संस्कृति ब्वलकेगु यानावयाच्वैंगु

दु । उकिं नं वसपोलयात नाथ परम्परायापिन्सं मछिन्द्रनाथ, बैष्णव परम्परायापिन्सं विरञ्ची नारायण कथं पूजन याना वयाच्वैंगु दु । रथजात्राय् थीथी धार्मिक मतावलम्बीपिं, समुदाय व वर्ग पिन्त विभिन्न भूमिका निर्वाह यायगु जिम्माविया समावेशीता विचारया दसु कथं नं थ्व जात्रा दनाच्वैंगु दु ।

वसपोल अवलोकितेश्वरयात पद्मपाणि लोकेश्वर, लोकनाथ, बोधिसत्व महासत्व महाकारुणिक, वृष्टिदेवता, सहकालया देवता, मत्स्यन्द्रनाथ आदि थीथी नामं म्हसिका वयाच्वैंगु दु । बुंगय् च्वना विज्याइम्ह जुया बुंगद्यः, लस्करं ह्वाम्हजुया लस्कंघः वा लस्पःद्यो, खसभाषी पिन्सं रातो मछिन्द्रनाथ आदि नामं नं म्हसिका वयाच्वैंगु दु । वंशावली कथं नेपाः देशय् भिनीदै (१२) दै तक अनावृष्टि जुया हाहाकार जूगु इलय् आचार्य बन्धुदत्त, जुजु नरेन्द्रदेव, रथंचक्र भरिया (ललित ज्यापु), कर्कोटक नागराज सहितया समूह कामारुकामाक्ष बिज्याना वसपोल श्री करुणामययात नेपाः देशय् बिज्याकुसेलि वर्षा जुया अनावृष्टि चिलावना सहकाल वःगु खः धैगु उल्लेख दु । वसपोल करुणामयया गुण वर्णन गुणकारण्डब्युह सुत्रस विस्तृत रुपं जुयाच्वैंगु दु । श्री करुणामय मंसीर महिना पाखे उचित दिन स्वया बुंगं खतय् व्वविया यलया धर्मकीर्ति महाविहार, तःबहाया दथुस निर्मित देगःस बिज्याकी । दैय् दैसं बैशाख शुक्ल प्रतिपदा निसं शुभारम्भ जुइगु रथजात्रा पुच्वं निसं शुरुजुया जाह्वलाख्य (जावलाखेल) तक थ्यंका जात्रा सम्पन्नयाना जाह्वला (जावला) जात्रा कुन्हु बुंगपाखे विज्याकी । बुंगय् नं वसपोल विराजमान जुइकेया लागि अमरावतिपुर



महाविहारया प्राङ्गणया दथुइ भव्य प्रस्तरमय शिखर शैलीया देगः दु ।

श्रीकरुणामयथाय सुथनिसैं मेगु सुथेतक पानेजुपिं^१ पाखें याइगु नित्य दिनचर्याया विषय संक्षिप्त रुपं थन न्ह्यथनेगु जुई ।

प्रभात व दिवाकालया चर्या

पानेजुया दिनचर्या सुथ न्हापां करिव ४:३० ता:ई निसैं शुरु जुइ । सुथय् दना मोल्हुया नि:चियाना नील: कायेगु याई । अनलि थ: नित्य वस्त्र पुना करुणामययात न्हत कुन्हु शयन याकेगु भावं न्ह्योने तयातइगु शयन ज्वलं लिकायेगु व फिकातइगु चा:वस्त्र (चान्हे फिइगु वस्त्र) त्वकेगु याई । करुणामयया न्ह्योने ब्वया तइगु गँ, बज्र व न्हाय्कं लिकया करुणामयया जवं खवं च्वंगु गँ थाना द्यो भागी याना न्हापां थ: न्हिकं यायेगु याई । करिव ५:३० ता:ई पाखे नामसंगीति पाठ यावइपिं पुच: थ्यं क वइ । नामसंगीति पाठ शुरुयायेत पानेजुं ब:भू न्ह्योने तया: विइ । नामसंगीति ब्वँवइपिन्सं ब:भूइ स्वाँछाया पाठ शुरु याई । करीव एक घण्टायागु पाठ क्वचाय् धुंकालि पानेजु पाखें नित्य स्नानार्चन पूजा (देख्ये चायेकेगु विधि), आरती याई । न्हिछिइ जम्मा प्यक्व: तक आरती यायेमा: । सुथसियागु आरती क्वचाय् वं पानेजुं स: गँ थाना करुणामय यागु देग: छ्चा: चा:हुला देगल्य् दुहाँवनी । करुणामयया जवय् च्वंगु गँ व च्चामो ज्वना करुणामयया ज:गु पालीइ लीन जुयावने न्हयो आचार्य वन्धुदत्त पाखें रचित “स्तुत्वा प्रणम्य” तुत: ब्वनी । हानं करुणामय यागु खवय् च्वंगु गँ व च्चाम्व: ज्वना करुणामयया पालीइ लीन जुयावने न्हयो जुजु नरेन्द्रदेवं ब्वना विज्यात धा:गु “सर्व भूत” तुत: पाठ

याई । थनलिपा करुणामयया न्ह्योने च्वना जाकी ज्वना बिन्ति यासे रथंचक्र भरिया लीनजुई न्ह्यो ब्वना बिज्यात धा:गु चरपतिपाद रचित “देव मनुष्या” तुत: ब्वनी । अनलि करिव ११:०० वजे पाखे न्हिनेसिया आरती याई । थनं लिपा करुणामययात भोजन याका द्य: भागियाना गँ, बज्र, न्हाय्कं यथा स्थानय् ब्वया नित्यवस्त्र तोता करिव १२ ता:इलय् पानेजु भोजन या:वनी ।

सन्ध्याकाल व रात्रीकालया चर्या

सन्ध्याकालया चर्याया लागि हाकनं द्य: कोठाय् दुहाँवना नित्य वस्त्र पुना: सुथय्यागु कथं हे क्रमानुसार पूजाभावयाना सन्ध्याकालीन स: गँ थाना देग: छ्चा चा:हुला देगल्य् दुहाँ वना सुथय्ये हे तुत: ब्वनी । अनलि दिपज्वाला मतबिया करुणामययात शयन याकेगु भावं द्य:या न्ह्योने क्वसँ शयन ज्वलं ब्वयेगु याई । थ्व धुंका करिव ७ ता:इलय् पाखे बहानिसिया आरती याई । आरती क्वचायेका करुणामययात छ्चाया त:गु खाउजा (भोजन) प्रसादया रुपय् इनाबिई । अन्तय् द्य:यात चा:वस्त्र तिइका द्य: भागियाना करुणामयया न्ह्योने गँ, वज्र व न्हाय्कं दिका, थम्हं नं नित्य वस्त्र तोता पानेजुं द्य: कोठया खापातिइ । हानं करिव १० ता: पाखे खापा चायेका रात्रीकालीन आरती याई ।

थुकथं प्राचीन कालं निसैं अनवरत रुपं न्ह्याना वया च्वंगु थुगु नित्यक्रिया परम्परायात पानेजुपिंस निरन्तरता विया हे च्वंगु दु । थ्व परम्परात न्ह्याना च्वंतले श्री अवलोकितेश्वरया दृष्टि भीत दया च्वनी । अवलोकितेश्वरया बोधिसत्व प्रणिधान पाखें भी नं उत्प्रेरित जुया बोधिसत्व अभ्यासय् न्ह्यज्याये फयेमा ।

१) “पानेजु” वा “पान्जु” करुणामयया मूलपूजारीयात धाइगु खँव: ख: । थ्व खँव: मेमेगु बौद्ध विहारया पुजारी पिन्त मख्य: । थ्व खँव:या ब्युत्पत्तिया वारे वाला स्वयेवले ने.सं. ८०१ या छगू थ्यासफूस ‘पानिजु’, ने.सं. ६६९ या दोलखायागु शिलालेखय् ‘पाण्डुजु’ वं १३ औं शताब्दि पाखे नेपा: विज्या:मह तिब्बती भिक्षु धर्मस्वामिं थ:गु लेख्य ‘हान्डु’ धैगु खँव: छ्यलात:गु दु । थुकथं स्वयेवले नागर्जुनपाद, चरपतिपादआदि थें महासिद्धपिन्त विइगु नाँ ‘पाद’ खँव: पाखें हे ‘पादजु’ धाधां अपभ्रंश जुया ‘पानेजु’ वा ‘पान्जु’ जू वंगु धैगु अनुमान दु (सं.) ।

(Locke J. Karunamaya - The cult of Avalokitesvara-Matsyendranath in the valley of Nepal pp 225)



ज्ञानेन्द्र शाक्य

गुँला पर्व व धँल्याः हिति

दँय् दँसं श्रावण शुक्ल प्रतिपदा निसें भाद्र शुक्ल प्रतिपदा (गुँलाथ्व पारू कुन्हु निसें अँलाथ्व पारू तक) नेवाः बौद्धपिन्सं अत्तिकं श्रद्धाभावं लच्छि तक्क हनावयाचवँगु दक्वसिवे ताहाकःगु पर्व गुँला पर्व खः । थ्व लच्छिया दुने परम्परा कथं आपालं नखःचखःत व गतिविधित न्त्याकावयाचवँगु दु । गुँला पर्वया महत्व छु खः ? गुँलां बहिद्यो ब्वयेगु प्रथा व धँल्याःहितिया महत्व छु खः ? धैगु विषयस थन चर्चा जुइगु जुइ ।

‘गुँला’ खँवःया ब्युत्पत्ति मालास्वयेगु इवल्य विभिन्न विद्वान्पिनि थी थी धापू तयावयाचवँगु दु । गुंगूगु महिना जुया थुकियात गुँला धाःगु खः धका छथी विद्वान् पिनिगु धापू दु । नेवाः परम्पराय् कछलां निसे ल्याःखात धासा गुँला भिगूगु ल्याख्य लाः व । उकिं ‘गुँ’ धैगु शब्द संख्यावाचक मखुसे मेगु हे मूल पाखें ब्युत्पत्ति जूगु जुइमा । तमोट (२०५४) या लेख्य सिगफ्रायड लिनहार्ड व ठाकुर लाल मानन्धरया नेपाःया हस्तलिखित ग्रन्थ व अभिलेखया सर्वेक्षणयागु अनुसन्धानात्मक च्वसु समेतया उद्धरण विया गुँलायात पूर्व प्राचीन काल (ने.सं. ५०१-६) य् ‘गुणि’, ‘गुणिला’ व उत्तर प्राचीन काल (ने.सं. ५०६-८३१) य् ‘गुनला’ जुजुं आःवया गुँला धायेगु जूगु खँ उल्लेख याःगु दु । यदि थ्व खँवः संस्कृत मूल पाखें वःगु खःसा ‘गुणि’ धाःगु खँवःया अर्थ गुणवान् जू व । पुण्य यायेत उपयुक्त ला कथं गुणवान्गु ला धैगु अर्थ थुकिया नाँ ‘गुणि’ ला धाःधां आःवया गुँला धागु खःला ? वा थ्व खँवः संस्कृतया धातु मूलं मजुसे मेगु हे मूलं वःगुला ? धैगु प्रश्न अभ्र हे अन्वेषणया विषय तिति ।

गुँलां जुइगु परम्परागत गतिविधि त स्वयंवेले थ्व विशेषकथं बौद्धपिनिगु पर्व थें खनेदु यद्यपि थ्व हे गुँलां कृष्ण पूजा, भिन्दो पूजा नं दुथ्याना चवँगु दु । थ्व ला किसान समुदायया वापिइगु ज्या क्वचाय्का भचा आरामया ई खः । थथे भचा फुर्सदया ई यात पुण्य संग्रह यायेगु कथं पूर्वाचार्य पिन्सं महत्व क्यना थ्व पर्वया प्रथा न्त्याकूगु खनेदु । हाकनं मेकथं स्वयंवेले थ्व महिना विभिन्न प्राकृतिक प्रकोप अनिष्ट आदिया भय दैगु नं महिना खः । थः व सकलयागु भय निवारणया लागि वा प्रकोपं अथवा कालगतिं मदया वंपिनिगु सुगति कामना यायेत बौद्ध नेवाःपिनि पुण्य संग्रहया विविध गतिविधित याना पुण्य परिणामना यायेगु यानावयाचवँगु दु । थुपिं दक्व उद्देश्यया लागि दान शीलादि कुशल संग्रह याना दश अकुशल आदि तोतेगु अभ्यास याई । सर्वसाधारणयात सद्धर्म अभ्यासय् दुकायेगु तर्धंगु उपायकौशल्य कथं नं थुगु पर्वया ब्यवस्था जुया चवँगु खनेदु ।

गुँलां आपालं पुण्यक्रियाया ज्याभ्वःत याई । गुँला सेवा वनेगु, धारणी, तुतः, सद्धर्म पाठ यायेगु, बोकि वनेगु, वाद्यवादन, धर्म देशना, व्रतोपवास च्वनेगु, सतुचुँ छायेगु, क्वाति त्वनेगु, बहापुजा वनेगु, पिण्डपात्र (पिन्पाँ) थनेगु, बहिद्यः ब्वयेगु, बहिद्यः स्ववनेगु, प्रतिभराण्डो (पौभा) वा विलंपौ ब्वयेगु आदि गतिविधित याई । हानं थ्व लाया दुने पञ्जराँ, गुन्हुपुन्ह, धँल्याः, मतयाः, जुगः, बौया ख्वा स्वयेगु आदि आपालं नखः चखः नं हनी ।^५

धँल्याः हितिया ढवज्या

गुँलां जुइगु चव्य न्यथनागु थें जाःगु थी थी रितिथिति परम्परा मध्ये बहिद्यो ब्वयेगु इवल्य प्रथम श्री महाविहार (तधें गुइतःबही)या सलंशालाय् ब्वइगु धँल्याः हिति छगू महत्वपूर्णगु खः । श्रावण कृष्ण प्रतिपदा अर्थात् धँल्याः कुन्हु प्रथम श्री महाविहार (तधें गुइतः बहि) स ब्वया तइगु धँल्याःहिति लगायत, सर्वानन्द नृप जातक चित्रांकित तुलां पौ, पुलांगु हलँज्वलँ, दीपकरं बुद्ध अथेहे बसुच्चशील महाविहार (चिधें गुइतःबहि)स ब्वइगु गुइतः अजीया प्रतिमा दर्शन पूजन यायेया नितिं स्वनिगःया आपालं श्रद्धालुपिं थन वइगु खः । प्रथम श्री महाविहारया नामं प्रख्यातगु तधेंगु गुसतल महाविहार (तःधें गुइतः बहि)या मूलदेगःया पूर्वरिखेया सलंशालाय् ब्वया तइगु धँल्याःहिति ब्वज्याय् निम्नानुसार बुद्ध बोधिसत्त्वपिं व कलाकृति ब्वयातई ।

१) अमोघपाश लोकेश्वर व धँल्याःहिति

सियागु आशन व परवाः (प्रभामण्डल) दयेका उगु आशनया द्योने अमोघपाश लोकेश्वर प्रमुख भृकुती तारा व आर्यतारा देवीपिनिगु मूर्ति सहित धँल्याःहितिया प्रतिमा ब्वया तइ । थुम्ह अमोघपाश लोकेश्वरयात जनबोलिइ धर्मराज, यमराज, जमराज धका नं धायेगु यानावयाचवँगु दु । लोकेश्वरया पालि क्वसँ छगू हितिया प्रतिमा नं ब्वयातई । उगु हितिया हितिमंग न्ह्योने छम्ह वृद्धाया मूर्ति व हितिया जवं खवं ग्यानापुसे च्वँपिं जन्मदूत व कर्मदूत नाँयापिं यमदूतपिनिगु मूर्ति ब्वया तई ।



२) श्री आर्यावलोकितेश्वरया मूर्ति व वसुजा ज्वलं

सलंशालाया मध्यभागय् श्री आर्यावलोकितेश्वरया काष्ठमय प्रतिमा लिसे भीगु दैनिक जीवनय् छ्यलावया च्वँगु वसुजा हलँज्वलं गथेकि कुले, सुकुण्डा, कुई, कायभः, पुजाभः, समय् पिचा, त्वाःदेवा, सःनः आदि नं ब्वया तई । हानं लोकेश्वरया जवं खवं निम्ह बुद्धपिनिगु मूर्ति नं ब्वइ । लोकेश्वर दिकिगु त्वाकःलय् दुगु छगू ताम्राभिलेखँ अनुसार ने.सं. ७८२ चैत्र कृष्ण त्रयोदशी कुन्हु 'गुस्तु न्हेलछे ननि वन्तागृह लुकना भावो' नं थुगु त्वाकः सहितगु देवतापिं दोहलपिया छगू गुथि निस्वना वँगु खनेदु । उपिं मूर्ति त खुया यंका आ त्वाकः जक बाकि दनिगु खः । लिपा बहिलिइ हे दूगु लोकेश्वरया मूर्ति थुगु त्वाकःलय् ब्वयेगु यात ।

३) दीपंकर तथागत

अथेहे शलंशालाया पश्चिमपाखे सियागु खः रवःया बहिद्यो ब्वज्याया लागि जक दीपंकर तथागतया मूर्ति दयेका ब्वया तइ । जवगु ल्हाः अभयमुद्रा व खवगु ल्हाः वरद मुद्रा ज्याना विज्याम्ह वसपोल दीपंकर तथागतयात निगू कथं महत्व विया तःगु खः ।

क) शाक्यमुनि तथागत जुइसिवे प्यँगू असंख्य व छगू लाख कल्प न्ह्यो वसपोल सुमेध ब्राम्हण जुया जन्मकया बिज्याःवले न्हापांगू पटक दीपंकर बुद्धया समक्ष बुद्धत्वया प्रार्थना याना बिज्याःगु खः । उबले हे दीपंकर तथागतं सुमेध ब्राम्हण हे लिपा शाक्यमुनि बुद्ध जुइगु भविष्य व्याकरण याना विज्याःगु खः ।

ख) हाकनं सर्वानन्द जुजु जुया जन्मकाःगु इले दीपंकर बुद्ध प्रमुख भिक्षु संघयात पिण्डपात्र दानयाना दरवारय् हे दीपंकर बुद्धमूर्ति पलिष्यायात धैगु घटनाया संस्मरणय् थन दीपंकरमूर्ति ब्वयेगु चलन जूगु खनेदु ।

सलंशालाया ब्वज्या बाहेक बहिया पूर्वरिखेया अंगले ३६ फिट ताहाकःगु तुलां पौ नं ब्वया तई । सर्वानन्द नृप जातक कथा यात चित्रांकित याना तःगु थुगु तुलांपौया ल्युनेया ब्वय यमलोक व षोडश नरकया चित्र च्वया तःगु दु । हानं वसुच्चशील महाविहार (चिधें

गुइतः बही)या गन्धकुटीया च्वसँ सर्वानन्द नृप जातककथं भौतिक रूपं दरिद्र जूसां शुद्धचित्तं कायकष्टं कमय् याना तःगु वस्तु दीपंकर बुद्ध प्रमुख भिक्षु संघया दान याना उत्तमदान वियेगुया उदाहरण जुया विज्याम्ह श्रद्धामयी गुइतः अजीया प्रतिमा ब्वया तई ।

धँल्याःहिति स्ववनेगु दिं जुया नेवा बौद्ध तयेसं थ्व दिन यात धँल्याः धका धाङ्गु खः । थ्व दिं कुन्हु धँल्याःहिति दर्शन यानागुया पुण्य आपालं दुगु खँ पूर्वाचार्य पिन्सं कनातःगु दु । सांकेतिक रूपं धायेगु चलन दु - मृत्योपरान्त यमराजयाथाय् न्याय निसाफया लागि यकिबले 'छँ धँल्याः हिति दर्शन यानागु दुला ?' धका न्यनि हँ । थुकथं सर्वसाधारणया मानसय् पूर्वाचार्यपिन्सं धँल्याःहितिया महत्व म्हो मजुइमा धका अनेक रितिथिति ग्वया छ्गू अनुपम बौद्ध संस्कृति निस्वनाःतःगु खनेदु । उकिं थुकिया महत्व थुइका परम्परा हनेगु यात धाःसा थ्व हनागुया उचित लाभ जुया पूर्वाचार्यपिनिगु उदेश्य पूर्ण जुइ, मखुसा खालि कर्मकाण्ड व अन्धविश्वासय् हे जक सिमित जू वनी । थन न्त्यानाच्वँगु प्रचलन तथा जनश्रुति, वंशावली आदि व पूर्व प्रकाशित स्रोत सामग्रीया बः कया धँल्याः हितिया महत्वयात दुवाला न्त्यथने त्यना ।

'धर्मञ्जययात्रा हिति' धैगु शब्द हे अपभ्रंश जुया 'धँञ्जलियाहिति', अनं 'धँञ्जल्याहिति' जुजुं 'धँल्याःहिति' जू वंगु खँ पं. हेमराज शाक्यया धापू दु ।^{१०} वसपोलया उद्धरित लेखय् अनुमानित ४ औं शताब्दिइ 'सुगत शासन पक्षपाती'^{११} धका सम्बोधित जुया च्वँम्ह जुजु वृषदेवं सद्धर्मयात्राया इवलय् त्रिरत्नालोक पुण्यकिर्ति प्रचार प्रसारया अभियान न्त्याकुगु उल्लेख दु । उगु अभियानय् वसपोलं न्हूगु वन्देजत दयेका सम्यक् नरां, पञ्जरां व बौद्ध कला प्रदर्शनीया रितिथिति निस्वन । वहे इलेया धर्मकिर्तित मध्ये छ्गू थुगु धर्मञ्जययात्रा हिति नं खः । वृषदेव व वसपोलया धर्मकिर्ति निस्वंगु प्रसंग थी थी वंशावलीइ उल्लेख जुया च्वँगु दु ।^{१२} उपिं मध्ये राइट वंशावलीया सम्बन्धित अंश अनुवाद थुकथं दु ।

रूद्रदेव वर्माया काय् वृषदेव वर्मा तसकं धार्मिक स्वभावम्ह खः । वसपोल निहं निहं वज्रयोगिनीयात भोजन

दान याना जक थः भोजन याइम्ह खः । वसपोलं राजा धर्मदत्तं दयेकूगु चैत्ययात जीर्णोद्धार यात । हानं भिक्षुपिं निवास याकेत आपालं विहार त निर्माण यात । छन्हु वसपोल सत्ययुगया संस्मरणय् दयेका तःगु महाचैत्यस^{१०} दर्शन यायेया लागि विज्याबले अन हे तचोकं उसायँ स्यन । वसपोल अनहे देहान्त जुल । यमदूतं वसपोलयात यमलोकय् यंकल । यमराजं वसपोलयात खँबले 'थपायेचो पुण्यवानम्ह जुजुयात नरकलोकय् हल' धका इमित ब्वबिल । अनलिपा वसपोलयात त्वता बिल, थुखे सि धुंकुम्ह जुजु हाकनं पुनर्जिवित जुल । वसपोलं अन नरकय् प्रत्यक्ष खँगु दृष्य व घटना कारणडब्युह नाँया ग्रन्थ लिसे तुलना याना विज्यात । उगु ग्रन्थय् वर्णनयाना तःगु व अन खँगु विषयवस्तु दुरूस्त जूगु खना वसपोल तसकं लयताल । श्री पद्मपाणी लोकेश्वर नरकय् विज्याना नरकवासी पिन्त उद्धारयाना विज्याइ धैगु खँ वसपोलं ग्रन्थय् ब्वना तःगुया आधारय् वसपोलया थ्व अभूतपूर्व यमलोक यात्रायाये खँगु व हानं पृथ्वीलोक लिहाँ वयेदूगुया सम्पूर्ण श्रय श्री पद्मपाणी लोकेश्वरयात बिया बिज्यात । वसपोलं धर्मराज लोकेश्वरया प्रतिमा व यमान्तक आगम प्रतिष्ठा याकल । थनलि वसपोलं थः किजा वालार्चनदेवयात अन त्वता थः वन्द्यगाँया पञ्चबुद्ध (चैत्य) स्थानय् च्वँ विज्यात । अनहे वसपोलया देहान्त जुल ।

वि.सं. १८७७ सालं अग्रेजी भाषां प्रकाशित जूगु राइट वंशावलीया नामं प्रख्यातगु उगु पुस्तक यलया पण्डित श्री गुणानन्द पाखें प्राप्त जूगु वंशावलीया अनुवाद खः । पं. गुणानन्दया पुर्खापिं पुस्तौपुस्ता निसें इतिहास संग्रह यानावयाच्वँपिं खः । राइट वंशावली उल्लेख जुया च्वँगु थुरया प्रदक्षिणा, नरकलोकया दृश्य, धर्मराज लोकेश्वर आदि विषयवस्तु दुध्यानाच्वँगु यलय् छ्गू हे जक प्रथा दु गुकियात धँल्याः धका हनावयाच्वन । धँल्याः पर्व कुन्हु श्रद्धालुपिं सुथया प्रथम प्रहरं निसें हे प्यंगः थुर दर्शन पूजन यायेया लागि छँसं पिहाँवनि । 'प्यंगः थुर कायेगु' धैगु नामं सर्वप्रचलित थुगु यात्रा यात धाःसा अप्रमाण धर्म प्राप्त जुइगु धैगु अर्थय् थ्व यात्रायात 'धर्मञ्जय यात्रा' धैगु नामं प्रचलित जुल । वहे खँगवः

अपभ्रंश जुया धँल्याः जूवन । थ्व यात्राया रूट थुकथं दुः

१) बागमती तीर्थस्नान

थुगु धर्मञ्जय यात्रा शुरू यायेत काय, वाक, चित्त शुद्ध जुइमाःगु जुया दक्वसिवे न्हापां थःयात पायेक जूगु बागमतीया तीर्थय् वना स्नानयाई । यलवासी पिनि शंखमूल वनी ।

२) इबही थुर

द्वापर युगया संस्मरणय् निर्माण जूगु शंखमूलया लिक्कतुं च्वँगु इबही थुर दर्शन याई ।^{११} थ्वहे इवल्य थुरया पूर्वरिखे दुगु यम्पि महाविहारस ब्वया तइगु षटाँजु (षट्कोटी आजु) या नामं लोक प्रचलित सुनयश्री मिश्रया प्रतिमा दर्शन याई ।

३) गुइतःया धँल्याःहिति

थनंलि तःधँगु गुसतल महाविहार (हाल प्रथम श्री महाविहारया नामं प्रचलित) स धँल्याःहिति दर्शन व पूजन याई । अथेहे वसुच्चशील महाविहारस ब्वया तइम्ह श्रद्धामयी गुइतः अजीया प्रतिमा दर्शन याई ।

४) तेता थुर

थनंलि त्रेतायुगोदयया संस्मरणय् निस्वनातःगु तेताथुर दर्शन व प्रदक्षिणा याइ ।

५) लगँथुर

सत्ययुगोदयया संस्मरणय् निस्वनातःगु लगँथुर दर्शन व प्रदक्षिणा याइ ।^{११}

६) प्यापुखू छिये

थनंलि प्याःपुखू छिउवइ । हाल प्याःपुखूयात ल्हाना स्कूल भवन निर्माणयाना तःगु दु । थ्व कुन्हु आपालं श्रद्धालुपिं वइगु जुया छन्हुया लागि जूसां लः कुना पुखू ज्याना पुखू छियेगु ब्यवस्था याना तःगु दु ।

७) टंगबाहाया यमद्वार

थनंलि जेष्ठवर्ण महाविहार टंगबाहास जटाधारी लोकेश्वर दर्शन याना बाहाःया पूर्व-उत्तर कुनाय् निस्वनातःगु यमद्वार दर्शन याई ।

८) पुच्च थुर

कलियुगोदयया संस्मरणय् निर्माण जूगु पुच्च थुर दर्शन याई ।^{११}

थुपिं मध्ये प्यँग थुरय्, धँल्याः हितिइ, यमद्वारय् दिवंगत जूपिनिगु नामं १०८ दीप प्रज्ज्वलन याना पुण्य परिणामना यायेगु चलन दु । वंशावलीइ गुइतः वा टंगःबाहा धका किटान याना तःगुला मद्दु तर उकि वर्णनयाना तःगु विषयवस्तु व न्ह्यानाच्वँगु जो मद्दुगु प्रचलन व उकिया सम्बन्धित स्थानयागु प्रमाणं धँल्याः हिति ब्वयेगु-स्ववनेगु प्रथा व राइट वंशावलीया वृषदेव सम्बन्धी उद्धरणया क्वात्तुगु सम्बन्ध दया च्वँगु खंकेफु । अथे जुया हे पं. हेमराज शाक्यजुं धँल्याःहिति ब्वज्याया प्रथा वृषदेवया पालनिसं न्ह्यानावयाच्वँगु धका उल्लेख याःगु जुइमा ।

धँल्याःहिति ब्वज्याया दार्शनिक पक्ष

‘धँल्याःहिति दर्शनयात धाःसा सिइ धुंका स्वर्गया लँपु तप्यनिगु’, ‘यमराज धँल्याःहिति स्वया वयागु दु ला ? धका न्यनिगु’ आदि प्रसङ्ग पाखें जनसाधारणयात धँल्याः हिति पाखें ध्यानाकर्षण जुयाच्वन । थुगु बहिद्यो ब्वयेगु व ब्वज्या स्ववनेगु परम्परा पाखें जनसाधारणयात गुकथं प्रत्यक्ष लाभ जुया च्वँगु दुले ? थ्व नं विचारणीय जू ।

थुकिया सम्बन्धय् प्रचलितगु जनश्रुति छगू नं न्ह्यथने । मनु मरणासन्न जुयाच्वनिगु वखते व मनुया हंस चाहिके यंकि धैगु धापू दु गुकि यात सि चाहिके यंकिगु धका धाइ । अथे चाहिके यंकिगु विविध थाय् त मध्ये लः हाया च्वँगु हिति छगू नं खः । जन्मदूत व कर्मदूत पिन्सं व मनु धात्थेँहे मरण जुइ योग्य खः मखु धका परिक्षण यायेया लागि छगू हितिइ यंकिइ । यदि मरण जुइत्यंगु खःसा अन हितिया लः त्वनेगु अनुमति बिइ, मखुसा लुखाहे दुतिमकासे लिछूवया हइ । थ्व निर्णय यायेत छम्ह मिसा आकृतियाम्ह सत्व अन तैनाथ जुया च्वनि । छुं जुया लः त्वंकल धासा व मनु उगु हे इलय् मृत्यु जुई मखुसा हाकनं म्वाना वई । डाक्टर बैद्यं मृत धोषणा याये धुंका आश्चर्यपूर्वक मनु त हाकनं म्वाना वःगु घटना इलय् ब्यलय् समाचारय् न्यने दया च्वँगु दु । थथे सिइ धुंका हानं म्वाना वःपिन्सं हिति वा लः खन धका संस्मरण कंगु खँ नं न्यने दु । थथे खन धाःगु खँ

मात्र संयोग जक खः ? वा छगू प्रकृतिया नियम हे खः ? न्ह्यागु हे थजु, थ्व जनविश्वासया आधारय् प्रथा न्ह्यानावयाचवँगु कारणं दलद्वं जनसाधारणपिं थन दर्शन याः वया च्वन। थ्व ब्वज्या पाखें जनसाधारणयात गुजागु शिक्षा विइगु याना च्वन धैगु वारे नं चर्चा याये ।

१) मरणानुस्मृति

(मृत्यु जुइमानिगु वारे होस तयेगु)

दर्शन याःवइपिं श्रद्धालुपिनि गुलिंसिया थ्व ब्वज्याय् क्यना तःगु हितिं लः मवःगु खना 'थ्व धँल्याः हिति खःला ? कि धँला हिति खः ? धका ब्यङ्ग याना वनिपिं नं दु । थ्व विचारशील ब्यक्तिपिन्सं याइगु छगू स्वाभाविक संन्देह खः । थ्व हे खँलावलाया इवल्य थुकि स्वाना चवँगु किंवदन्ती, जनश्रुति त कनेगु न्यनेगु यानावयाचवँगु दु । थुपिं जनश्रुति किंवदन्ती तयगु छगू अप्रत्यक्ष सन्देश मरणानुस्मृति खः । भी छन्हु सिइ मानि । सिइ त्ययेका थुजागु हितिइ लः त्वंके यंकि तिति । मृत्यु जुइगु ई जुइधुंकुपिन्त लः त्वंकि, मखुसा आयु ल्यँ दनिगु जुई । तर भचा लिपा, भचा न्हापा मृत्यु ला निश्चित खः । थुकथं धँल्याः हिति दर्शनपाखें तत्क्षण्य जुइगु लाभ धैगु मरणानुस्मृतिइ न्ह्यलँ चायेका विइगु खः । दैनिक चर्चा व लोक धर्मया भुमरीइ लाना मनुतय् सिइ मानि धैगु सत्य हे लोमनिगु अथवा सुनां लुमंका ब्युसां स्वीकार याये मफैगु जुइ । थ्व हे कारणं लोभ, लालच, कपत, क्रोध, घात-प्रतिघातया दत्थुइ हे दुविना जीवन पर्यन्त दुःख सिया च्वनि । मरणानुस्मृतिइ च्वना मरण धर्मयात स्वीकार यायेगु स्वभाव जुल धाःसा संसारया दुःखं पिहावयेगु लँपु चूलाई । भगवान बुद्धं विया विज्यागु मरणानुस्मृतिया उपदेशया पुसा सर्वसाधारणया नुगलय् पिइगु उपायकौशल्य कथं थ्व प्रथा न्ह्यानाचवँगु खनेदु ।

२) कर्म व कर्मफलया ज्ञान

अमोघपाश लोकेश्वरयात धर्मराज, यमराज, जमराज, जरमराज आदि खँगवः पाखें सम्बोधन याना वया च्वन । धर्मराज पाप व धर्मया निसाफ याइम्ह खः । मनुत म्वातले अनेक सुकर्म व कुकर्म याना च्वनी अले

उकथंया हे फल नं प्राप्त जुया च्वनि । थ्व कर्मफलया चाकः जन्मकाछिं जक फयाँ मगाः । सिइ धुँका नं धर्मराजया न्ह्योने उकिया निसाफ जुइ धैगु जनविश्वास दु । अथे धैगु मृत्यु जुइधुंका नं कर्मविपाकया नियति अवश्य भोग यायेमा । गुलिं चलाखपिं धूर्त ब्यक्तिपिन्सं देशया कानून व न्यायालययात समेत छल्य याना सजाय पाखें बचय् जुया थम्हं थःत पुरुषार्थी भापिया च्वनी । तर उकिया हिसाव किताव धर्मराजया न्ह्योने ला अवश्य जुइ तिति अर्थात् कर्म व कर्मफलया नियम कथं सुगतिइ वनिगु वा दुर्गतिइ वनिगु धैगु निर्णय जुइ । नरक हे जक नं थी थी क्वाःगु निसें ख्वाँउगु नरक त दु । थम्हं याःगु कर्मया प्रकृति कथंया उपिं नरकया भोगयाये मालि । षोडश नरकया खँ यात तःधँ गुइतः बहिलिइ ब्वया तइगु तुलाँपैया दक्कसिवे ल्युनेया भागय् चित्रांकित याना तःगु दु । थ्व दक्क विषयवस्तुपाखें कर्म व कर्मफलया उत्तम शिक्षा वियेगु याना वयाचवँगु दु । कर्म व कर्मफलया चक्रं हे संसार न्ह्याना च्वनिगु खः । गुजाःगु पुसा पिल उजाःगु हे सिमा बुया वई । अथेहे गुजाःगु कर्म याःगु खः उकथंया हे विपाक फल वई । कर्म ब्यक्तियागु छनोट पाखें जुइ तर कर्मया फल निश्चित प्रकृतिया नियम कथं जुइ । कर्मफलय् ब्यक्तिया छनोटया अवसर दइ मखु, मात्र भोग यायेगु जक जुइ, गुकियात हे दशा धका धयातल । कर्मविपाक फलं गनवना हे वचेजुई फैमखु । थःगु कर्मया मालिक थः हे जक जुइ । उकिं कर्म यायेत होस् तयेमा, होस् तये मफुसा विपाक रूपी दशा ल्यु ल्यु वया लिन्तु लिना दुःख विया च्वनी । उकिं याये मत्योगु दशाकुशल म्हसिइका तोतेमा व दशकुशल म्हसिका चर्चा यायां वनेमा । गुइतः वहिस ब्वइगु तुलां पैया न्हापांगु किपा हे भगवान बुद्धं भिक्षु संघयात दशकुशलाकुशलया उपदेश ब्युगु पाखें शुरू याना तःगु थन स्मरणीय जु ।

३) बोधिसत्त्व अभ्यास

थन ब्वयातइगु अमोघपाश लोकेश्वरयात हे धर्मराज धका सम्बोधनयाना वःगु प्रथा अज्ञानताया कारणं त्रुटी जुया चवँगु खःला धैगु धारणा जूगु खः । तर राइट

वंशावलीइ राजा वृषदेवं धर्मराज लोकेश्वरया प्रतिमा व यमान्तकया आगम प्रतिष्ठापन यात धैगु प्रसंग स्वयेधुंका लोकेश्वरयात यमराज रूपं पूजाभाव याःगु प्रसङ्ग पाखें उकथं धायेगु याःगु खः धैगु वाःचाल । धँल्याःहिति दर्शनयाना करूणामयया चर्या, बोधिसत्त्व अभ्यासया ज्ञान¹² कायेगु लागि नं निमित्त कथं उपयोगी जू । दक्व सत्त्वप्राणिपिं प्रति करूणा पिज्वयेका बोधिचित्त उत्पत्ति याना बोधिचर्याय् न्ह्यावना बुद्धत्व प्राप्त यायेगु आदर्श रूपी महायान चर्याया प्रतिमूर्ति नं वसपोल अमोघपाश लोकेश्वर व तारादेवीपिं खः ।

४) उदार चित्त स्वभाव विकास यायेगु

थन ब्वया तइगु दीपंकर बुद्ध, गुइतः अजीया प्रतिमा आदि दक्व दर्शन याना तुलाँ पौया बाखें ब्वना वा न्यनागुया प्रभावं उदार चित्त ब्वलंकेगु हेतु जुइफु । गुकिंयाना प्रत्यक्षरूपं मात्सर्य (नुगः स्याइगु, कपटी जुइगु) भावयात क्षय याई । अझ दानपारमिता धर्म कथं अभ्यास यायेया लागि उत्प्रेरणा कायेगु उद्देश्य तथा धँल्याःहिति दर्शनयायेगु याःसा शून्यता ज्ञान अवबोध जुया बोधिरत्न

तक्क लाभ यायेया लागि हेतु जुइ ।

बहिद्यो स्ववनेगु इवल्य् गुइतः बहिया धँल्याः हितिया दर्शन पूजन याना अनन्त पुण्य लाभ जुइ धाःगु पूर्वाचार्य पिनिगु कथन अर्थेहे मखु । प्यंग थुर प्रदक्षिणा याना, यमद्वार दर्शन याना, प्यापुखू छिना, धँल्याःहिति दर्शनयायेगु यात्रायात हे 'धर्मञ्जययात्रा' अर्थात् 'धर्म हासिल जुइगु यात्रा' धका धाःगु खः । अनित्य, दुःख, अनात्म रूपी त्रिलक्षणयात अवबोधयाना, प्रतीत्यसमुत्पाद हेतुफल ज्ञान थुइका, क्लेश निर्मूल याना, सम्येक दृष्टिइ प्रतिष्ठापित जुया सुविशुद्ध बोधिलाभया लागि छुँ हेतु जुइ कथं थुगु यात्रा यात धाःसा थ्व यात्रा नाँ कथं हे सार्थक जुल । थुकिया महत्वयात वाःमचायेकुसे अर्थेहे चाट्युवनेथेजक वना यात्रा यात धाःसा थ्व यात्रा धर्मञ्जय यात्रा जुइ मखु । धर्मञ्जय यात्रा हिति लगायत दक्व यात्राया विषयत दर्शन यानागु कारणं मरणानुस्मृति ब्वलनेमा, कर्म व कर्मफल सम्बन्धी मिथ्यादृष्टि न्हनावनेमा, लोकेश्वर तारा देवीया आनुभावं बोधिसत्त्व चर्याय् प्रस्थान जुइ फयेमा व दानपारमितादि उत्तम धर्म वृद्धियाना सम्बोधि तक लाभ यायेगु लँपुइ लायेमा । अस्तु ।

पाद टिप्पणी

- १) नेवाः भाषं 'गु' धैगु गुंगुगु ल्याः धैगु कथं "नेपाःया न्हापांगु महिना थिंलां निसेँ ल्याः खायेवले च्याला फुना गुला बयँ वइगु महिना जुया थ्व महिनायात 'गुंला' धका धाइगु जुल ।" धका पं. हेमराज शाक्य व रत्नकाजी वज्राचार्य थपिनिगु सफूतिइ च्वया तल । थ्व धापूस ज्योतिषविज्ञापिं सहमत मजू । नेवाः परम्पराय् छ्यलीगु महिनाया शुरुवात कछला पाखें जुइगु खः । व कथं ल्याखात धासा गुंला भिगूगु ला जू व ।
- २) *Nepalese Manuscripts. Pt. 1 : Nevârî and Sanskrit. Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz by Siegfried Lienhard, Thakur Lal Manandhar*
- ३) दश पुण्य क्रिया धैगु भिगू भिगू कर्म खः । १. उदार चित्तं दान विइगु २. शील - शरीर वचनयात संयम यायेगु ३. भावना - ध्यान कुशल वृद्धि यायेगु ४. पुण्यदान यायेगु ५. पुण्यानुमोदन (अनुमोदन) - मेपिन्सं याःगु पुण्य प्रति खुसी जुइगु ६. वेयावच्च - परसेवा यायेगु, ७. अपचायन - सत्कार यायेगु ८. धर्म देशना - धर्म खँ कनेगु, ९. श्रुति - धर्म खँ न्यनेगु, १०. दिइजुकम्म - सम्यक दृष्टिइ स्थित जुया च्वनेगु ।
- ४) दश अकुशल धैगु भिगू पाप कर्म खः । १. अविध्या - परवस्तुइ लोभ यायेगु, २. ब्यापाद - क्रोध यायेगु, ३. मिथ्यादृष्टि - गलत धारणा ४. मृषावाद - मखुगु खँ ल्हायेगु, ५. पैशुन्यवाद - चुक्लि खँ ल्हायेगु, ६. पारुष्यवाद - छाक्क खँ ल्हायेगु, ७. सभिन्नप्रलाप - म्वामदुगु खँल्हाना च्वनेगु, ८. प्राणातिपात - प्राणि स्यायेगु, ९. अदत्तादान - खुयेगु, १० काम मिथ्याचार - परस्त्री/परपुरुष आदि अगमनीय वस्तु गमन यायेगु
- ५) थ्व सम्बन्धय् विस्तृत व्याख्या वज्राचार्य रत्नकाजी, १९९९ ने.सं., गुंला धर्म ?, व शाक्य पं. हेमराज, १९९७ ने.सं., गुंला धर्मया महत्त्व व थ्वया ज्याभवः सफूतिइ स्वया विज्याहुँ ।

- ६) हेराकाजी वज्राचार्य, १९९९ ने.सं., गुडतःया वहि विहार संघ - छगू अध्ययन पेज ६४ स ताम्राभिलेखया पूर्णपाठया लिप्यन्तर प्रकाशित जुया च्वंगु दु । (अनलाइन डाउनलोड उपलब्ध दु) <https://archive=org/details/GuitaBookHerakajiBajracharya>
- ७) पं. हेमराज शाक्य, १९९८ ने.सं., **धर्मञ्जय यात्रा हिति (धँल्याः हिति) या महत्व**, गुस्तल लसता पौ, दीपावती पुस्तकालय, यल
- ८) पशुपतिया जयदेव द्वितीयाको अभिलेख - धनवज्र वज्राचार्य, २०५३ वि.सं., **लिच्छिविकालका अभिलेख** पे.नं. ५४९, 'सुगतशासन पक्षपाती' धैगु खँवःया अर्थ 'बुद्धधर्मया महान् अनुयायी' खः ।
- ९) Daniel Wright (ed.), 1983; Bajracharya Ranjana (2000)
- १०) ख्व चैत्य यलया लगं थुर खः ।
- ११) इवही थुरयात सत्ययुग धयातःसां पं. हेमराज शाक्यया "चैत्यया थःगु आत्म कथा" सफूतिइ थुकथं उल्लेख जुया च्वंगु दु । वसपोलयाहे मेगु सफू "अक्षश्वर महाविहार छगू अध्ययन" स पुच्व थुरयात सत्ययुगोदय व लगं थुरयात कलियुगोदयया संस्मरणयु निर्माणयात धैगु उल्लेख जुया च्वंगु दु ।
- १२) ज्ञानेन्द्र शाक्य, १९३० ने.सं., श्री अमोघपाश लोकेश्वर धर्मागार म्हसिका - पौ स अमोघपाश लोकेश्वर व तारादेवी पिनिगु विषय वर्णन जुया च्वंगु दु । (अनलाइन डाउनलोड उपलब्ध दु) <https://archive=org/details/AmoghphashaLokeshvaraTempleAtGuitabahi/mode/2up>

सन्दर्भ स्रोत सूची

- १) तमोट काशीनाथ, २०५४ वि.सं., **नेपाल सम्वत् महिनाको नाम**, समाचारपत्र दैनिक २०५४ कार्तिक १६ गते शनिवार पृ. ११
- २) शाक्य पं. हेमराज, १९९७ ने.सं., **गुँला धर्मया महत्व व थ्वया ज्याभवः**, तारेमाम संघ, नागवाहा, यल । <https://archive.org/details/GunlaDharmayaMahatvaThwayaJyjhvaHemrajShakya>
- ३) शाक्य पं. हेमराज, १९९८ ने.सं., **धर्मञ्जय यात्रा हिति (धँल्याः हिति)या महत्व**, गुस्तल लसता पौ, दीपावती पुस्तकालय, यल ।
- ४) शाक्य ज्ञानेन्द्र, १९२२ ने.सं., **गुँला बहिचो प्रदर्शनी सन्दर्भ : धँल्याःहिति र गुडतः अजी**, आनन्दभूमि वर्ष ३० अंक ४
- ५) शाक्य ज्ञानेन्द्र, १९३० ने.सं., **श्री अमोघपाश लोकेश्वर धर्मागार म्हसिका-पौ**, गुडतः वहि विहार संघ, यल (अनलाइन डाउनलोड उपलब्ध दु) <https://archive=org/details/AmoghphashaLokeshvaraTempleAtGuitabahi/mode/2up>
- ६) वज्राचार्य धनवज्र, २०५३ वि.सं., **लिच्छिविकालका अभिलेख**, एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय
- ७) वज्राचार्य रत्नकाजी, १९९९ ने.सं., **गुँला धर्म ?**, श्रीमती सानु नकःमि, येँ <https://archive.org/details/GunlaDharmaRatnaKajiVajracharya>
- ८) वज्राचार्य हेराकाजी, १९९९ ने.सं., **गुडतःया वहि विहार संघ - छगू अध्ययन**, दीपावती पुस्तकालय, यल (अनलाइन डाउनलोड उपलब्ध दु) <https://archive=org/details/GuitaBookHerakajiBajracharya>
- ९) Bajracharya Ranjana, 2000. **Jesthavarna Mahavihara of Lalitpur : History and Evolution**. In *Contributions to Nepalese Studies* Vol 27 No 2 (July), pp 245-258, CNAS, TU
- १०) Thapa Dr. Shanker, 2001. **History Of Nepalese Buddhism : From Mythological Tradition To The Lichhavi Period** in *Voice of History*, Vol= XVI, No 2, Dec, 2001 (available Online) <https://www=nepejol=info/index=php/VOH/article/view/76/69>
- ११) Wright Daniel (ed), 1983. **Nepal History of the country and people, Translated from Parbatiya, by Munshi Shew Shunker Singh Pandit Shri Gunanand**, Cosmos Publication, New Delhi Calcutta: Sushil Gupta and Company, 1958 (available Online) <https://ia800300=us=archive=org/20/items/HistoryOfNepal/HistoryOfNepaldanielWright=pdf>



पुष्पराज वज्राचार्य

श्री त्रिरत्नसिंह विहारे स्थापना याजातःगु छगू ताम्रपत्राभिलेख

भाष्करदेव संस्कारित हिरण्यवर्ण महाविहार दुने विभिन्न श्रद्धालु महानुभावपिन्सं इलय् ब्यलय् बुद्ध धर्म प्रति अगाढ श्रद्धा ब्वलंका विहारया आसपासय् कचाबहाःत निमार्णयाना वनेगु धार्मिक ज्या न्ह्याका वया च्वंगु दु ।

थुकथं निर्माण जुया च्वंगु कचा बहाः मध्ये यल हःखात्वाःलय् स्थापित जुया च्वंगु त्रिरत्न सिंह विहार नं छगू खः । थुगु विहारयात गोंगः बहाः धका नं धायेगु याः । थुगु कचाबहाः मंगलबजारं पूर्व दक्षिण कुनय् लाना च्वंगु दु । हःखा गणेद्योनं सौगः गणेद्यो वनेगु लैया बीचय् खवय् गल्ली दुहाँ वने बलय् थुगु कचाबहाः खने दै । चाकःछिं छें नापं स्वानांच्वंगु थुगु कचाबहाःलय् दुहाँ वयेत जम्मा निपू लं दु ।

थुगु विहारया मूलखा सिंया कलात्मक बुद्धा तथा दयेका तःगु दु । मूलखाया च्वसं सिंया तोरण तथा तःगु दु । थुगु तोरणस दयेमाःगु लक्षण प्रमाण कथं बुद्ध, धर्म व संघया स्वरूप अक्षोभ्य, प्रज्ञापारमिता व आर्यावलोकितेश्वर तथा तःगु दु ।

त्रिरत्न सिंह विहारया मूल द्यो (क्वापाद्यो) पश्चिम स्वया च्वंम्ह ल्वहँया अक्षोभ्य खः । बहाःद्योया देगःयात स्वंगू तँय् ब्वथला तःगु दु । देगःया भूमि तल्लाय् च्वंगु मूलखाया जवय् चिकिपाःगु छपाः भ्याः तथा तःगु दु । अथे हे खवय् छपाः लुखा तथा तःगु दु । मूलखाया च्वसं सिंया तोरण तथा तःगु दु । थुगु तोरणया ल्यूने पाखे कलात्मक स्वपाः भ्याः तथातःगु दु । न्हापांगु तल्लाय् तथातःगु थुगु स्वपाः भ्याःया जवय् व खवय् निपाः ताम्रपत्र तानातःगु दु । थुगु स्वपाः भ्याःया जवय् तानातःगु

ताम्रपत्रय् थुगु विहारया स्थापना, गुठि व दानपतियागु विवरण वियातःगु दु ।

ताम्रपत्राभिलेख पाठ

- १) नमः श्री शाक्यसिहाय ॥ ॥ श्रयोऽस्तु संवत ९७३ आश्विन मासे शुक्लपक्षे ॥ पूर्णमास्यातिथौ रेवति न
- २) क्षत्रे ॥ व्याघात योगे ॥ आदित्यवासरे ॥ तुलाराशिगते सवितरि ॥ मीनराशिगते चन्द्र मसि । एतस्मिन् पर्व दिने ॥ श्री त्रिरत्नसिंह विहाराधिष्ठित श्री शाक्यमुनि तथागतस
- ४) के नित्यपूजाकर्म यायसओ, बुसाधन यायेसओ, श्रावणशुदि ८ कुन्हु दान वियसओ, ध्वते प्रति
- ५) नराओ ७ जओ यनाओ ८ कर्ष १तकाओ बु ध्वते बु संकल्प याडा, स एव विहाराधिष्ठित
- ६) त श्री धर्मघातुचैत्य सहित श्री शाक्यमुनि तथागत प्रमुखं ललिपुरान्तर्गत ए
- ७) कोनत्रिसताधिक परिमित विहाराधिष्ठित, श्री शाक्यमुनि तथागतादि सर्वबुद्ध बोधिसत्व प
- ८) नि दर्शन प्रदक्षिणा पूजा जात्रा संपूर्ण याडाओ दुन्ता जुरो । भाषा संवत ९७३ माघशुदि, ५ स श्री ३ शाक्य
- ९) मुनि तथागत प्रतिष्ठा याडाओ, रोओ १ मोपदु बु ओ २ ध्वते बु दुन्ता जुओ, थुगुलि दिनस दुता
- १०) गु रोओ ७ जओ १ चनाओ बु कर्ष १ तंकोओ बु ओ ध्वतेज मालाओ ३ जओ ३ बुया आसन अविद्धि

- ११) न्याडा निते पुजा कर्म याडाओ, बुसाधन खुन्हु
 म्ह १ पुरोहि, म्ह १ वेताजु, म्ह २ पाठकाचार्य
- १२) ध्वते बिज्याचकओ, श्री ३ भगवानया अग्रस यज्ञकर्म
 पाठपूजा धून काओ, आगमस वोकोदिसि माठ
- १३) न पुजयाये मारजुरो ॥ ध्वते पुजास, कुनेन तलेन
 थापकि जाकि कुले ३ आगम दक्षिणा निथाक
- १४) न द ८ गुरू भतालपनिस्त म्हति द ४ दक्षिणा
 बियाओ भक्षा भोजन याचके ॥ पुण शाओन
 शुदि ८ स फं २०
- १५) अ दान विये मार जुरो ॥ ध्वते कर्म याडाओ
 परसेष जुको दानपतिया संताननं भुक्तरपे दु जुरो
 ॥ ध्वते
- १६) या दानपति स एव बिहारया श्री शाक्य वंश श्री
 रत्नसिंहजु भार्या चिधि ज्येठ पुत्र श्रीरत्नपति श्री
- १७) मुकुन्दसिंह २ कनिष्ठ पुत्र श्रीलक्ष्मी जोति, पौत्र
 शाक्यनरसिं ध्वते परिवार छि समुह
- १८)न जुरो ॥ ध्वते पुण्यनं दानपति यजमान
 पनि सप्तवृद्धि पूर्ण जुयाओ चतुर्वर्ग फर प्राप्त
 मार जुरो ॥ शुभम ॥

ताम्रपत्राभिलेखया सार

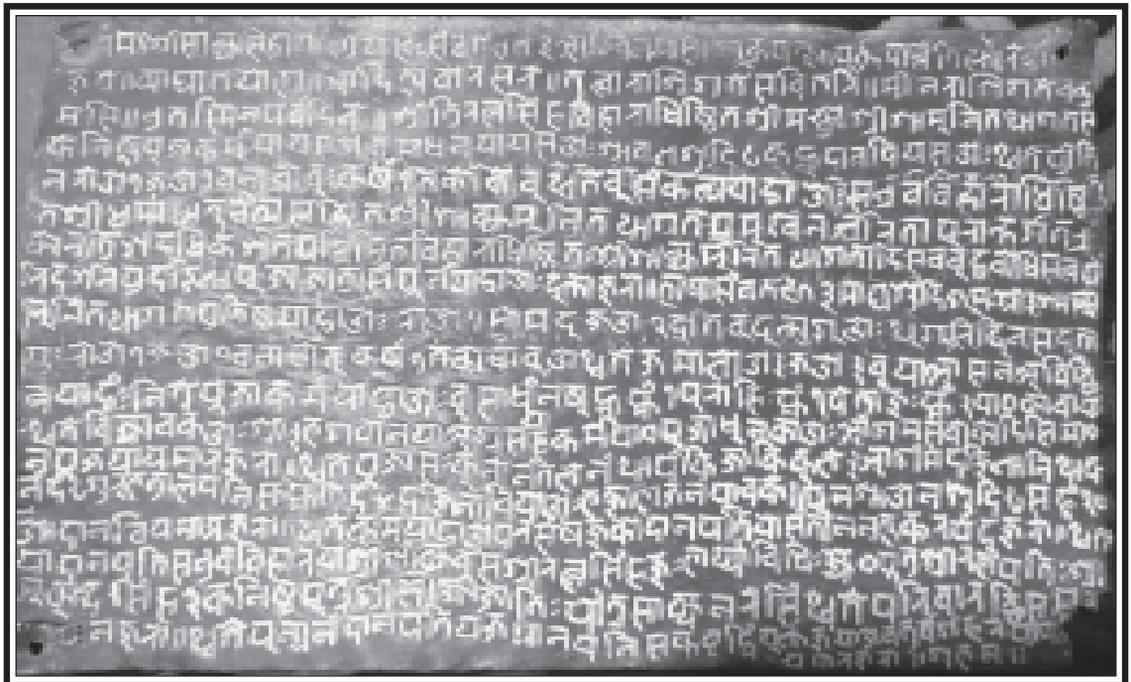
ताम्रपत्र विवरण अनुसार ने.सं. १७३ स यल
 हःखात्वाःया शाक्यवंश श्री रत्नसिंहजुया भार्या चिधी,
 पुत्रपिं रत्नपति, श्री मुकुन्दसिंह, श्रीलक्ष्मी जोति, पौत्र
 शाक्यनरसिं सपरिवारं श्री त्रिरत्नसिंह विहार स्थापना
 याःगु जुल । यल देय्या सम्पूर्ण विहार, चैत्य परिक्रमा
 याना स्थापना जूगु थुगु विहारया नित्यकर्म व वार्षिक
 ज्याभ्वः न्ह्याकेत आपालं जग्गात दान यानातःगु
 खनेदु । थन उल्लेख जुया च्वंगु मूल विषय थुकथं दु ।

- १) श्री शाक्यमुनि तथागतया नित्यपूजा कर्म यायेगु
 २) बुसाधं यायेगु

(बुसाधं कुन्हु पुरोहित १म्ह, वेताजु १म्ह,
 पाठकाचार्य २ म्ह च्वना बुद्ध भगवानया अग्रस यज्ञकर्म
 पाठपूजा याना आगं पूजायाये माःगु जुल । ध्व पूजास
 थापकि जाकि ३ कुले, गुरु भट्टारक पित्त दक्षिणा व भिक्षा
 भोजन याकेमाःगु जुल ।)

- ३) श्रावणशुदि ८ कुन्हु दानवियेगु

थन उल्लेखित याना त कथं अद्यापि थनया प्यंगू परिवारपिसं
 थःगु कर्तव्य पालना याना वया च्वंगु दु ।





प्रा.डा. वज्रराज शाक्य

सीबले जुइगु अनुभव प्राण त्वःते न्ह्योयागु अवस्था

बिरामी जुया वासःयाना लायेके मफइबले कमजोर जुजुं वनां लासाय् ग्वारातुली । दनावये फइमखु । लासाय् ग्वारा तुम्ह व्यक्ति फयेतुइ फइमखु । ट्वाइलेट तकक नं वने फइमखु । मूपुले थाकुई । मेपिन्सं मूपुइका बिइमाली । भन् भन् सने मफया वनी । अले जि सीनं धका मति लुया वई । छयों ल्होने मफइगु जुया वई । ल्हाः तुती नं संके मफया वनी । सासः ल्हाये थाक्या वई । थ्व अवस्थां निसें प्राण अथवा थःगु चित्तं शरीर तोतेगु इलय् तक भिसँ गुंगू अवस्था पार यायेमाःगु दु । “भादों” धैगु सफूतिई उल्लेख जुया च्वंगु थुपिं अवस्था तयगु विषययात थन बचाहाकःलं न्ह्यब्वये त्यना । थुपिं गुंगू अवस्थायात न्यागू व प्यंगू याना निव्वः थला तःगु दु ।

न्हापांगू चरण

भीगु शरीर न्यागू तत्व मिलेजुया च्वंगु धैगु सकसिनं सिउगु हे जुल । थ्व न्यागू तत्वयात न्यागू प्रकारया मूलवायु छिसिंक्थं १) प्राणवायु २) अपानवायु ३) उदानवायु ४) समानवायु व ५) ब्यानवायु नं सञ्चालन याना तइगु जुया च्वन । सी त्यनिबले थ्व न्यागू वायु पाखें ज्या यायेगु त्वतीगु जुया पञ्चतत्त्वं नं भीगु चित्त प्राणयात तोता वनिगु जुया च्वन ।

१) पृथ्वीधातुं तोतिगु

न्हापां पृथ्वी धातु नं भीगु प्राण तोतिगु जुया च्वन । थुगु इले थःगु म्ह तसकं भ्यातुसे अनुभव जुइ । थः च्वना च्वनागु भूमि हे कुतुं वनिथें अथवा मदया वंगुथें

जुइ । ‘जितः ल्होना ती...’ धकाः हालीगु जुया च्वनी । आकाशं कुतुं वम्ह वा सुनां ल्होना मतःम्ह थें जुया अत्यन्त भयभित जुया असुरक्षित अनुभव जुइ । न्ह्योने च्वनाच्वंपिं सुनानं ल्होना मब्यूगु थें ताइगु जुया च्वनी । थथे छगू छगू तत्त्वं तोतीबले बाह्य, भित्री व गुह्य याना स्वंगू लक्षण खने दइ । पृथ्वी धातुं तोतीगु इलय् ‘जित ल्होनाती... जि कुतुं वन...’ धाइगु बाह्य लक्षण जुल । भित्री लक्षण धैगु मिखा बुलुसे च्वना न्ह्योने च्वंगु स्पष्ट खने मदइगु व मन भ्याःतुसे च्वथें जुइगु खः । गुह्य चिन्ह कथं तापाक्क लः न्ह्याना च्वंगु थें च्वनी ।

२) जलधातुं तोतिगु

पृथ्वी धातुं लिपा जल धातुं चेतनायात तोतेगु सुरु याइ । लः नं तोता वं लिसे म्हुतु व म्ये गना वनी । म्हुतु बेक्वया वनेफु । म्हुतुसी वचुसे च्वना ववं तयुसे च्वना वइ । म्यें थुः थुः तुलावनी । रोगी थःगु दुने अनेक दृश्य खनी । मन अस्पष्ट जुइ बुलुसे च्वनी । नापं च्वना च्वंपिं छक निक खनी । तर आपायाना खिउँसे च्वना छु जुया च्वंगु धकाः धाये फइमखु । पाप कर्म यापिसं ग्यानापुसे च्वंगु दृष्यत खनी । धर्म याना च्वंपिं कर्म बाँःलापिसं बाँबाँलागु दृष्यत खनेफु । न्हायपं नं सः ताये दइमखु ।

३) अग्नी धातुं तोतिगु

जल धातुं तोते धुकां अग्नी धातुं भीगु चेतनायात तोतेगु सुरु याइ । थ्व अवस्थाय् म्हँ ख्वाउँसे च्वनी । सास दुहाँ वनी बलय् न्हाय् व म्हुतु ख्वाउँसे च्वनी । म्हं

हा पिहाँवःगु थें जुइ । मनं हानं चाइ हानं चाइमखु । छुं हे थथे अथे धाये फइमखु । थःगु दुने भुइचम्पा च्यागुथें खने दया वइ । नयेगु त्वनेगु पचय् याये फइ मखु । सुयागु नं नां लुमंके फइमखु । ताताः हाकयाना सास पिकाइ । सास दुकाये फइमखु । बास नं ताइ मखुत । मिं प्वाला खने दया च्वनी ।

४) वायु धातुं तोतिगु

वायु धातुं तोतीगु इलय् भीगु शरीरय् दुगु मुक्कं भिगू प्रकारया वायु फुक्कं नुगलय् मुंवनी । थ्व भितावायु मध्ये न्याता मूलवायु व न्याता अंगवायु याना भिता दुगु जुल । न्याता मूलवायु च्वय् न्हयथनाथें छसिंकथं १) प्राणवायु २) अपानवायु ३) उदानवायु ४) समानवायु व ५) ब्यानवायु खः । अथेहे न्याता अंगवायुत छसिंकथं १) नागवायु २) कूर्मवायु ३) कृवरवायु ४) देवदत्तवायु व ५) धनञ्जयवायु खः । सासः ल्हायेगु बन्द जुई । म्हं छुं ज्याः याये फइमखु । पिने छु जुयाच्वन धैगु चाइमखु । म्येँ ख्वात्तसे च्वना चीहाकः जुया वचुसे च्वना वनी । छुं स्वाद काये फइमखु । नाइसे च्वंगु वा छाःगु धाये फइ मखु । फाराफारा संगु सी त्यंगु मत थें खने दइगु जुल ।

५) आकाश धातुं तोतिगु

थ्व अवस्थाय् भीगु चेतना आकाश छगुलिं ब्याप्त जुइक फैलये जुइ । सासः बन्द जुइ । म्हया रंग भोइसे च्वना वनी । मुटु भतिचा सना च्वनी । रोगं कया वा बोक्सी याना थुगु अवस्थाय् लाः वःपीं तर आयु बाकि दनिपिं सिद्धुं कुथें च्वंसां हानं म्वाना वयेफु । डाक्टर वैद्य तय्सं थुगु अवस्थायात सीत धकाः घोषणा याये धुंकी । तर अफ्नं नं सीगु मखुगु जुया च्वनी । पूर्ण रुपं सीत अफ्नं मेगु प्यंगू अवस्था पार याये मानि । गुगु प्यंगू अवस्थाया बारे अप्पो सिके ज्ञान मदुगु खनेदु ।

लिपांगू चरण

६) तुइसे खनीगु

थ्व चरणया न्हापांगु अनुभव धैगु तुइसे खनीगु खः । थ्व छु जुया जुइगु धाय्बले भीगु छ्योनय् भी अबु

पाखें प्राप्त जुया च्वंगु तुयुगु धातु च्वना च्वनी । थ्व तुयुगु धातु छ्योनं क्वहां वया हृदयचक्रस मुं वइ । थ्व तुयुगु धातु क्वहां वइगु इलय् तुयुगु दृष्य खनीगु खः । थुगु इलय् भिके दुगु स्वीस्वंगू द्वेषया अवस्था मदया वनीगु जुया च्वन ।

७) ह्याउंसे खनीगु

अनं लिपा ह्यांगु रंग व्याप्त जुइगु जुया च्वन । खाली ह्यांगु जक खनीगु । भिके तेपुचिया क्वय् नाभिच्वय् मां पाखे प्राप्त जूगु ह्यांगु तत्व मुना च्वनीगु जुया च्वन । थ्व ह्यांगु तत्व च्वय् हृदयचक्रे थाहां वइगु इलय् सी त्यम्ह मनुनं खाली ह्यांगु जक खनीगु जुया च्वन । मेपिसं खनिगु मखु । सी त्यम्हं जक खनिगु खः । थथे ह्यांगु तत्व खनिगु नापं पीगु प्रकारयागु लोभ इच्छाया अवस्था नं लोप जुया वनिगु जुया च्वन ।

८) हाकुसे खनीगु

ह्यांगु व तुयुगु हृदयचक्रे मिले जुइबले ख्युंसे हाकुसे खने दइगु जुल । नापं न्हयगु प्रकारया मोहया अवस्था नं मदया वनीगु जुल । ह्यांगु व तुयुगु तत्व दृष्य मिले जुईबले जम्मा चयगु प्रकारया क्लेशया अवस्था मदया वनी । भीगु हृदयचक्रे अक्षय विन्दुई दुगु शुद्धगु चित्त, प्रभाश्वर चित्त, सी मखुगु चित्त, शून्यगु तर थिइगु तेज दुगु चित्त यात तुयुगु व ह्यांगु धातुं तोपुया ख्युंसे च्वंका बीगु जुया च्वन । थुगु इले ध्यान अभ्यास मदुपिं, शुद्ध सर्वब्यापी चित्त महमस्युपिन्त थज्यागु चित्त प्रभाश्वर प्रकट जूगु अनुभव जुई मखु । इमिसं खाली ख्युंसे खालिगु जक खना बेहोस जुया च्वनी । थुगु बेहोसगु अवस्थाय् स्वन्हु प्यन्हु तक लाना च्वने फुगु जुल ।

९) चित्तं शरीर त्वता वनीगु

अनंलिपा हानं भचा न्ह्यलं चाःगुथें जुइफु । थ्व अवस्थाय् प्रभाश्वर चित्त म्हसिका व नापं हे मिले जुया वने फःसा थ्व अवस्थां हे तरे जुइगु जुल । अले व चित्तं थ्व शरीर तोता वनीगु जुल ।

भीगु शरीरय् गुप्वाः दु । उकी मध्ये चेतना

चसुप्वाःलं छोये फत धाःसा सुखावती भुवनय् लाःवनीगु जुल । सुगतिइ लाःवनीगु जुल । कोय् च्वंगु प्वालं पिहावन धासा दुर्गति लावनीगु जुल । ध्यान अभ्यास याना च्वंपिसं थ्व अवस्थाय् प्रकट जुइगु प्रभाश्वर चित्त म्हसिका काये फइ । ध्यान च्वने बलय् खने दइगु क्लेश विचारं प्रभावित मयागु शुद्धगु चेतनां याना सीबले सीगु अवस्थायगु थुजोगु चित्त प्रभाश्वर म्हसिका उकिनाप मिले जुया वने फैगु जुया च्वन । थथे याये मफुपिं अगती लाना चाचा हिलिगु व लिपा खुगू गति मध्ये छगू गतिइ जन्म काःवनीगु जुया च्वन ।

ध्यान अभ्यास गाःपिं मनुत थुगुहे जन्मय् जन्म जरा ब्याधि मरणयागु अवस्थां तरे जुया धर्मकाय अवस्था प्राप्त याना सुखावती भुवनय् बास लाःवनीगु जुया च्वन । ध्यान याःपिं, धर्मवान् पुण्यवानपिं मनुतय् सीबले थुपिं गुंगूलिं अवस्थाय होस दैगु जुया च्वनी । छगू अवस्था धुंका आः थ्व अवस्था वइ, थ्व जुइ, आः जिं थ्व

याये माल धकाः चायेका च्वनी । मग्यासे टिभी सिरियल स्वयेथें सोया च्वनी । प्रतिक्रिया मयासे च्वनी । खने दइगु, तायेदइगु व मनय् लुया वःगु फुक्क विचार भावना त थःगुहे मनं पिहाँ वःगु खः, मनया दृष्टि जक खः धकाः सीइका च्वने फत धाःसा सीबले ग्यानापुसे च्वंगु अनुभव याये माली मखु । याउँक शान्तपूर्वक सीना वने फइ । ध्यानंगापिं साधकत दुःखमय संसारयागु शरीर रुपी छें रोग ग्रस्तगु ध्वोगिना वनेत्यंगु शरीर खः धका भापिया न्ही खै फायथें निर्लिप्त जुया तोता बोधिचित्त ज्वना सुखावति भुवने थ्यंक वनेगु थ्व तधंगु अवसर खः धका चायेका च्वने फःसा थ्व अवस्था दकसिबे न्त्याइपुगु जूवनि । ध्यान यापिं साधक पिंसं थ्व अवसर प्रयोग याइगु जुल । प्रयोग याये मफुपिं दुःखमय संसारे चाहिलिगु जुल ।

सकसित थुजोगु शुद्धगु प्रभाश्वर चित्त प्राप्त जुइमा धैगु कामना याना च्वना ।

सन्दर्भ ग्रन्थ :

1. Chokyi Nyima Rimpoche, The Bardo Guide book, Rupa and Co. New Delhi, 1991.
2. Tulku Ugyen Rimpoche, Repeating the Words of the Buddha, Rangjuing Yeshae publication Kathmandu, 1992.
3. Tsele Natsok Rangdral, The Mirror of Mindfulness, Rupa and Co. New Delhi, 2007.
4. Lati Rimpoche and Jeffrey Hopkins, Death Intermediate State and Rebirth, Snow Lion Publication, Inc. Ithaca, New York, U.S.A. 1979.
5. Tenjin Wangyal Rimpoche, Healing with Form, Energy and Light, Snow Lion Publication, Inc. Ithaca, New York, U.S.A. 2003.
6. Tsoknyi Rimpoche, Carefree Dignity, Pupa and Co. New Delhi, 2002.
7. Kalu Rimpoche, Luminous Mind, Wisdom Publication, Boston, 1997.
8. Negi Thakur Sen, Vajrayani Anuttra Yog. Higher Central Tibetan Education Institution. Sarnath Baranasi 1999 Page 269

बौद्ध विहार संघ, यलया पिथना “त्रि-रत्न” प्यला पौ पिहाँवगु व
गुंला पर्वया लसताय् भिन्तुना देछासे थ्व प्यला पौया
निरन्तरताया कामना याना च्वना ।



सुबिन वज्राचार्य

वंला, यल

मो. : ९८५११-०३००८





मिलन शाक्य

माध्यमिक दर्शनाचार्य नागार्जुनया कथं अनुत्पाद (शून्यता) या व्याख्या

निर्देशक : नागार्जुन बौद्ध अध्ययन संस्था

विषयप्रवेशः

माध्यमिक दर्शनाचार्य नागार्जुनया कथं अनुत्पाद (शून्यता) थ्व च्वसुया शीर्षक खः । थुगु शीर्षक्य् दुने 'माध्यमिक दर्शन', 'आचार्य नागार्जुन' व 'अनुत्पाद' धैगु स्वंग महत्वं जाःगु खँगः त दुथ्यानाच्वंगु दु । उक्रियागु अर्थ छु धाःसा थुगु च्वसुलिइ थुपिं स्वंग खँगःयात कयाः व्याख्या जुइ धैगु खँ न्त्याम्हेसिनं नं थुइका काये फुगु जुल । धात्थें धायेगु खःसा भगवान् बुद्धं गृध्रकूट पर्वतय् यानाबिज्याःगु निक्वःगु धर्मचक्रप्रवर्तनया मू विषय प्रज्ञापारमितायात कया व्याख्या यानाबिज्याःम्ह आचार्य नागार्जुन खः । वहे प्रज्ञापारमिताया व्याख्या कथं वसपोलं च्वयाबिज्याःगु मूलमध्यमकारिका धाःगु सफूयागु प्रत्यय परीक्षा नां जुयाच्वंगु न्हापांगु अध्यायया न्हापांगु श्लोकया व्याख्या हे थ्वः च्वसुया मू आज्जु खः । उगु श्लोक्य् आचार्य नागार्जुनं तर्कया लिधँसाय् फुक्क धर्म अनुत्पन्न खः धैगु सत्य प्रमाणित यानाबिज्याःगु जुल । फुक्क धर्मयागु वहे अनुत्पाद स्वरूप हे शून्यता खः । आचार्य नागार्जुनं उगु मूलमध्यमकारिका धाःगु सफूलिइ च्वयाबिज्याःगु प्यंगू अन्तः स्वतः, परतः, उभयतः व अहेतुतः कथं धर्मया उत्पाद जुइ हे मखु धैगु भाव दयाच्वंगु श्लोकया व्याख्याकथं थ्व च्वसु तयार जूगु खः । मूलमध्यमकारिकाया व्याख्यायात हे लिधँसा कया माध्यमिक परम्परा धाःगु महायान परम्परा न्त्यानाच्वंगु जुल । उकिं थुगु च्वसूलिइ माध्यमिक दर्शन व आचार्य नागार्जुनया चिचाहाकःगु म्हसिका नापं मुख्य कथं मूलमध्यमकारिकाया न्हापांगु अध्यायया न्हापांगु

श्लोकया विषययात कया हे विवेचनात्मक व समालोचनात्मक व्याख्या यायेगु कुतः जुइ धैगु खँ थन न्त्यथनाःगु जुल ।

नेपाःया नेवाःबौद्ध धर्म धैगु महायान बुद्धधर्म खः । महायान बुद्धधर्मया पारमितानय व मन्त्रनय नितां थ्व स्वनिगलय् च्वंपि नेवाः बौद्धपिन्सं न्हापानिसें अभ्यास याना वयाच्वंगु जुल । वहे कथं नेवाःबौद्ध पिन्सं बाहा बहिलय् इलय्ब्यलय् पाठयाना वयाच्वंगु प्रज्ञापारमिता सूत्रयात ध्वाःथुइक थुइकेगु मू सफू हे आचार्य नागार्जुनं च्वया बिज्याःगु मूलमध्यमकारिका खः । प्रज्ञापारमिता सफूलिइ व्याख्या यानातःगु शून्यताया अर्थ थुइकेत थुगु सफू अध्ययन यायेमाःगु जुल । थुगु सफूया अध्ययनय् छुं भचा ग्वाहालि जुइला धैगु हे थ्व च्वसुया मू तातुना जुल ।

माध्यमिक दर्शन

भगवान् बुद्धं थःगु जीवनकालय् श्रावक व महायान सूत्रयानया स्वंगू धर्मचक्रप्रवर्तन याना बिज्याःगु खः । वसपोलं भारतया धान्यकटक, अथे हे अकनिष्ठ देवभुवन थें जाःगु सम्भोगकाय बुद्धया बुद्धक्षेत्र इत्यादि थी थी थासय् महायान तन्त्रनय अर्थात् वज्रयानया धर्मचक्र प्रवर्तन नं याना बिज्याःगु दु । न्हापांगु धर्मचक्रप्रवर्तन भारतया वाराणसी स्थित सारनाथय् यानाबिज्याःगु खः । उबलय् वसपोलं प्यंगू आर्य सत्य, अनित्य, दुःख, अनात्म व प्रतीत्यसमुत्पादया उपदेश कनाबिज्याःगु खः । फुक्क

श्रावक्यानी उपदेश उगु हे धर्मचक्र प्रवर्तनय् दुथ्याःगु जुल । अथे हे, गृध्रकूट पर्वतय् यानाबिज्याःगु निक्वःगु महायानी धर्मचक्र प्रवर्तनया विषय खः गम्भीर प्रज्ञापारमिता अर्थात् शून्यता, अनिमित्तता व अप्रणिहितताया दर्शन । अथे हे वैशाली इत्यादि थासय् वसपोलं स्वक्वःगु महायानी धर्मचक्रप्रवर्तनया इलय् विपुल प्रज्ञापारमिता अर्थात् त्रिस्वभाव शून्यता, तथागत गर्भं व अष्टविज्ञानया उपदेश कनाबिज्याःगु खः ।¹ भगवान् बुद्धं गृध्रकूट पर्वतय् यानाबिज्याःगु निक्वःगु धर्मचक्रप्रवर्तनया मू विषय प्रज्ञापारमितायात कया व्याख्या यानाबिज्याःम्ह दकले न्हापांम्ह बौद्ध आचार्य खः, आचार्य नागार्जुन । वसपोलया उगु व्याख्यायात कया माध्यमिक दर्शन धैगु महायानया छगू परम्परा हे पलिस्था जूगु जुल । माध्यमिक दर्शन धैगु छु खः धैगु बारेय् छत्वाःचा खँ थन मकंसे मगाःगु दु । धातथे धायेगु खःसा 'मध्यम प्रतिपदा' या दर्शनयात हे माध्यमिक दर्शन धाइगु खः । माध्यमिक दर्शनयात महायान बुद्धधर्मयागु केन्द्रीय दर्शन कथं कयातःगु दु । उलिजक मखु, माध्यमिक दर्शनयात सम्पूर्ण बुद्धधर्मया हे केन्द्रीय दर्शनया रूपय् नालातःगु दु । उकिया गुलि महत्व दु धैगु खः थ्व खँ नं सिद्धु । माध्यमिक दर्शन शून्यता, अनुत्पाद वा निःस्वभावताया विषयय् व्याख्या यायेगु दर्शनया रूपं नं प्रसिद्ध जुयाच्चंगु दु । अर्थ हे छ्यलिगु खःसा, भाव अभाव वा सत्ता, असत्तासिवे च्वय् लाःगु वा उजाःगुपति धारणां मुक्त जूगु अवस्थायात हे महायान बुद्धधर्मय् माध्यमिक दर्शन धाई । मेगु खँग्वः छ्येलेगु खःसा फुकक धर्म वास्तवय् अनुत्पाद शून्य खः (परमार्थ सत्य) तर फुकक धर्म प्रतीत्यसमुत्पादकथं प्रतिभासित जक जुयाच्चंगु (संवृति सत्य) जुया शून्य, निःस्वभाव व अनुत्पन्न खः (परमार्थ सत्य) । थ्व हे खः मध्यम प्रतिपदा । अले मध्यम प्रतिपदाया ज्ञानयात हे माध्यमिक दर्शन धाइगु खः । अथवा उच्छेद अन्त व शाश्वत अन्तसिवे च्वय् लाःगु अद्वय दर्शनयात हे माध्यमिक दर्शन धकाः धाई ।² थ्व दर्शन कथं फुकक हे धर्म निःस्वभाव जूगुलिं फुकक धर्मयागु स्वरूप धैगु हे अनुत्पन्न धर्मधातु खः । वास्तवय् निक्वःगु धर्मचक्र प्रवर्तनय् भगवान्

बुद्धं उबलय् हे थ्व मध्यम प्रतिपदा प्रज्ञापारमिताया देशना यानाबिज्याये धुंकूगु खः । तर वहे मध्यम प्रतिपदा प्रज्ञापारमिताया दर्शनयात आचार्य नागार्जुनं मूलमध्यमक कारिका सफूलिइ व्याख्या यानाबिज्याःगु जुया थ्व व्याख्यायात माध्यमिक दर्शनया व्याख्या धायेगु यानाहल । उकिं आचार्य नागार्जुनयात माध्यमिक दर्शनया आचार्य धायेगु नं यानाहल । आचार्य नागार्जुनया शिष्य आर्यदेवं नं गम्भीर व्याख्या यानाबिज्याःगु थ्व माध्यमिक दर्शनया लिपा निगू भेद खनेदया वल - स्वातन्त्रिक माध्यमिक व प्रासङ्गिक माध्यमिक । स्वातन्त्रिक माध्यमिक दर्शनया प्रतिपादक आचार्य भावविवेक खःसा प्रासङ्गिक माध्यमिकया प्रतिपादक आचार्य बुद्धपालित खः । लिपा, नागार्जुनया माध्यमिक दर्शनयात थ्व हे स्वातन्त्रिक व प्रासङ्गिक कथं शान्तरक्षित (सफू-मध्यमकालंकार), कमलशील (सफू - मध्यमकालोक), चन्द्रकीर्ति (सफू - प्रसन्नपदा व मध्यमकावतार), शान्तिदेव (सफू - बोधिचर्यावतार), अतीशदीपंकरश्रीज्ञान (सफू-रत्नकरण्डोद्घाटमध्यम-कोपदेश) थें जाःपिं थी थी धुरन्धुर बौद्ध आचार्यपिसं न्यंकभनं प्रचारप्रसार याःगु जुल । अथे हे, लिपा प्यंगूगु व न्यागूगु सदीपाखे मध्य एशियाया कुमारजीव थें जाःपिं बौद्ध आचार्यपिसं माध्यमिक दर्शनयात चीनय् नं प्रचार प्रसार याःगु खँ इतिहास ब्वनेबलय् बांलाक हे सिद्धका काये फूगु जुल । आचार्य कुमारजीवपाखें आचार्य नागार्जुनया मूलमध्यमकारिका (चोङ् लुन्), द्वादशद्वार शास्त्र (शि अर् मन् लुन्) व नागार्जुनया शिष्य आर्यदेवयागु शत शास्त्र (पाइ लुन्) धाःगु ग्रन्थ त चीनिया भाषं अनुवाद जूगु खः । लिपा थुपिं स्वंगू मध्यमक सफूतय्गु लिधंसा कयाः चीनय् सान लुन धाःगु माध्यमिक दर्शनयागु अलग हे परम्परा नीस्वंगु जुल ।³ सँदैय् अर्थात् भोट देशय् दकले न्हापां मध्यमक उपदेश यंकाबिज्याःम्ह च्यागूगु शदीयाम्ह विद्वान्या नां खः शान्तरक्षित । वसपोल स्वातन्त्रिक परम्पराया हे दुने दुथ्याःगु मेगु परम्परा योगाचार माध्यमिकया छम्ह तःधँम्ह प्रकाण्ड बौद्ध पण्डित खः । वयां लिपा वसपोलया शिष्य कमलशीलं नं वहे दर्शनयात भोट देशय् न्यंकभनं प्रचारप्रसार यानाबिज्याःगु

खः । उक्तिया हनिं भोट देशय् बुद्धधर्मया न्हापांगु प्रचार प्रसार (डादार) या युगय् भावविवेकया स्वातन्त्रिक दर्शनं व्यापक रूपं थाय् काःगु जुल । अथे हे, बुद्धधर्मया लिपाया प्रचार प्रसार (छियदार) या युगय् बुद्धपालित, चन्द्रकीर्ति, शान्तिदेवया प्रासंगिक दर्शन हे भोट देशय् व्यापक रूपं प्रचार प्रसार जूगु खः ।^५ भोट देशया चोखापा, कर्मापा, घोराम्पा, मिफाम थें जाःपि लोकंत्वापिं बौद्ध आचार्यपिसं लिपा स्वातन्त्रिक योगाचार माध्यमिक व प्रासंगिक माध्यमिक दर्शन व्यापक रूपं प्रचार प्रसार यानाबिज्यात । वहे कथं भोट देशय् माध्यमिक दर्शनय् आधारित शून्यता दर्शनयात स्व-शून्यता (न्हाड् तोड्) व योगाचार-माध्यमिक दर्शनयात पर-शून्यता (श्येन् तोड्) नामं निथीकथं स्यनेकनेगु व अभ्यास यायेगु परम्परा नं न्थ्यानावन । अथेहे भोट देशय् माध्यमिक दर्शन वज्रयानकथं 'महामाध्यमिक दर्शन' या नामं न प्रचार प्रसार जुयावन । माध्यमिक दर्शन बुद्धधर्मय् गुलि महत्व दु धैगु खँयात दुवाला स्वयेबलय् च्वय् न्थ्यथनाथें बुद्धधर्मया केन्द्रीय दर्शन धैगु हे माध्यमिक दर्शन खः धैगु खँ स्पष्ट हे जूगु जुल । थ्व दर्शन बाँलाक ध्वाथुइक बोध यायेत भीसं छसिकथं वैभाषिक, सौत्रान्तिक, योगाचारया बारेय् नं सयेका सिइका वनेमा । थुकथं प्यंगू दर्शनमध्ये नं दकसिवे च्वय् लाःगु दर्शन माध्यमिक दर्शन खः । प्रज्ञापारमिताया निगू दर्शन योगाचार व माध्यमिक वज्रयानया मुख्यगु दर्शन खः । उकिं हेवज्रतन्त्रय् थुकथं धयातलः भगवान् आह -पोषधं दीयते प्रथमं तदनु शिक्षापदं दशम् । वैभाष्यं तत्र देशतं सूत्रान्त वै पुनस्तथा ॥ योगाचार ततः पश्चात् तदनु मध्यमकं दिशेत् । सर्वमन्त्रनयं ज्ञात्वा तदनु हेवज्र आरभेत ॥ गृह्णीयात् सार्धं शिष्यः सिद्यते नात्र संशय ॥^६ (हेवज्रतन्त्रम् : २.८/१०-११) अर्थात् दकले न्हापां उपोषधया शिक्षा बिइमाः । अले दश शिक्षा पद (काय, वाक् व चित्तयाइगु दश कुशल कर्म) या शिक्षा बिइमाःगु जुल । अनलि हाकनं वैभाषिक व सूत्रान्त अथवा सौत्रान्तिक दर्शनया देशना यायेमाःगु जुल । अनलि योगाचारया दर्शन धुंका मध्यमक दर्शनया देशना यायेमाःगु जुल । अले फुकक मन्त्रया ज्ञान कायेधुंका तिनि हेवज्र तन्त्रया

शिक्षा आरम्भ यायेमाःगु जुल । थुगु शिक्षा छसिकथं ग्रहण याना यंकूपिं शिष्यपिनि सिद्धि लाभ जुइगु जुल धैगु खँय् छुँ हे शंका यायेमाःगु थाय् हे दैमखु । उकिं वज्रयानया साधना सुरु याये न्थ्यो माध्यमिक दर्शनया ज्ञान मदयेकं मगाःगु जुल ।

माध्यमिक दर्शनया लोकंत्वाम्ह बौद्धाचार्य नागार्जुन

बौद्धाचार्य नागार्जुनया जन्म ईशाया निगूगु शताब्दीपाखे दक्षिण भारतया बेद धैगु थासय् ब्राह्मण कुलय् जूगु खः । तिब्बती स्रोतय् वसपोल मचाबलय् हे थः माँअबुपिन्त त्वताः पिहाँवने माःगु खँ उल्लेख जुयाच्चंगु दु ।^६ छायाधाःसा नागार्जुन न्हेदँ दइबलय् हे सीइ धैगु खँ ज्योतिषतय्सं भविष्यवाणी याःगु जुल । तर बौद्धाचार्य सिद्ध राहुलभद्रया शिष्यत्व ग्रहण याना वहे आचार्यया आज्ञाकथं अपरिमितायुर्धारणीया मन्त्र जप व अभ्यास याना नागार्जुनया मत्यवं सीइगु दशा फालावन । वयां लिपा नागार्जुनं बुद्धधर्मय् प्रव्रजित जुया छम्ह भिक्षुया रूपय् दुग्यंक बुद्धधर्मया अभ्यास यानाबिज्यात । कथहं वसपोल श्रावकयान व महायान सूत्रय् पारंगत हे जुया बिज्यात । वसपोलया गुरु राहुलभद्रं नं नागार्जुनयात गुह्यसमाज थें जाःगु थी थी वज्रयानी उपदेश त बियाबिज्यात । लिपा नागार्जुन नागलोक बिज्याना अनं शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सूत्र ज्वना लिहाँ बिज्यात । वहे भगवान् बुद्धं कनाबिज्याःगु प्रज्ञापारमिताया लिधंसाय् वसपोलं मुख्यगु सफू मूलमध्यमककारिका व मेमेगु न्यागू सहायक सफू नापनापं आपालं सफू त च्वयाबिज्याःगु जुल ।

मूलमध्यमककारिका

आचार्य नागार्जुनं प्रज्ञापारमिता सूत्रया लिधंसाय् माध्यमिक दर्शन परम्पराया पलिस्था यानाबिज्यात । उक्तियागु मू सफूया नां मूल मध्यमककारिका खः । मूल मध्यमककारिका बाहेक वसपोलं १) विग्रहव्यावर्तनी, २) युक्तिषष्टिका, ३) शून्यतासप्तति, ४) वैदल्यप्रकरण,

५) रत्नावली थे जाःगु मेमेगु नं माध्यमिक दर्शनयात तीब बिइगु सफू त च्वयाबिज्याःगु दु । स्वयं नागार्जुनं हे थःगु सफू मूलमध्यमककारिकाया अकृतोभया नांयागु भाष्य छगू नं च्वयाबिज्याःगु खः । मूलमध्यमककारिकाय् फुक्क यानां नीन्हेगु परीक्षा त दयाच्वंगु दु । उपिं नीन्हेगु परीक्षातय् नीन्हेगु अध्याय धाःसां ज्यू । आचार्य नागार्जुनं थी थी धर्मयात तसंक हे सूक्ष्म रूपं परीक्षा याना च्वयातःगु जूगुलिं व सफूलिइ अध्याय मधाःसे परीक्षा धयातल । मूलमध्यमककारिकाय् दुध्याकातःगु परीक्षाया नां धलः थुकथं खः ।

- | | |
|---|-------------------------|
| १) प्रत्ययपरीक्षा, | २) गतागतगम्यमानपरीक्षा, |
| ३) आयतनपरीक्षा, | ४) स्कन्धपरीक्षा, |
| ५) धातुपरीक्षा, | ६) रागरक्तपरीक्षा, |
| ७) उत्पादस्थितिभङ्गपरीक्षा ^९ , | ८) कर्मकारकपरीक्षा, |
| ९) उपदानुपादानपरीक्षा ^८ , | १०) अग्नीन्धनपरीक्षा, |
| ११) संसारपरीक्षा ^६ , | १२) दुःखपरीक्षा, |
| १३) तत्त्वपरीक्षा ^{१०} , | १४) संसर्गपरीक्षा, |
| १५) भावाभावपरीक्षा ^{११} , | १६) बन्धनमोक्षपरीक्षा, |
| १७) कर्मफलपरीक्षा, | १८) आत्मधर्मपरीक्षा, |
| १९) कालपरीक्षा, | २०) हेतुपरीक्षा, |
| २१) संभवविभवपरीक्षा, | २२) तथागतपरीक्षा, |
| २३) विपर्यासपरीक्षा, | २४) आर्यसत्यपरीक्षा, |
| २५) निर्वाणपरीक्षा, | २६) द्वादसाङ्गपरीक्षा व |
| २७) दृष्टिपरीक्षा । | |

लिपायापिं आपालं आचार्यपिसं मूलमध्यमककारिकाया टीका वा भाष्य च्वयाबिज्याःगु दु । मूलमध्यमककारिकाया भाष्यकारपिनिगु भाष्य मध्ये आचार्य बुद्धपालितया बुद्धपालितवृत्ति, आचार्य चन्द्रकीर्तिया प्रसन्नपदा, आचार्य भावविवेकया प्रज्ञाप्रदीप, मध्यमकहृदय, तर्कज्वाला इत्यादि अतिकं नांजाःगु सफूत खः । थुपिं फुक्क सफूतय्यगु छगू मंकाः सफू धैगु हे मध्यमक शास्त्र खः । उकिं दुने मूलमध्यमककारिकाया फुक्क परीक्षाया छगू छगू पत्तिकं श्लोकया च्वय् न्ह्यथनाःपिं आचार्य बुद्धपालित, आचार्य भावविवेक, आचार्य चन्द्रकीर्तिया टीका दुध्याकातःगु जुल ।

उत्पादया प्यंगू कोटिया खण्डन व प्रतीत्य समुत्पाद-शून्यता तत्त्वज्ञानया म्हसिका

उकिं माध्यमिक दर्शनयात व्याख्या याइगु मू सफू हे मूलमध्यमककारिका खः गुकियागु मू आज्जु हे प्रज्ञापारमिता सूत्रय् व्याख्या यानातःथें संसार व निर्वाणया फुक्क धर्मतय् नःस्वभाव सिद्ध यायेगु खः । थ्व धापूया अर्थ छु धाःसा पिनेया संसार व मनय् दुने छु नं चीजयागु थःगु हे निजी स्वभाव दैमखु । स्वयं मनया नं थःगु स्वभाव मदु । मेगु खँग्वः छयलेगु खःसा फुक्क हे धर्मया थःगु स्वभाव मदु धकाः नं धायेज्यू । थुकियात हे परमार्थ सत्य धकाः नं धाई । तर थःगु स्वभाव मदुसांतबि प्रतीत्यसमुत्पादया कारणं धर्म भीगु इन्द्रियया न्ह्योने खनेदया च्वंगु दु वा प्रतिभासित जुयाच्वंगु दु । उकियात संवृति सत्य धका धाई । अथे जूगुलिं परमार्थ सत्य व संवृति सत्य नितां बाय् हे मफयेक प्यपुनाच्वंगु स्वरूपयात हे युगनद्धता वा अभिन्नता धाइ । थ्व निगू सत्यया युद्धनद्धतायात बांलाक उला क्यनेत हे प्रज्ञापारमिता हृदयसूत्रय् थथे धयातल : रूपं शून्यता शून्यतैव रूपम् । रूपान्न पृथग् शून्यता । शून्यतायां न पृथग् रूपम् ।^{१२} अर्थात् रूप शून्यता खः व शून्यता हे रूप खः । रूपसिबे शून्यता अलग मखु, व शून्यतासिबे न रूप अलग मखु । थनः धर्मया अर्थ पञ्चस्कन्ध, अष्टादशधातु व द्वादश आयतन खः ।^{१३} बुद्धधर्मया उपदेशकथं संसारया फुक्क धर्म प्रतीत्यसमुत्पन्न खः । फुक्क हे हेतु व प्रत्ययपाखें उत्पन्न जुयाच्वंगु खः । गुगु धर्म प्रतीत्यसमुत्पन्न जुइ इपिं फुक्क धर्म शून्य हे जुई । थन प्रतीत्यसमुत्पन्न धायेबलय् मेमेगु प्रत्ययय् भर कया उत्पन्न जुइगु धैगु अर्थ खः । उकिं चतुस्तवः धाःगु सफूलिइ आचार्य नागार्जुनं च्वयाबिज्याःगु दु, यः प्रतीत्यसमुत्पादः शून्यता सैव ते मता । भावः स्वतन्त्रतो नास्तीति सिंहनादस्तवास्तुलः ॥ २२॥^{१४} अर्थात् गुगु प्रतीत्यसमुत्पाद खः वहे शून्यता नं खः धैगु भगवान् बुद्धयागु मत खः । छु नं धर्म वा पदार्थ (भाव) स्वतन्त्र अथवा हेतुप्रत्ययनिरपेक्ष (हेतुप्रत्ययय् भर मकाःगु) मखु । उजाःगु धर्म दर्ई नं मखु । थ्व हे भगवान् बुद्धया बिस्कंगु सिंहनाद खः । गथे जंगलय् सिंहया ग्यानापुसे

चवंगु सः ताया दक्व पशुत बिस्सुवनिइ, अथे हे भगवान् बुद्धया प्रज्ञापारमिता धर्मदेशनाया सः ताया दक्वः तीर्थिक गुरुपिं न्ह्योने च्वनेफइमखु । इपिं ग्याना बिस्सुवनिइ । उकिं हे भगवान् बुद्धया सिंहनाद धयातःगु खः । प्रतीत्यसमुत्पाद व शून्यताया दथुइ दयाचवंगु स्वापूयात कयाः मूल मध्यमककारिकाया मंगलाचरणय् आचार्य नागार्जुनं भगवान् बुद्धयात थथे वन्दना व स्तुति यानाबिज्याःगु दु - अनिरोधमनुत्पादमनुच्छेदमशाश्वतम् । अनेकार्थमनानार्थमनागममनिर्गमम् । यः प्रतीत्यसमुत्पादं प्रपञ्चोपसमं शिवम् । देशयामास सम्बुद्धस्तं वन्दे वदतां वरम् ।^{१५} अर्थात् निरोध जुइमखूगु, उत्पाद नं जुइमखूगु, उच्छेद न मखूगु, शाश्वत नं मखूगु, अनेक अर्थ मदूगु, अर्थ मदूगु नं मखूगु, वइगु, वनीगु छुं हे मदूगु, प्रपञ्च फुक्क हे शान्त याइगुपति प्रतीत्यसमुत्पादया धर्म देशना यानाबिज्याःम्ह छलपोल दक्वसिचे च्वय् लाःम्ह भगवान् बुद्धयात जिगु वन्दना । थुगुकथं वन्दना यासे नागार्जुनं सफू च्वयेगु सुरु याना बिज्याःगु खः । उकिं नीन्हेगू परीक्षात दुथ्याकातःगु थ्व मूलमध्यमककारिका सफूपाखें फुक्क अबौद्ध व मेमेगु बौद्ध दर्शन (वैभाषिक, सौत्रान्तिक व योगाचार) यात नं युक्तिपूर्वक खण्डन याना च्वय् न्ह्यथनाःगु मंगलाचरण श्लोकं क्यनाचवंगु च्यागू प्रकारया अन्तं मुक्त जूगु प्रतीत्यसमुत्पाद-शून्यताया प्राकृतिक दर्शनयात सुनां नं कुंखिने मफयेक सिद्ध याःगु दु । च्यागू अन्तमध्ये छगू अन्त खः, उत्पाद वा उत्पत्तिया अन्त । अप्वः यानां, जैन दर्शन, चारवाक् दर्शन नापं हिन्दू धर्मया सांख्य, योग, न्याय, वैशेषिक, पूर्व मीमांसा व उत्तर मीमांसा (वेदान्त उपनिषद्) या षड्दर्शन थें जाःगु अबौद्ध दर्शनकथं वस्तुया उत्पत्ति कि त स्वतः जुइगु, वा ईश्वरपाखें जुइगु, वा कारण हे मदयेक हे जुइगु खँ माने याइगु खः । थुपिं फुक्क मान्यतात भगवान् बुद्धं क्यनाबिज्याःगु तत्वज्ञान अर्थात् सर्वधर्म निःस्वभावता वा शून्यता सम्यक् ज्ञानदर्शनया विरोधी व विपरित खः । अथे जूगुलिं भगवान् बुद्धं कनाबिज्याःगु प्रतीत्यसमुत्पाद दर्शनया लिधँसाय् आचार्य नागार्जुनं चतुष्कोटि विश्लेषणया आश्रय कयाः उपिं उत्पाद सिद्धान्तया विकल्पतयत् खण्डन यानाबिज्याःगु

खः । अले फुक्क धर्म प्रतीत्यसमुत्पन्न जूगुलिं स्वभाव शून्य धैगु सत्य सिद्ध यानाबिज्याःगु खः । उकिं थुकियात उत्पाद सिद्धान्तया खण्डन (Refutation of Production Theory) धकाः नं धाई । मेपिनिगु मिथ्यादृष्टि, मिथ्याधारणा व मिथ्या सिद्धान्ततयत् खण्डन याना तत्व साक्षात्कार वा यथाभूत दर्शन याकेगु हे आचार्य नागार्जुनया बिस्कंगु आज्जु खः धायेमा । थुकियात अंग्रेजी भाषं Dialectic Method of Nagarjuna नं धाइगु खः । वसपोलं च्वयाबिज्याःगु मूलमध्यमककारिकाया न्हापांगु प्रत्यय परीक्षाय् जम्मा भिंष्यपू श्लोक दु । दकले न्हापांयागु श्लोक थुकथं खः ।

न स्वतो नापि परतो न द्वाभ्यां नाप्यहेतुतः ।

उत्पन्ना जातु विद्यन्ते भावाः क्वचन केचन ॥१॥^{१६}

(मूलमध्यमककारिकाः प्रत्ययपरीक्षा, श्लोक १)

अर्थ - स्वतः, मेपिंपाखे, स्वतः व मेपिं निखें नं व हेतु मदयेक । थथे गबलें नं गनं नं उत्पन्न जुया छु नं धर्म विद्यमान जुइ फइमखु ।

थुकियात अनुत्पाद विश्लेषण नं धाई । थुकियागु प्यंगू निषेधनीय खँग्वः त थुकथं दु ।

१) स्वतः (थःथ हे उत्पन्न जुइगु)

२) परतः (मेपिंपाखें उत्पन्न जुइगु)

३) उभयतः (थःथः हे नं मेपिंपाखें नं निखें नं उत्पन्न जुइगु)

४) अहेतुतः(कारण मदयेक हे उत्पन्न जुइगु)

१) स्वतः (थःथ हे उत्पन्न जुइगु) :-

दकले न्हापां स्वतः उत्पत्ति वा थःथ हे उत्पन्न जुइगु खँया बारे हे खँलाबल्हा यायेगु जुई । थुकिं याना सांख्य दर्शनया सत्कार्यवाद सिद्धान्तया खण्डन जूवंगु दु । आचार्य नागार्जुनं स्वतः उत्पत्तिया खण्डन याना छु सिद्ध याना बिज्याःगु दु धाःसा छु नं धर्म वा वस्तु स्वतः वा थःथहे उत्पन्न जुइमखु । दकले न्हापां उत्पत्ति वा अंग्रेजी भाषं धायेगु खःसा Produced वा Originated धैगु खँग्वःया अर्थ सिइकेमाः । छुनं मदूगु थाय् वा वस्तुपाखें त्वात्त खने दयावइगु वा अस्तित्व जूवइगु यात हे उत्पन्न जुइगु धैगु खः । तर थनं छगू न्ह्यसः न्यनेबह जूः दहे

मदूगु थाय् वा वस्तुपाखें उत्पन्न जुइगु खः ला कि न्हापानिसें दयाच्वंगु हे वस्तुपाखें उत्पन्न जुइगु खः ? थ्व न्त्यसःया लिसः स्वयेबलय् गुलि अपु थें च्वं तर उलि हे थाकु । यदि दहे मदूगु चीजं उत्पन्न जुल धायेगु खःसा आकाशय् स्वाँ बुयावल धायेथें हे जुइगु जुल वा खराचिया न्येकू धायेथें जुइ । छु नं वस्तु धार्मिक सँकिपाय् क्यनातःथें लहाः ल्त्वनाः तथास्तु धायेवं हे अचानक गनं गनं खनेदयावःगु वरदान विइगु थें जुइमखु । भीपिं म्वानाच्वनाःगु थ्व संसार उजाःगु काल्पनिक खँया लिधँसाय् न्ह्यानाच्वंगु मदु । अथे जुइत ला छुँ कारण हे म्वाल । उकिं थौकन्हे विज्ञानं नं थुगु खँ स्वीकार याई मखु । फुकः हे थःथःहे वा स्वतः हे जुइगु खःसा थौ विज्ञान प्रविधिया गुगु कथं विकास जुयाच्वंगु दु, उजाःगु विकास नं जुइमखु जुल । थ्वः वास्तविक संसारय् हि चति हायेकाः मिहिनेत यायेमा, अले तिनि फल दइ । दक्व थःथः हे (स्वत हे) जुइगु खःसा मिहिनेत नं यायेम्वाल । परीक्षाया ईलय् नं आखः ब्वने मालि मखु, अथें हे उतीर्ण जुइगु जुल । तर अथे गुबलें हे जुइमखु । उकिं सांख्य दर्शनं धाःथें कारणय् हे फल निहित जुइ धैगु खँ पाय्छि मजू । यदि कारणय् फल नं निहित जुइगु खःसा दसुकथं आलु कचिकं हे नःसां जिइमाःगु खः, छाया दायका च्वने माःगु ? अथे हे धायेगु खःसा नसा व मल नं छगू हे जुइमाःगु खः । अथे खःसा मनूतयसं मलमूत्र नं नयाहइगु जुल । तर थ्व खँ गुबलें हे सम्भव जुइमखु ।

उकिं दहे मदूगु चीजं छु नं उत्पन्न जुइमखु धैगु खँ प्रमाणित जुल । अथेसा छु नं वस्तु (धर्म) न्हापा हे दयाच्वंगु चीजं उत्पन्न जुइगु खःला ? दयाच्वंगु चीजं उत्पन्न जुइगु वा खनेदया वइगु खँ न पाय्छि मजू । छायाधाःसा गुगु वस्तु न्हापानिसे हे दयाच्वंगु खः उकियात हानं उत्पन्न जुल धकाः धायाच्वने हे म्वाः नि । नत्र पुनरुत्पत्तिया दोष लाइगु जुल । छायाधाःसा व ला हेतुप्रत्ययया कारणं रूप हिलावनाः जकं अथे खनेदूगु वा प्रतिभासित जूगु खः । व छगू प्रकृया जक खः । थ्व खँ विज्ञानं नं नालाकाःगु दु । उत्पन्न जुइत छु नं मदूगु चीजं वा थासं खनेदया वयेमाःगु खः तर थ्व खँ असम्भव खः

धैगु खँ ला थ्व सिबे न्त्यो हे क्वछिइ धुंकूगु जुल । उकिंया कारणं धर्म धैगु नं दहे मदूगु चीजं उत्पन्न जुइ, न न्हापा हे दयाच्वंगु चीजं उत्पन्न जुई । व ला हेतु-प्रत्ययया कारणं खालि प्रतिभासित जक जुइगु खः । धात्थें हे अन छु नं दूगु मखु । उकिं हे आचार्य बुद्धपालितं नं धयाबिज्याःगु दु :-

न स्वत उत्पद्यन्ते भावाः तदुत्पादवैयर्थ्या अतिप्रसङ्गदोषाच्च । न हि स्वातमना विद्यमानानां पदार्थानां पुनरुत्पादे प्रयोजनमस्ति ।

भावार्थ : छु नं धर्म स्वतः उत्पन्न जुइमखु छायाधाःसा स्वतः उत्पन्न जुइगु विधि संगत मजू । अथे धायेगु धैगु ख्याःयायेगु थें जक खः । न्हापां हे दयाच्वंगु चीजपाखें उत्पन्न जुइ धैगु खँ न विधि संगत मजू छायाधाःसा उकिइ पुनरुत्पत्तिया दोष लावनीगु जुल ।^{१९}

२) परतः (मेगुपाखें उत्पन्न जुइगु) :-

अथे खःसा परतः उत्पत्ति धाये ज्यूला ? परतः उत्पत्ति धायेबलय् मेगु हे वस्तु वा मनूपाखें उत्पन्न जुइगु धैगु अर्थ खः । अथवा हेतु छथाय् हे, अले फल मेथाय् । अथे नं धायेज्यू हेतु अलग हे व फल न अलग हे । थथे धायेगु नं पाय्छि मजू । यदि अथे जुइगु खःसा अँयागु पुसा पिना सन्तलासिया फल सइला धका पियाच्वने थें जुइगु जुल । तर अथे गुबलें हे जुइमखु । थ्व खँया स्वापू विशेषकथं वेद व ईश्वर मानेयाइपिं नापं नं दु । इमिसं ईश्वर (हेतु) पाखें प्राणी नापं फुकक (फल) या सृष्टि जूगु धैगु खँय् विश्वास याइगु खः । यदि परतः वा मेम्ह हे पाखें फुकक उत्पन्न जूगु खःसा थन नं छगू न्त्यसः दँवइगु जुल । व छु धाःसा फुककसित उत्पन्न यायेफुम्ह थः चाहिँ गथे याना उत्पन्न जुल ? व थः चाहिँ प्रतीत्यसमुत्पन्न खः ला कि मखुला ? फुककसित उत्पन्न याइम्ह थः चाहिँ स्वतः हे उत्पन्न जुल धाये मिलेमजू छायाधाःसा व खँ ला च्वय् हे खण्डन जुइधुंकूगु दु । थः हे अथे स्वतः उत्पन्न जुइ मफुम्हसिनं मेपिन्त गथे उत्पन्न याये फई ? उकिं थ्व खँय् नं प्रतीत्यसमुत्पाद हे लागू जुइगु जुयाः थ्व खँ न पाय्छि मजुल । भीपिं सकसित

सृष्टि याइम्ह धयातःम्ह ईश्वरं भीत दयेकेत हेतुप्रत्ययया लिधँसा हे कायेमाःगु खःसा ईश्वर जक छाय, भीपिं नं सृष्टिकर्ता हे जुइमाःगु खः नि । अथे खःसा ईश्वरपाखें जक छाय, न्त्यागु चीजं न न्त्यागु हे वस्तु उत्पन्न जुइगु जुल । उकिं परतः उत्पन्न जुइगु खँ हे च्वःप्वः मदूगु खँ जुल ।

३) उभयतः (थःथः हे नं मेपिंपाखें नं अथवा निखेंपाखें नं उत्पन्न जुइगु)

आचार्य नागार्जुनं उभयतः धैगु खँवःयात नं खण्डन याना बिज्यात । थ्व खँवःया खण्डन धैगु हे वास्तव्य जैन धर्मया दोधारे सप्तभङ्गी स्यादवाद व अनेकान्तवाद दर्शनया खण्डन खः । थथे हे जुइगु खः धका तछ्याना व क्वछिनां धाये मफुपिन्सं जक थयाःगु दोधारे सिद्धान्तय् विश्वास यानाजुइगु खः । अथे हे जैनधर्म अनुयायीपिनिगु धापूकथं भीसं तत्वयात थथे हे खः धकाः तछ्याना धाये फइमखु । तत्व धैगु किसियात काँपिं मनूतयसं थियास्वये थें खः । खुम्ह काँपिं मनूतयत् किसि गजाःम्ह जुई ? धकाः न्यन धाःसा खुम्हेसिनं हे किसियात थिया थी थी लिसः बिइ । अथे हे तत्व नं छगूकथं जक थथे हे खः धका धाये फइमखु । उकिं उत्पाद स्वतः व परतः नितां हे जुइफु धैगु मान्यता इमिगु खः । थुकियात ध्वाथुइक थुइकेया नितिं जे गारफिल्डजुं थुजाःगु दसू न्त्यब्वःगु दु ।¹⁵ व दसुकथं पुसाय् फल न्हापां निसें दु धका धाःसा गुलिसिनं अथे खःसा पुसा हे फल खः धका धाःसां ज्यू नि धका धाई । काः मखुका, पुसा (हेतु) अलग व फल (सीमा) अलग जूगुलिं गुलिसिनं पुसां हे फल दयेकिगु ला खः तर पुसा हे फल मखुनि धकाः नं धायेफु । काः मखुत । अथेसा नितां खँ माने यायेमाल । नितां खँ मानेयात धाःसा सुनां नं क्खिने फइमखु । जैनतय्यु धापू व विश्वास नं उजाःगु हे खः । थुकेयात हे स्वतः उत्पाद नं खः परत उत्पाद नं खः धकाः धाई । स्वतः व मेगूपाखें उत्पाद जुइगु नितां हे खँ न्हापां हे खण्डन जुइधुंकासा हाकनं स्वतः न उत्पत्ति जुइ व परतः नं उत्पत्ति जुई धैगु दोधारे खँ न्त्यथनेमाःगु हे मदय्

धुंकल । आचार्य नागार्जुनया कथं थ्वः नं च्वःप्वःमदूगु हे खँ जुल । थ्वला सकसिनं स्यू हे खँ खः । उकिं थुकियात ताःहाक जुइक व्याख्या याना च्वनेमाःगु आवश्यकता हे मदु ।

४) अहेतुतः (कारण म्वायेक हे उत्पन्न जुइगु)

अहेतुतःया खण्डन चारवाक दर्शनया खण्डन नं खः । भौतिकवादी, लोकायतवादी वा चारवाक, न्त्यागु धाःसां उगू दर्शनया अनुयायीपिसं कर्मफलयात स्वीकार याइमखु । उकिं पाप याःसां, पुण्य याःसां, छु नं फल दइमखु धैगु विश्वास इमिगु खः । गुलि नं सुख दु थ्व जीवनय् जक दु, न्हापाया वा लिपाया जन्म धैगु दैमखु । उकिं हेतु फल, कार्यकारण व प्रतीत्यसमुत्पाद धैगु नं दइमखु धैगु इमिगु धारणा खः । वहे कारणं इमिसं थथे हालाःजुइगु खः यावज्जीवेत्सुखं जीवेद् ऋणं कृत्वा धृतं पिबेत् । भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कृत ॥ ७ ॥¹⁶ अर्थात् जिन्दगी दत्तले सुखं म्वायेमाः, मेपिंके त्यासा कयाःसां साःसाःगु भिभिंगु नयाः (धृतं) म्वायेमाः । सीना वनेधुंका छु हे दइमखु, उकिं त्यासा नं पुले मालिमखु । उजाःगु विश्वास इमिगु खः । धात्थे अथे हे जुइगु खःसा हलिमय् पाप हे पाप जक ब्वलनां वइगु जुल । न्त्याथाय् स्वःसां यायेमत्यःगु अपराध जक याइगु जुल । अथे जुइगु खःसा थ्व संसारया हालत छु जुइगु जुइ ? फुक्क हे वस्तु (वस्तु जक मखु फुक्क धर्म) कारण हे मदय्क उत्पन्न जुइ धैगु विश्वास इमिगु खः । थ्व ला प्राकृतिक नियमया हे अखःगु जुल । कारण मदय्क सीमां छहः जक नं कुतुंवइ मखु । प्राकृतिक नियम धैगु हे हेतु-प्रत्ययया सिद्धान्त खः । व सिद्धान्त हे इमिसं माने याइमखु । न्हापाया जन्मया छुं नं हेतु मदय्क हे थ्व जीवनयात चर्तुमहाभूतं (पृथ्वी, लः, मि, फय्) अहेतुतः दयेकातःगु खः धकाः इमिसं विश्वास याइगु खः । थ्व खँ ला न्हाचं हे खण्डन जुइधुंकागु खः । अथे जूगुलिं थ्व संसारय् छुनं चीज अहेतुतः वा कारण म्वायेक हे जुइ मखु । अथे जुइगु खःसा थौं वैज्ञानिक व मनया विकास नं सम्भव जुइ फइमखुगु जुल ।

चतुष्कोटिरहित प्रतीत्यसमुत्पन्न तत्त्व

चतुष्कोटि धैगु संस्कृत खँगवः खः । उकियागु अर्थ मेपिसं न्ह्यब्वःयातःगु गुलि नं मिथ्यादर्शन त दु, उपिं मिथ्यादर्शनया दुने सम्भावित कथं दइगु प्यंगू कोटि, सीमा वा अन्त खः । प्यंगूसिवे न्यागूगु कोटि दइमखु । प्यंगू त्वाःल्हाये माःगु वा निषेधनीय चतुष्कोटि धैगु हे स्वतः, परतः, उभयतः अहेतुतःया उत्पाद सिद्धान्तयात थी थी तर्क व दसुत छ्यलाः खण्डन याना आचार्य नागार्जुनं अनुत्पाद (शून्यता) या सत्ययात सिद्ध याना बिज्यात । अथेहे मिथ्यादृष्टिया भाव, अभाव, भावाभाव, अभावाभाव व सत् असत् सदासत् व असदासत् थें जाःगु चतुष्कोटियात खण्डनमण्डन प्रकृया (The Dialectic Method) पाखें आचार्य नागार्जुनं भगवान् बुद्धं कनाबिज्याःगु प्रतीत्यसमुत्पादात्मक शून्यतायात ध्वाथुइक व्याख्या यानाबिज्याःगु खः । उकिया मेगू अर्थ छु धायेबलय् वसपोलं भगवान् बुद्धयागु प्रतीत्यसमुत्पाद उपदेशयात न बाँलाक हे थुइका बिज्याःगु दु । उकिं फुक्क धर्म प्रतीत्यसमुत्पन्न जूगुलिं अनुत्पन्न जुई । अथवा भीसं प्रतीत्यसमुत्पादया कारणं हे अनुत्पाद धयाचवनाःगु खः । छा्यधाःसा गुगु धर्म प्रतीत्यसमुत्पन्न जुई उगु धर्मया थःगु हे स्वभाव दैमखु अथवा निःस्वभाव जुइगु जुल । मूलमध्यमककारिकाय् नागार्जुनं हे धयाबिज्याःगु दु, अप्रतीत्यसमुत्पन्नो धर्मः कश्चिन्न विद्यते । यस्मात्तस्मादशून्यो हि धर्मः कश्चिन्न विद्यते ॥ २४:१९ ॥^{२०} (आर्यसत्यपरीक्षाः मूलमध्यमककारिका) अर्थात् छु नं थुजाःगु धर्म मद्दु गुगु धर्म प्रतीत्यसमुत्पन्न जुइमखु । उकिं छु नं उजाःगु धर्म मद्दु गुगु धर्म शून्य वा निःस्वभाव जुइमखु । थःगु हे निजी स्वभाव दयेत धर्मयागु अलग हे अस्तित्व दयेमाः । तर अथे जुइमखु । दसुकथं चीधंगु वस्तुया न्ह्योने जकं तःधंगु वस्तु धका धाये फई । उकिं चीधंगु व तःधंगु धायेगु धैगु ला सापेक्षिक जक खः । उकिं थःगु हे स्वभाव दूगु छु नं चीधंगु मद्दु, छु नं तःधंगु मद्दु । उकिं आचार्य भावविवेकं धयाबिज्याःगु दु, ये प्रतीत्य समुत्पन्नास्तेषां भावो न कश्चन । ये निःस्वभावास्तेषाञ्च न कुत्रापि समुद्भव ।^{२१} अर्थात् गुगु

धर्म प्रतीत्यसमुत्पन्न जुइ उकिया स्वभाव गन दई ? गुगु धर्म निःस्वभाव जुई व गन उत्पन्न जुई ? उकिं यदि धर्मया थःगु हे निजी सत्ता (वा स्वलक्षणसत्ता) दईगु जूसा व धर्म च्वय् धयाःगु चतुष्कोटिमध्ये छु नं छगू कोटिकथं उत्पन्न जुइमाःगु खः । तर बाँलाक दुवाला स्वयेबलय् उजाःगु प्यंगू कोटिमध्ये छगू कोटिकथं नं धर्मया उत्पत्ति जुगु खनेदइ मखु । वहे कारणं, धर्म निःस्वभाव खः । थ्वः चतुष्कोटिया खण्डन फुक्क धर्मया थःगु हे स्वभाव दु धयाः आत्मग्राह याइपिं व परमात्माया अस्तित्व स्वीकार याइपिन्त नं छगू तःधंगु लिसः खः । उकिं माध्यमिक दर्शनया आचार्यपिसं तत्त्व (reality) धैगु चतुष्कोटिपाखें विमुक्त जुइ धकाः थुइकातःगु व तायेकूगु दु, न सन्नासन्न सदसन्न चाप्यनुभयात्कम् । चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं तत्त्वं माध्यमिका विदुः ।^{२२} अप्वसिनं माध्यमिक दर्शनयात शून्यवाद व उच्छेदवाद दर्शन या रूपय् नं थुइकातःगु दु । थ्वः चतुष्कोटि-अनुत्पाद उपदेश बाँलाक थूमह जूसा उजाःगु मिलेमजूगु धारणा तइमखु जुई । माध्यमिक दर्शन अथवा मध्यमक प्रतिपदा फुक्क हे भाव, अभाव, शाश्वत, उच्छेद, सत, असत् थें जाःगु विकल्प, द्वयात्मक सिद्धान्त व प्रपञ्चं तापाःगु वा मुक्त जूगु दर्शन खः । थ्वः ज्ञान हे निर्वाण खः । उकिं बोधिचर्यावतारय् दुने च्वंगु प्रज्ञापारमिता अध्यायया टीका च्वःमह प्रज्ञाकरमतिं थथे धयाबिज्याःगु दु, चतुष्कोटिविनिर्मुक्तमादिशा-न्तमनुत्पन्नानिरुद्धानुच्छेदाशाश्वतादि स्वभावतया नि-प्रपञ्चत्वादाकाशवदासङ्गानामस्पदमशेषं विश्वमुत्पश्याम इति ।^{२३} अर्थात् च्वय् धयाःगु चतुष्कोटिरहित आदि काल (सुरया ई) निसें अनुत्पन्न, अनरिद्ध, शाश्वत उच्छेदरहित, विपर्यासरहित आकाश थें छुके नं प्येमपुनीगु, निष्प्रपञ्च, अद्वय रूपं थ्व हलिम (जगत) यात स्वयेमाःगु जुल । थ्व हे प्रज्ञापारमिताया मर्म खः । प्रज्ञापारमिताया ज्ञान हे बुद्धत्वया ज्ञान खः । प्रज्ञापारमिताया नितिं हे भगवान् बुद्ध उलिमछि धर्मदेशना यानाबिज्याःगु खः ।

उपसंहार

थ्व च्वसुया स्वंगू महत्वपूर्णगु खँगवःत माध्यमिक दर्शन, आचार्य नागार्जुन व अनुत्पाद खः । अथे जूगुलिं

थ्व च्वसुलिई दकले न्हापां माध्यमिक दर्शन व माध्यमिक दर्शनया मू लिधंसा सफू मूलमध्यमककारिका व उगु सफूया च्वमिः माध्यमिक दर्शनाचार्य नागार्जुनया बारेय् छत्वाःचा खँ न्त्यब्वयेधुंका अनुत्पाद धर्मधातुया व्याख्या यायेगु कुत जूगु जुल । धर्मधातुया स्वापू थनं शून्यता, निःस्वभावता वा स्वभावशून्यता नापं दुगु जुल । अनुत्पाद शून्यता व प्रतीत्यसमुत्पाद प्रतिभासया तत्व द्वयात्मक मनया विकल्पं च्वय् लाःगु (अनिमित्त) व अले शब्द वा सिद्धान्तया लिधंसाय् व्याख्या याये फइमखूगु (अप्रणिहित) जुया आचार्य नागार्जुनं च्वयाबिज्याःगु मूलमध्यमककारिकाया व लिपा बिज्याःमह वसपोलया शिष्य बुद्धपालितं नीस्वंगु प्रासंगिक माध्यमिक दर्शनं छु नं सिद्धान्त ज्वनिमखु । वसपोलपिसं खँकाबिज्याःगु कथं छुकिया नं अफ्क शून्यताया नं सिद्धान्त दयेकिगु धैगु हे निमित्तता व प्रणिहितताया अवस्था खः । तर धात्थे धायेगु खःसा तत्व धैगुला शून्य, अनिमित्त व अप्रणिहित जुई । व हे भगवान् बुद्धं निक्वःगु धर्मचक्रप्रवर्तनय् कनाःबिज्याःगु प्रज्ञापारमिताया मर्म खः । अनुत्पाद शून्यता धैगु थुजाःगु जुई धका थःगु हे अलग सिद्धान्त दयेका सिद्ध मयाःसे चतुष्कोटिमध्ये छगू न छगू कोटिकथं उत्पाद जुई धैगु सिद्धान्त दयेका मिथ्यादृष्टिइ तक्यना च्वपिन्त, भ्रमय् लानाच्वपिन्त करुणा पिज्वयेका इमिगु उत्पाद सिद्धान्तया मिथ्यादृष्टियात न्याय विश्लेषण पद्धति (Dialectical methods) या लिधंसाय् खण्डन याना आचार्य नागार्जुनं

अनुत्पाद शून्यता तत्वया दर्शन जक याकाबिज्यात । नागार्जुनया थ्व अजू चाइपुसेच्वंगु पहःयात प्रसंगवाद (reductio ad absurdum) धाइगु खः । प्रासंगिक माध्यमिक दर्शनया परम्परा थुकिया हे लिच्वः खः । धात्थे हे धायेगु खःसा थ्व ला आचार्य नागार्जुनं प्रज्ञापारमिताया व्याख्याकथं च्वयाबिज्याःगु नीन्हेगु परीक्षा दूगु मूलमाध्यमिककारिका सफूया न्हापांगु अध्याय अर्थात् प्रत्ययपरीक्षाय् नं दुनेच्वंगु दकले न्हापांया श्लोकया प्राज्ञिक व्याख्या जक खः । व छगू श्लोकया व्याख्या हे थुलिमछि ताःहाक जुल । धायेबलय् प्रज्ञापारमिता धैगु तसकं हे गम्भीर व सूक्ष्म व भीगू बुद्धिया विषय मखु धैगु अनं न सिद्धु । थ्व ला विपश्यना ध्यान याना जक साक्षात्कार यायेमाःगु खः । खालि श्रुतमयी व चिन्तमयी प्रज्ञापारमिताया सम्यक् दृष्टिया नितिं भगवान् बुद्धं प्रज्ञापारमिताया धर्मदेशना यानाबिज्याःगु खः । अले लिपायापिं नागार्जुन थें जाःपिं आचार्यपिसं नं वहे आज्जू कया व्याख्या यानाबिज्याःगु खः । थ्व च्वसु नं वसपोलपिनिगु हे व्याख्यायात न्त्यब्वयेगु छगू चीधंगु कुतः जक खः धायेमाल । ख ला च्वसुलिई थुलि खँ च्वया अनुत्पाद शून्यता थें जाःगु अति गम्भीर व सूक्ष्म सत्ययात अवश्य हे थुइके थाकुइगु स्वभाविक हे खः । तर थ्व विषयलिइ लिपा हानं यक्व हे अध्ययन अनुसन्धान यायेगु भलसा बिसे थ्व च्वसु थन हे क्वचायेका च्वना ।

भवन्तु सर्वमङ्गलम् ।

सन्दर्भ सफू व पादटिप्पणी :

- १) भगवान् बुद्धं यानाबिज्याःगु स्वंगू धर्मचक्रप्रवर्तनया खँ अफ्क विस्तृतकथं सिद्धकेया नितिं समिधनिर्मोचन नाम महायान सूत्र स्वयाबिज्याहू/दीसँ । संस्कृत भाषाया थ्व महायानी सूत्र न्हापा हे तनावनी धुंकल । आः कांग्युर संग्रहय् भोट भाषाया अनुवाद जक ल्यँदनि । अमेरिकाया जोन पावरजुं भोट भाषं अनुवाद जुयाच्वंगु थ्व सूत्रयात अंग्रेजी भाषं अनुवाद यानादीगु खः । अले वय्क नं व सूत्रया अंग्रेजी शीर्षकया नां *Wisdom of Buddha: The Samdhanirmocana Mahayana Sutra* तयादीगु खः । जोन पावर (अनु.), *Wisdom of Buddha: The Samdhanirmocana Mahayana Sutra* (बर्कले: धर्म पब्लिशिङ्ग, १८८५), पृ. १३९-१४१
- २) राम शंकर त्रिपाठी, बौद्ध दर्शन प्रस्थान (सारनाथ: केन्द्रिय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, १९९७), पृ. १९१
- ३) डामिएन क्युन् एवं चार्ल्स एस. प्रविस्, *Buddhism (An E-Book): An Online Introduction*, पृ. २४१-२४२
- ४) रोबर्ट बुसवेल (सं.), *Encyclopaedia of Buddhism* (न्यूयोर्क: थोम्पसन् एवं गेल, २००४), पृ. ४८४
- ५) राम शंकर त्रिपाठी व ठाकुरसेन नेगी (सं.), *हेवज्रतन्त्रम् महापण्डिताचार्यरत्नाकरशान्तिविरचित हेवज्र-पञ्जिका-मुक्तावली-संवलितम्* (वाराणसी: केन्द्रिय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, २००१), पृ. १७९

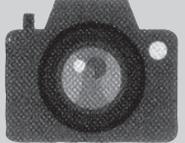
- ६) लोब्साङ्ग नोर्बु छोनावा, दि जिबेल् गार्लेन्ड अफ बुद्धिस्ट हिस्टोरी (धरमशाला: एल. टि. डब्ल्यू. ए., १९८५), पृ. २ । थ्व सफू तिब्बती सफू छ्योएज्युड स्ट्रियन् डि नोर्बु ठेङ्वाया अंग्रेजी अनुवाद खः । उगु तिब्बती सफूलिई तिब्बती गुरुपिसं मुंकाःतःगु जम्मा फिन्च्याम्ह प्रसिद्ध भारतीय बौद्ध आचार्य व साधकपिनिगु जीवनी व सफूत दुथ्याकातःगु दु ।
- ७) स्वयादिसं : रघुनाथ पाण्डेय (सं.), मध्यमकशास्त्रम्, प्रथम भाग । दिल्ली: मोतिलाल बनारसीदास, १९८८ । मध्यमकशास्त्रम् संस्कृतपरीक्षा च्यातःगु दु ।
- ८) मध्यमकशास्त्रम् : पूर्वपरीक्षा ।
- ९) मध्यमकशास्त्रम् : पूर्वापरकोटपरीक्षा ।
- १०) मध्यमकशास्त्रम् : संस्कारपरीक्षा ।
- ११) मध्यमकशास्त्रम् : स्वभावपरीक्षा ।
- १२) पि. एल. वैद्य (सं.), 'प्रज्ञापारमिताफदयसूत्रम् : विस्तरमातृका', महायानसूत्रसंग्रहः (दरभंगा: मिथिलाविद्यापीठ, १९६१)
- १३) धर्मयागु परिभाषाया लागि आचार्य असंगं च्याबिज्याःगु अभिधर्मसम्मूचयस्वयादीस । वाल्पोल राहुल (अनु.), *Abhidharma Samuccaya: The Compendium of the Higher Teaching (Philosophy) by Asanga* (California: Asian Humanities Press, 2001), p. 1.
- १४) ज्ञलछेन नमडोल (सं.), आचार्यनागार्जुनविरचित चतुस्तवः (सारनाथ: केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, २००१), पृ.१४ । आचार्य नागार्जुनं च्याबिज्याःगु चतुस्तवःय् दुनेच्वंगु स्तवः त लोकातीतस्तवः, निरौपम्यस्तवः, अचिन्त्यस्तवः व परमार्थस्तवः खः ।
- १५) जे. डब्ल्यू जोङ्ग (सं.), नागार्जुनीया मूलमध्यमककारिका प्रज्ञा नाम (चेन्नई: दि अद्वय लाइब्रेरी एण्ड रिसर्च सेन्टर, १९७७), पृ. २ ।
- १६) ऐजन्
- १७) पूर्वोक्त पादटिप्पणी ल्या: ७, पृ. ९-१० ।
- १८) जे. एल. गार्फिल्ड (अनु. व टीका), *The Fundamental Wisdom of the Middle Way: Nāgārjuna's Mūlamadhyamakārikā* (न्यूयॉर्क व अक्सफोर्ड: अक्सफोर्ड युनिवर्सिटी प्रेस, १९९५), पृ. १०६-१०७
- १९) सर्वानन्द पाठक, चावाक दर्शनकी शास्त्रीय समीक्षा (दिल्ली: चौखम्बा विद्याभवन, १९९०), पृ. १९९
- २०) पूर्वोक्त पादटिप्पणी ल्या. १५, पृ. ७५ ।
- २१) पूर्वोक्त पादटिप्पणी ल्या. ७, पृ. १२८ ।
- २२) पि. एल. वैद्य (सं.), शान्तिदेवविरचितः बोधिचर्यावतारः । प्रज्ञाकरमतिविरचितया पञ्जिकाख्य-व्याख्यया संवलितः (दरभंगा: मिथिलाविद्यापीठ, १९६०), पृ. १७४ ।
- २३) ऐजन् ।

१५ वर्ष देखि सूचना प्रविधिलाई पर्यटन लगायत विभिन्न व्यवसाय र सेवा प्रदायकहरु सँग जोडिदै आइरहेका छौं ।

वेबसाइट, सफ्टवेयर, फोटोग्राफी र भिडियो मार्फत गुणस्तरीय सेवा दिन हामी प्रतिवद्ध छौं ।







longtail e-media
PARTNER IN PROMOTION

Dathulan Road, Sankhamul-11, Lalitpur
Call : 5261191, 5261186, 5261196, 5261197
Email : info@longtail.info Web: www.longtail.info

शिल्प कलाको बारे बुद्धको उपदेशहरु



महेन्द्ररत्न शाक्य

कुनै पनि सीप वा दक्षता नै कला हो जसलाई अभ्यास द्वारा विकास गर्न सकिन्छ । कला शब्दको पहिलो अभिप्राय नै शिल्प हो । कला अभिव्यक्ति (Expression) हो । चित्रण, मूर्तन, नर्तन, कीर्तन द्वारा मनको भाव व्यक्त गर्नु नै कला हो । 'कला' शब्द संस्कृतको 'कं' धातुबाट बनेको छ, जसको अर्थ सुख, आनन्द हो । कला मानवको श्रृजनशील प्रतिभा हो ।

कला मानव जीवनको अभिन्न अङ्ग हो । आज कला विनाको जीवनको कल्पना नै गर्न सकिन्न । मानिसको शीरदेखि पाउसम्म कलाले भरिएको हुन्छ । कपालको ढाँचा कसरी राख्ने, अनुहारमा कस्तो मेकअप सिंगार गर्ने भन्ने कुरा कलाकै विषय भयो । कानमा घाँटीमा गरगहना कस्तो लाउने, टोपी, चस्मा, लुगा, घडी जुता कस्तो लगाउने भन्ने विषय पनि कला अन्तर्गत नै पर्‍यो । यसरी नै घरमा प्रयोग गर्ने विभिन्न सरसामान भाँडाकुँडा, फर्निचरदेखि लिएर बस्ने कोठा, भान्साकोठा, बाथरुम, बैठक कोठा, कार्यालय आदि सबै ठाउँ कलाले भरिपूर्ण हुन्छ । कला विनाको संसार भेटाउन सकिन्न । मेकअप वा सिंगार र फेसनले त मान्छेको मुहार नै फेरीदिन्छ । फोटो लिने एउटा कला हो । विभिन्न कोण र ढाँचामा लिएको फोटोले मानिसलाई मनमोहक बनाइ दिन्छ । नराम्रो मान्छे पनि राम्रो देखिन्छ, आकर्षक देखिन्छ । वास्तवमा कलाले जीवनमा आनन्द दिन्छ, सुख दिन्छ, सन्तुष्टि दिन्छ, मन प्रशन्न र आनन्दित बनाउँछ । एक कप चिया पनि साधारण ग्लासमा राखेर खानु भन्दा कलात्मक राम्रो सेरामिक कपमा राखेर खानुमा मज्जा

अर्को हुन्छ । यसरी हरेक मानिसको जीवनमा महत्वपूर्ण भूमिका निभाउने कलाको बारेमा बुद्धको उपदेश के छ ? भगवान बुद्धले धर्मको कुरामात्र बताउनु भएको छ कि कलाको बारेमा पनि बताउनु भएको छ ? कलाको बारे उहाँको विचार के छ ? भन्ने विषयमा यहाँ चर्चा गर्न खोजिएको छ ।

बौद्ध साहित्यमा आएको वर्णन अनुसार बुद्धकालीन समाज सुखी र समृद्ध थियो । कृषि, उद्योग व्यापार, शिल्पकारी, नोकरी त्यसबेलाका मानिसहरूको मुख्य पेशा थियो । कलालाई सीप, शिल्प विद्या भनिन्थ्यो । हस्तकौशल पनि भनिन्थ्यो । बौद्ध साहित्यमा सीपलाई – "सिप्पन्ति यं किञ्चि हत्थ कोसल्लं" अर्थात् सीप भनेको कुनै पनि हस्तकौशल हातले गरिने शिल्पदक्षता हो भनिएको छ । यस अर्थमा कपडा बुन्ने, लुगा सिउने, खाना पकाउने, सिकर्मी, दकर्मी, हात्ती सवार, घोडसवार, रथ हाँक्ने, फूलमाला बनाउने, लुगा धुने, कपडा रंगाउने, बाँसको काम गर्ने, माटाको भाँडाकुडा बनाउने, फलामको काम गर्ने, प्रस्तरको काम गर्ने हात्तीको दन्तको सामान बनाउने, सुनको काम गर्ने, गरगहना बनाउने आदि अनेक शिल्प दक्षतालाई नै सीप भनिन्छ । गरगहनाकै चर्चा गर्नु पर्दा त्यसबेलाका महिलाहरूले कति मूल्यवान् गहना लाउँछन् भन्ने कुरा विशाखा महोपासिकाले लगाउने 'महालतापसाधन' नामक सुनको बहुमूल्य गहनाबाट थाहा पाउन सकिन्छ । अंगुत्तरनिकाय अर्थकथामा दिएको विवरण अनुसार त्यसबेला नै त्यो गहनाको नौ करोड मूल्य र ज्याला एक लाख पर्दथ्यो ।

यसरी बुद्धको समयमा कलाको ठूलो महत्व र स्थान थियो । सीप जीविकाको एउटा महत्वपूर्ण साधन थियो । विना शिल्पले जीविका मुश्किल हुन्छ भन्ने अवधारणा थियो । साधारण मानिसको त कुरै छोडौं अभय राजकुमारद्वारा पालन पोषण गरिएका जीवक कुमारले समेत शिल्प विनाको जीवन कठिन हुन्छ भनेर तक्षशीलामा वैद्य शिल्प सिक्न गएको थियो । पछि उनी बुद्धलाई उपचार गर्ने महान् वैद्य बने (विनयपिटक महावग्ग) । वैद्यको कामलाई पनि यहाँ शिल्प अन्तर्गत नै राखिएको छ । शल्यचिकित्साको इतिहासमै उनले सर्वप्रथम टाउकोको अपरेशन गरेर रोग निको पारिदिएको उल्लेख छ । यसले उनको ख्याति आजसम्म पनि प्रचारमा छ । लोकनीतिमा भनिएको छ शिल्प समान धन अर्को छैन । शिल्पलाई चोरले पनि चोरेर लान सक्दैन । यो लोकमा सीप मित्र समान हुन् भने परलोकमा पनि यसले सुख दिन्छ ।

छोरीको विवाह गरिदिन समेत केटोले शिल्प जानेको छ कि छैन भनी बुझेर मात्र दिने गर्छन् । थेरीगाथा वण्णनामा आएको वर्णन अनुसार वङ्गहार जनपदको जेष्ठमिगलुदकले आफ्नो छोरी चापाको बिहे उपक आजीवकसँग गराउन उपकले कुनै सीप जानेको छ कि छैन भनी सोधेको थियो । सीप त जानेको छैन, तर ससुरा बुबाकै काममा सघाइदिने शर्तमा छोरी दिएको उल्लेख छ । सिद्धार्थकुमारलाई समेत शिल्पमा मन नलगाएको भनी यशोधरा दिन अस्वीकारेको थियो । उनको विवाहको निमित्त सिद्धार्थले रंगमञ्चमा अनेक शिल्प प्रदर्शन गर्नु परेको थियो । कोशलराज प्रसेनजितले पनि तक्षशीलामा शिल्प दक्षता हासिल गरेको वर्णन छ । त्यसबेला राजकुमारहरूलाई पनि शिल्प सिक्नु प्रायः अनिवार्य थियो । बुद्धको सानी आमा कपिलवस्तुकी महारानी महाप्रजापति गौतमीले आफ्नै हातबाट धागो काती, कपडा बुनी चीवर सिएर बुद्धलाई दान दिनु भएको प्रसङ्गबाट राजकुमारी, महारानीहरूले पनि शिल्पलाई आदरपूर्वक सिकेको देखिन्छ ।

यसरी नै बुद्धको समयमा चित्रकला, मूर्तिकला

र वास्तुकलाको पनि उत्तिकै महत्व थियो । बुद्धको उपदेशमा ठाउँठाउँमा यी कलाबारे चर्चा गरिएको भेटिन्छ । संयुक्तिकायको गद्दलवद्धसुत्तमा भित्ते चित्रको कुरा उल्लेख छ । 'चरण' नाम गरेको चित्र त्यसबेलाको अत्यन्त उच्चकोटीको चित्र थियो । बुद्धले यही चित्रको उदाहरण दिएर धर्म उपदेश दिनु भएको थियो । सिद्धार्थको दरवारमा भित्तेचित्रहरू कोरिएको कुरा समन्तपासादिका ग्रन्थमा उल्लेख छ । विहारको कोठाको भित्तामा फूलबुडा, लतालहरा आदिको चित्र लेख्ने अनुमति बुद्धले दिनु भएको कुरा पनि विनयपिटक चूलवग्गमा उल्लेख छ । प्रसेनजित राजाको आफ्नै चित्रागार (Art Gallery) भएको वर्णन छ । भिक्षुणीहरूको मन विग्रेला भन्ने डरले उक्त चित्रागार हेर्ने नजानु भनी नियम बनाएको उल्लेख छ । संस्कृत भाषामा लिखित दिव्यावदानमा उल्लेख भए अनुसार बुद्धले विहारको भित्तामा भवचक्रको चित्र लेख्ने अनुमति दिनुभएको थियो । बुद्धको चित्र लेख्ने पनि अनुमति दिनुभएको थियो । बिम्बिसार राजाले उदेन राजालाई उपहार दिन बुद्धको चित्र लेखाउनु भएको उल्लेख छ । सद्धर्मपुण्डरिक सूत्रमा धातु, माटो, सुन आदि कुनकुन सामग्री प्रयोग गरेर बुद्धमूर्ति तथा चित्र बनाउनु हुन्छ र त्यो बनाएर स्थापना गर्नाले के कस्ता फल पाउँछ भन्ने कुरा उल्लेख छ । बुद्धको चित्र, मूर्ति बनाउने कलाकारले भविष्यमा बोधिज्ञान प्राप्त गर्ने कुरा समेत त्यहाँ उल्लेख छ ।

यसरी बुद्धले मूर्तिकलाको बारे पनि चर्चा गर्नुभएको छ । बुद्धले आफ्नो पूर्वजन्महरूमा दान, शील, नैष्कर्म्य, क्षान्ति, वीर्य, प्रज्ञा आदि दसवटा पारमिता पूर्ण गरी बुद्धत्व प्राप्त गर्नुभएको हो । बुद्धको पूर्वजन्मको कुरालाई जातक भनिन्छ । पालि र संस्कृत बौद्ध ग्रन्थहरूमा कुल मिलाएर ६०० भन्दा बढी जातकहरू छन् । बुद्धको पूर्वजन्महरूमा र बुद्धत्व प्राप्त गर्नु पूर्व सिद्धार्थ कुमारलाई बोधिसत्व भनिन्थ्यो । बुद्धत्व प्राप्त गर्ने अभ्यासमा लागेको व्यक्तिलाई बुद्धत्व प्राप्त नभएसम्म बोधिसत्व नै भनिन्छ । शाक्यमुनि बुद्धलाई पनि पूर्वजन्ममा बोधिसत्व भनिन्थ्यो । बुद्धले कयौं पूर्वजन्ममा आफू कलाकार भएर

आएको कुरा जातक देशनामा बताउनु भएको छ । कुस जातकमा बोधिसत्व राजकुमार कुसले (संस्कृतमा वीरकुसले) विवाह गर्ने इच्छा नभए पनि आमाबाबुले कर गरेपछि केही उपाय नलागेर कहीं पनि नपाइने एउटा काल्पनिक नारीको सुन्दर मूर्ति बनाएर यस्तो केटी पाएमा मात्र विवाह गर्नु भनी भने । तर संयोगवश त्यस्तै केटी मद्देशकी राजकुमारी प्रभावती (सुदर्शना) भेटिएकीले उनैसित विवाह गरिदिए । यहाँ आश्चर्यको कुरा के छ भने त्यो एउटा काल्पनिक सुन्दर नारीको स्वर्ण मूर्ति बोधिसत्व कुस राजकुमारले आफैले बनाउनु भएको थियो जुन मूर्ति हेरेर राजदरवारको मूर्तिकारसमेत साँच्चैको अप्सरा आएको हो कि भनेर भुक्किएको थियो । त्यस्तै असातमन्त जातक देशनाको क्रममा बोधिसत्वले आफू स्वयंको मूर्ति उदुम्बर काठको बनाएको कुरा बुद्धले बताउनु भएको छ । बुद्ध बोधिसत्वको मूर्ति बनाउने नियम बारे दसतालनिग्रोधपरिमण्डल प्रतिमालक्षण सूत्र बुद्धले सारिपुत्र भन्तेलाई देशना गर्नुभएको उल्लेख छ ।

अन्य शिल्पको बारे कुनै जन्ममा बोधिसत्व सिकर्मीको कुलमा जन्मेर सिकर्मी भएर, कुनै जन्ममा कुम्हाले भएर, कुनै जन्ममा नकर्मी भएर काम गर्नुभएको उल्लेख छ । नकर्मीको जन्ममा बोधिसत्वले एउटा यस्तो सियो बनाउनु भयो जसमा सात तह विक्रो थियो । यो देखेर नकर्मीका नाइकेले बोधिसत्वलाई आफ्नी छोरी दिएको कुरा सूचिजातकमा उल्लेख छ । त्यस्तै गुत्तिलजातक देशना अनुसार बोधिसत्व एक कुशल राजकीय वीणा वादक थिए । उनका शिष्यले बोधिसत्वसँग वीणा सिकेर उनैसँग जोडी खोजेका थिए । त्यसबेला बोधिसत्वले यस्तो किसिमले वीणा बजाउनु भयो कि उनको वीणा वादनको सुरमा स्वर्गका अप्सराहरू धरतीमा आएर नाचन थालेको उल्लेख छ ।

वास्तुकलाको सन्दर्भमा पनि बुद्धका अनेक उपदेशहरू छन् । बुद्धकै जीवनकालमा बुद्धले आफ्ना श्रावकहरूको अस्थिघात राखी स्तूप बनाउन लगाएको वर्णन छ । महापरिनिब्बानसुत्तमा बुद्धले बुद्ध, प्रत्येकबुद्ध, चक्रवर्ती राजा र बुद्धका श्रावकहरूको अस्थिघात राखी

स्तूप बनाउन सकिने कुरा बताउनु भएको छ । सर्वास्तिवादी विनयपिटकमा कसरी स्तूप बनाउनु पर्छ भनी विधि विधानसहित राम्ररी उल्लेख छ । भगवान बुद्धलाई पहिलो पटक राजा विम्बिसारले वेलुवन विहार दान दिनु भएको थियो । विनयपिटकमा उल्लेख भए अनुसार बुद्धले भिक्षुहरू बस्नको निमित्त पाँच प्रकारका आवास गृहहरूको अनुमति दिनुभएको थियो । **अनुजानामि भिक्खवे, पञ्च लेगानि - विहारं, अड्ढयोगं, पासादं, हम्मियं, गुहन्ति ।** अर्थात् - “भिक्षुहरू ! यी पाँच प्रकारका लेनहरूको अनुमति दिन्छु - विहार, अड्ढयोग, प्रासाद, हर्मिय र गुफा ।” यहाँ लेन भन्नाले बस्ने ठाउँ, लुक्ने ठाउँ भन्ने अर्थ लाग्छ । विहारको अर्थ भिक्षुहरू बस्ने विहार नै भयो । अड्ढयोग भनेको एकापट्टि मात्र छाना भएको एकनाली आवास हो । प्रासाद भन्नाले धेरै तल्ला भएको दरवार जस्तो आवास हो । हर्मिय भनेको कौसी जस्तो छाना सम्म परेको घर हो । आवासको सबभन्दा माथिल्लो तलाको कोठा वा कूटागारलाई पनि हम्मिय भनिन्छ । गुहा वा गुफा भनेको ईटाको गुफा, पत्थरको गुफा, काठको गुफा र झारपातको गुफा हुन् ।

अब कला वा सीपको बारे बुद्धको केही अरू उपदेशहरूको बारे चर्चा गरिन्छ । भगवान बुद्ध कलाको पक्षधर हुनुहुन्छ भन्ने कुरा उहाँकै उपदेशबाट थाहापाउन सकिन्छ । यसका केही उदाहरण बुँदागत रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ -

- 1) बुद्ध भन्नु हुन्छ ‘सिप्पञ्च मङ्गलं’ शिल्प सिक्नु भनेको जीवनमा मङ्गल हुने कार्य हो । मङ्गलसुत्तको वर्णनमा आए अनुसार बुद्धकालमा अनेक छुकविछुक, शुभ अशुभ, मङ्गल अमङ्गलको कुरा राजगृहको संस्थागार बाट चर्चा भएको थियो । १२ वर्षसम्म चर्चा भएपछि केही टुंगो नलागी बुद्धसँग मङ्गल के हो ? भनी प्रश्न गरेको थियो । बुद्धले मानिसको जीवन सुखमय हुने, शुभ हुने, मङ्गल हुने ३८ प्रकारका मङ्गल धर्मका कुरा देशना गर्नुभयो । ती मध्ये शिल्प सिक्नु पनि एउटा मङ्गल हो भनी बताउनु भएको छ ।

- २) सिगालोवाद सुत्तमा बुद्धले छोराप्रति आमाबाबुले गर्नुपर्ने पाँचवटा कर्तव्य बताउनु भएको छ । ती हुन् – राम्रो काम गर्नुबाट रोक्नु, राम्रो काममा लगाउनु, सीप सिकाइ दिनु, योग्य कन्यासँग विवाह गरिदिनु र समय आएपछि आफ्नो सम्पत्तिको अंशभाग दिनु । यी पाँचवटा कर्तव्यमा शिल्पको कुरा पनि आएको छ । छोराको भविष्य उज्वल पार्न, जीविका सहज गर्नको निमित्त कुनै न कुनै राम्रो सीप सिकाउनु आमाबाबुको कर्तव्य हो भनी बताउनु भएकोले आज पनि कयौं आमाबाबु आफ्नो पेट काटी काटी भएपनि आफ्नो सन्तानलाई शिक्षामा खर्च जुटाइ रहेको हामी देख्छौं ।
- ३) छोरालाई मात्र होइन छोरीलाई पनि सीप सिकाउनु पर्ने कुरा बुद्धले अंगुत्तरनिकायको उगगहसुत्तमा बताउनु भएको छ ।
- ४) जनसन्ध जातक देशनामा बुद्धले समयमै गर्नुपर्ने, समयमै नगरेमा पछि पछुताउनु पर्ने १० वटा कुरा बताउनु भयो जस्तै यौवन अवस्थामै धन कमाउनु पर्छ । यौवन अवस्थामा यताउती डुलेर मोजमस्ती मात्र गरेर धन नकमाउनेले पछि बुढो भएपछि बृद्ध क्रोच नामक पंछी माछा नभएको जलाशयमा भुलेर बसेभै पछुताउनु पर्ने हुन्छ । त्यस्तै आमाबाबुको सेवा पनि आमाबाबु जीवित छँदा नै गर्नुपर्छ । समयमा सेवा गरेन भने पछि आमाबाबु परलोक भएपछि सेवा गर्न पाएन भनी पछुताउनु पर्ने हुन्छ । त्यस्तै अर्को कुरा हो समयमै सीप सिक्नु पर्छ । यदि सिकिएन भने आफूले पहिले सामर्थ्य भएको बेलामा कुनै सीप शिल्प सिकिएन, शिल्प विना जीवनवृत्ति कसरी चल्दछ भनी पश्चाताप हुनेछ । यसरी नै समयमै गर्नु पर्ने बाँकी कुराहरू उक्त जातक हेरेमा स्पष्ट हुन्छ ।
- ५) बुद्धले भिक्षुहरूलाई समेत सीप सिक्नु पर्ने बताउनु भएको छ । चीवर सिउने, रंगाउने आदि कार्य गर्नु पर्ने बताउनु भएको छ । त्यस्तै दीघनिकायको सङ्गीतिसुत्तमा बुद्धले भिक्षुहरू स्वावलम्बन बन्न सक्ने

- दसवटा नाथकरणीय धर्मको उपदेश दिनु भएको छ । यहाँ पनि बुद्धले भिक्षुहरूको सीपको कुरा बताउनु भएको छ र शिल्पलाई नाथकरणीय धर्मको रूपमा चर्चा गर्नु भएको छ । दश नाथकरणीय धर्ममध्ये भिक्षुहरूले सब्रहचारी (अरू भिक्षुहरू) प्रति गर्नुपर्ने सानो ठूलो सबै काममा दक्षता हासिल गर्नुपर्छ, निरालसी हुनुपर्छ, उपाय कौशल हुनुपर्छ भनी बताइएको छ ।
- ६) सालित जातकको देशना गर्नुहुँदै बुद्धले जसोतसो गरेर भएपनि सीप सिक्नु राम्रो हो भनी एउटा रोचक कथा बताउनु भएको छ । पूर्वकालमा वाराणसीमा ब्रम्हदत्तले राज्य गरेको थियो । त्यसबेला बोधिसत्व उनका मन्त्री थिए । राजाको एकजना पुरोहित धैरै कुरा गर्ने खालका थिए । दरवारको बैठकमा उनकै स्वर ठूलो हुन्थ्यो । राजालाई यो मनपराएको थिएन । एक दिन नगर परिक्रमा गर्ने सिलसिलामा राजा नगरमा प्रवेश गर्दा द्वारको नजिक रुख मुनि खेलिरहेका बच्चाहरू सबै भागे । तर एक जना खुट्टा नचल्ने कुबडे भाग्न नसकी काँपेर बसेको थियो । उनी रुखको पातमा गुलेलीले हानेर प्वालप्वाल पारी हात्ती, घोडा, चराहरूको चित्र बनाई बाल बालिकाहरूसँग खेलिरहेका थिए । घामको किरण उक्त पातहरूको प्वालबाट छिरेर जमीनमा पर्दा हात्ती घोडा चराहरूको आकार देखिन्थ्यो । कुबडेको गुलेली हान्ने सीप बारे बोधिसत्वले राजालाई बिनित्त चढाए । राजाले कुबडेको सीप प्रयोग गरी बढी कुरा गर्ने पुरोहितको मुख बन्द गरी दिने विचार गरी उनलाई साथमा लिएर गयो । भोलिपल्ट राजसभामा कुबडेलाई एक कुनामा पर्दा भित्र राखे । पर्दाको एक छेउमा एउटा प्वाल राखे जुन पुरोहित बस्ने आसनको आमनेसामने थियो र पुरोहितको मुखतिर सोभो पारेको थियो । कुबडेलाई बाखाको बिष्टा एक माना जति दिएर पुरोहितले बोल्थो भने उनको मुखमा सीधै पर्ने गरी बिष्टा गुलेलीमा हाली हान्न लगायो । पुरोहितले

सधैं भैं 'यसो गर्नुपर्छ उसो गर्नुपर्छ महाराज' भनी भाषण शुरु गर्न थाले । पुरोहितले मुख खोल्नासाथ कुबडेले घाँटीसम्म छिर्ने गरी बिष्टाले हान्दै गरे । तर घाँटीमा केही चिलाएको च्वास्सच्वास्स परेजस्तो लागे पनि कुराको शुरुमा उनले धमाधम निल्दै गए । राजाको कर्तुत थाहा पाएन । एक माना विष्टा खाइसकेपछि राजाले पुरोहितसँग माफी मागी तपाईंले सधैं धेरै बोल्नु भएकोले आज बाखाको विष्टा एक माना खाइसक्नु भयो तैपनि चाल पाउनु भएन भनी पर्दाफास गरे । पुरोहित रिसाएर भोलिपल्टदेखि चाहिने कुरासमेत कसैसँग केही बोलेन । राजाले "बल्ल आनन्द भयो, मलाई कर्णसुख प्राप्त भयो" भनी कुबडेलाई चार दिशाका चार गाउँ नै बकस दिए । निर्धन कुबडे धनवान् भए । त्यसबेला बोधिसत्व मन्त्रीले यो गाथा सुनाए –

साधु खो सिप्पकं नाम अपि यादिसं कीदिसं ।

पस्स वज्जप्पहारेन लद्धा गामा चतुदिसाति ।

अर्थात्

जसो तसो गरेर भए पनि सीप सिक्नु राम्रो हो । हेर, गुलेलीले हान्ने एउटा सीपले कुबडेले चार दिशाकै गाउँ प्राप्त गरे ।

यो कथा सुनाएर बुद्धले भिक्षुरूलाई त्यही गाथा सुनाउनु भयो । त्यस बखत धेरै युवाहरुले कुबडेसँग गुलेलीले हान्ने सीप सिके । एक जना व्यक्तिले एक जना प्रत्येकबुद्धलाई गुलेलीले कानमा हानी दिए । त्यसपछि त्यही कारणले प्रत्येकबुद्धको निर्वाण भयो । यो कुरा पनि बुद्धले सुनाई भन्नुभयो "कुनै पनि सीप आफू र अरुको हानी हुने कार्यमा प्रयोग गर्नु हुँदैन । आफ्नो र अरुको हितको निमित्त मात्र शिल्पकलाको प्रयोग गर्नु पर्छ ।" यसरी बुद्ध कलाको पक्षधर समर्थक हुनुहुन्छ ।



ललितपुर महानगरपालिका

बोधिसत्व मत्तानगबयाविदा

१६ नं. वडा कार्यालय, धपगाल, ललितपुर



बौद्ध विहार संघ, यलया पिथना "त्रि-रत्न" प्यला पौ पिहाँवगु

व गुँला पर्वया लसताय् भिन्तुना देछासे

थ्व प्यला पौया निरन्तरताया

कामना याना च्वना ।



पञ्चवज्र वज्राचार्य

१६ नं. वडा सदस्य
ललितपुर महानगरपालिका

नागबहाल, ललितपुर
मो. : ९८४३-५९०९८४

श्रद्धेय आजु बुद्धिराज बज्राचार्यजु लिसे

खँल्हा बल्हा



श्रद्धेय आजु बुद्धिराज वज्राचार्य
यशोधर महाविहार
बुबाहाः, यल



न्त्यव्वम्ह : सुरेन्द्र कुमार शाक्य

यल महानगरपालिका वडा नं १६ स अवस्थित श्री विद्याधर संस्कारित, यशोधर महाविहार, बुबाहाःया द्वादश पारमिता (१२म्ह) आजुपि मध्यय् थकाली कथं निम्हम्ह आजु बुद्धिराज बज्राचार्यजु खः । वसपोल यलया नगरप्रमुख जुया नीछ्दँ (२१) तक सेवा यानालिं संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्री नं जुया बिज्याम्ह खः । बौद्ध विहार संघया संरक्षक लिसे पूर्व अध्यक्ष वसपोल राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मान पदवी (सुप्रबल गोर्खा दक्षिणबाहु, रोयल भिक्टोरिया पदक, इजाबेला क्यारोलिका दोस्रो पदक आदि) विभूषितम्ह आजु खः । नेपाःयागु बौद्ध धर्मलिसे क्वाःतुगु स्वापू दुगु मौलिक बौद्धकला संस्कृति संरक्षण व सम्वर्द्धन नापं समसामयिक विषयलय् केन्द्रित जुया “त्रि-रत्न” प्यला पौ पाखें वसपोल लिसे जूगु खँल्हा बल्हाया छुं अंश न्त्यव्वया च्वना ।

१) बौद्ध विहार संघ पलिष्ठा गुजाःगु परिवेशय् जुल ? छुकिया हुनि बौद्ध विहार संघ नीस्वने माल ? बौद्ध विहार संघया अतीतकालया लुमन्ति छकः न्त्यथना बिज्याहँ ।

▲ बौद्ध विहार संघ, गुगु भीसँ नाँ कया च्वना व लिपा तिति नामाकरण जूगु खः । न्हापां थ्वयागु नाँ बौद्ध विहार समाज सुधार समितिजक खः । बौद्ध विहार समाज सुधार समितिया पलिष्ठा सिमित आज्जु कथं जक नीस्वनागु खः । यलया बौद्ध समुदाययात ऐक्यबद्धता याना थी थी धार्मिक तथा सामाजिक ज्यायात ई ब्योयात ल्वेक सुधार याना एकरूपता हयेगु आज्जु कथं स्व. हर्ष रत्न धाख्वा (नागबहाः)जुया नायःसुई वि.सं. २०३२ साल मंसिर १ गते विधिवत् कथं बौद्ध विहार समाज सुधार समिति गठन जूगु खः । करिव भिन्त्यादँ (१५ वर्ष) ति थुगु संस्था पाखें समाजया नितिं सक्रिय ज्या यात, वहे

कथं तःधंगु उपलब्धी प्राप्त नं जुल, बौद्ध विहार समाज सुधार समिति लोकं ह्वात ।

लिपा, भीगु बौद्धकला संस्कृतिया अनुपम नमूना जुयाच्चंगु बहाःबहीया संरक्षण व सम्वर्द्धन यायेगु तातुना बौद्ध विहार समाज सुधार समितियात विघटन यानालि जिगु नायःसुई वि.सं. २०४७ साल कार्तिक २६ गते बौद्ध विहार संघ गठन जूगु खः । गुकी मुक्कं भिन्त्याम्ह (१५) दुजः दुगु उगु ज्यासना पुचःलय् निम्ह न्वकू पदय् स्व. प्रा. आशाराम शाक्य (ईबही) व मेम्ह कुलबहादुर शाक्य (ओकुबहाः), छ्याञ्जे स्व. सूर्यमान बज्राचार्य (हखबहाः), ल्यू छ्याञ्जे सिद्धिबहादुर शाक्य (चिकँबही) व दाँभरी स्व. नरेन्द्रनरसिं शाक्य (थैना) च्वना बिज्याःगु जुल । थुगु संस्थाया ज्याकू अक्षयेश्वर महाविहारस स्थापना यानागु जुल ।

छगू इलय् अक्षयेश्वर महाविहारय् सुं च्वंमदया जीर्ण जुया, भग्नावशेष अवस्थाय् परिणत ज्वी धुंकूगु

खः । स्वंगु यानया बौद्ध गुरुपिं मुंका, थीथी संघ संस्था व दाता महानुभावपिं, प्रबुद्ध बौद्ध व्यक्तित्व पिनिगु सहभागितायाना भग्नावशेष अवस्थाय् परिणत ज्वी धुंकूगु विहारयात जिगु हे नायःसुई पुनःनिर्माण समिति गठन याना थी थी कमिति, उप-कमिति दयेका पुनःनिर्माणया ज्या सम्पन्न यानां वि.सं. २०४५ साल बैशाख २७ गते जुजु श्री ५ वीरेन्द्र व लानी श्री ५ ऐश्वर्य समेत बिज्याका उलेज्या ज्याभ्वः यानागु जुल । थुगु अक्षयेश्वर महाविहारया नक्शा इन्जिनियर एवं विपस्सनाचार्य उत्तमरत्न धाख्वाजु पाखें तयार याना बिज्याःगु खः ।

२) छलपोल बौद्ध बिहार संघय् तःदैं मछि नायो पदय् च्वना सेवा याना बिज्याय धुंकुगु दु । छलपोलया हे पालय् तःगुमछि हे ज्या सम्पन्न जूगु सकसिनं स्यूगु हे खैं खत । छलपोलया कार्यकालय् सम्पन्न जूगु क्रियाकलापत मध्यय् स्वमूल्याङ्कन याना स्वयेबले अति महत्वपूर्णथें च्वंगु अविस्मरणीय कथं दूगु छताबता कनेमाल धाःसा ?

▲ सकलया सहमती व समर्थनं जि बौद्ध विहार संघया अध्यक्ष पदय् च्वनागु निःसन्देह खः । यल नगरया भिंखुगु बहाः(१६) व भिंच्याबही (१८) संरक्षण व सम्बर्द्धन यायेगु ज्या यानां ववं जित युवा वर्गपिनिगु भविष्यप्रति छुं भति चिन्तां थिल । थुपिं युवा वर्गपिन्त नं ऐक्यबद्धता याना बुद्ध शिक्षा व कला सम्बन्धी शीपमूलक तालिम बिई दःसा जीविकोपार्जन नं ज्वीगु, लिसैं लिपा थ्यंक बौद्धकला संरक्षण, सम्बर्द्धन ज्वीगु एवं उन्नति नं ज्वीगु मनंतुना नापं नेतृत्व विकास यायेगु हेतुं जिं यानागु मुख्य मुख्य ज्या जित लुमं कथं कने ।

न्हापां बौद्ध धर्म, कला, संस्कृति संरक्षण यायेत आवश्यक जनशक्ति माल । अथे जुया चित्र तथा मूर्तिकला व्यवस्था उपसमिति छगू वि.सं २०५१ साल पौष १५ गते स्व. द्रव्यरत्न शाक्यजुया संयोजकत्वय् गठन याना । मुक्कं कला क्षेत्रय् संलग्नपिं युवावर्गपिन्त लजगा कथं ज्वना जीविकोपार्जन यायेत अतिरिक्त शीप विकास याये फईगु कथं प्रशिक्षक स्व. डि.बि.लामाजु पाखें तालिम

बिईगु व्यवस्था यानागु जुल । थुगु समिति पाखें करीव प्यसःम्ह (४००) ति कलाकार उत्पादन नं जूगु जुल । थौं कन्हे थुपिं हे कलाकारत ख्याति प्राप्त जुयाच्वंगु जिं न्यनाच्वना ।

अनंलि बौद्ध विहार संघया रजत महोत्सवया लसताय् प्रखर युवापिनिगु सहभागिताय्, वि.सं २०५७ साल मंसिर ५ गते निसैं ११ गते तक्क जूगु चित्र तथा मूर्तिकला प्रदर्शन नं भव्य रूपं हे सुसम्पन्न यानागु खः । उगु प्रदर्शनीयात अतिउच्चगु व सृजनात्मक कलाकारीताया ब्वज्या कथं आपासिनं हे प्रशंसा व्यक्त याःगु जुल । थुगु प्रदर्शनी अवलोकनया नितिं जुजु वीरेन्द्र व लानी ऐश्वर्य समेत समुपस्थित जुया बिज्याःगु खः । थुगु प्रदर्शनी सफलताया हुनिं कलाकारपिन्त गोरखा दक्षिण बाहु नापं प्राप्त जूगु दु ।

अथेहे यल नगरया मू बहाः बही संरक्षण जक धयांला मजिल, छुं छुं आयश्रोत नं ला माल । भ्नी पुर्खापिन्सं विहारे अनेक ज्याखँत न्ह्याकेत अति दूरदर्शी जुया तया वंगु आपालं जग्गा जमीनतला दु, तर विहारया थःगु हे नामय् लालपूर्जा मदु । अथे जुया जिं विहार संरक्षण यायेगु ज्याये जक मखु, विहारया आयस्ता कथं तयातःगु जग्गा जमीनया लालपूर्जाया नं व्यवस्था यायेमाल धैगु विषयलय् मनं चायेका । नापं विहारया हे नामं दर्ता यानां लालपूर्जा कया वितरण यानागु छगू नं मुख्यगु जुल । छगू निगु बहाः बही तोता अप्पो धयाथें बहाः बहीया लालपूर्जा पिकया बियागु दु । थुगु ज्याय् धर्मोदय सभाया अध्यक्ष नापं तत्कालिन भूमिसुधार अधिकृत श्रद्धेय यज्ञमानपति बज्राचार्यजु पाखें नं आपालं ग्वाहालि याना बिज्याःगु दु ।

अथेहे, बौद्ध विहार संघय् तःगु मछि हे कमिति दयेकागु जुल । भगवान बुद्धं धयाबिज्यागु दु “आरोग्य परमा लाभा” अर्थात् निरोगी जुईगु हे उत्तम लाभ खः । “सुनां रोगीयात सेवा याई वं बुद्धयात सेवा यागु सरह जुई” धैगु वसपोल तथागतयागु वचनयात मनन यानां वि.सं.२०४९ साल श्रावण ३ गते जिगु हे नायःसुई अक्षयेश्वर महाविहार स्वास्थ्य केन्द्र छगू पलिस्था

याना । गुकि वरिष्ठ डाक्टरपिं व स्वास्थ्यकःमीपिं मुंका न्हाय् न्हाय्पँ कथु (ENT), मुटु रोग, दम रोग सेवा त शहरे दुने जक मखु, गाँगामय् वना समेत न्ह्याकागु जुल । थुगु स्वास्थ्य केन्द्रस स्व. प्रा.डा. रामछायामान अमात्य, डा. चोपलाल भुसाल, डा. नारायण भट्टराई, डा. प्रकाशराज रेग्मी, डा. तारामान अमात्य व स्व. अ.हे.ब. प्रेमराज बज्राचार्यजुपिं पाखें सेवा याना बिज्याःगु खः । अथेहे युवावर्गपिन्त बौद्ध शिक्षा लिसें नेतृत्व विकास यायेगु तातुना नेमवीर शाक्यजुया नायःसुई वि.सं.२०५० साल, जेष्ठ १२ गते **बौद्ध युवा उपसमिति** गठन याना आपालं धार्मिक व सामाजिक ज्या जूगु दु ।

मेगु छगू महत्वपूर्णगु धैगु बौद्ध विहारया नामय् अक्षयेश्वर महाविहारया पश्चिमरिखे आनां न्येद्वः (५०,०००) पूला १४ आना जग्गा न्यानां बौद्ध विहार संघया थःगु हे स्वामित्व प्राप्त यानागु जुल ।

३) छलपोलया कार्यकालं लिपा जुयावया च्वंगु बौद्ध विहार संघया गतिविधि बारे विश्लेषणात्मक अवधारणा गथे दु ?

▲ थ्व टीका टिप्पणी याना च्वनेगुई निश्चय नं मखु । अनयागु गतिविधिया बारे उलि जानकारी मदूगु जुया जिं विश्लेषण याना च्वनेगु उपयुक्त ताय्का मचवना । बौद्ध विहार संघय् जिगु कार्यकाल लिपा माःगु कथं उलि ज्या जूगु जिं मखना । बरु थौकन्हेयाम्ह नायो नं ईलयब्यलय् स्वापु तया च्वंगु दु । छुं छुं बाँबाँलाःगु गतिविधि न्ह्याकाच्वंगु खँ न्यनागु दु ।

४) भीगु बौद्ध विहार संघ सुधांलाक्क न्ह्याकेया नितिं छलपोलयागु अमूल्य सुभाब व सल्लाह ?

▲ बौद्ध विहार संघया मू आज्जु धैगु हे बौद्ध धर्म, कला, साहित्य, संस्कृति संरक्षण, सम्बर्द्धन व प्रवर्द्धन यायेगु खः । थुजाःगु महान् आज्जुयात कःघाना दृढ संकल्प सहित धिसिलाक्क योजना व नीतिनिर्माण यायेमाः । पदाधिकारी पिन्सं समर्पितभाव तया ज्या यायेमाः । योजना सफल यायेया नितिं जिगु पाखें नं पूर्ण सहयोग याये धैगु वचं नं

थ्व पौ मार्फत प्वका च्वना ।

युवावर्गपिन्त जागरुक व ऐक्यवद्धता याना बुद्ध शिक्षानुकूल तालीम व जीवनयापन याये फईगु कथं न्हू न्हूगु ज्याइवः त हया सक्रिय यायेमाः । बौद्ध नखःचखः, पर्व व पूजाविधिया बारे सुसूचित ज्वीगु तालीम व प्रशिक्षण न्ह्याका वनेमाः ।

मेगु महत्वपूर्णगु सुभाब छु खः धायेबलय् बौद्ध विहार संघयात मुक्कं धार्मिक संस्थाया रूपय् स्थान बिया तयेमाः । संघय् दुने च्वना नेतृत्ववर्गपिन्सं राजनीतिक गतिविधित न्ह्याके मज्यू । धर्मया नस्वाः ह्वले माःथाय् राजनीतिया गन्ध वयेका छुं नं गतिविधित सञ्चालन यायेगु ज्याय् ल्हाः तय् मज्यू । उचित वा अनुचित धैगु स्वविवेकं स्वया, चाय्का चोनेमाः । यदि राजनीति यायेगुहे खःसा संघपिने वया जक यायेमाः । बौद्ध विहार संघ शुद्ध बौद्ध संस्था खः उकिं संघयात उचित स्थान बिया अनुशासित ढंग च्वनेमाः । बौद्ध आचरण कथं बौद्ध विहार संघया गतिविधित न्ह्याका च्वनेमाः ।

५) थौकन्हे छलपोलया जीवनशैली व गतिविधित.... ?

▲ जिगु जीवनशैली सामान्य कथं हे न्ह्याना च्वंगु दु । जि छम्ह बौद्ध जूगुया नातां जिगु जीवनया मू आज्जु धैगु हे यलय् दुने जीर्ण अवस्थाय् लाना च्वंगु बहाः बही व थ्व नापं स्वापू दुगु मूर्त वा अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदात संरक्षण व सम्बर्द्धन यायेगु खः । थ्वहे आज्जुयात पूर्वकेगु कथं ज्या त न्ह्याका वयाच्वनागु दु । थौकन्हे जि **ललितपुर विकासको लागि समाज्य** नायो जुया ज्यायानाच्वनागु दु । थुगु दँय्जक हे मित्र राष्ट्र भारतपाखें करिव चय्प्यंगू कोटी (८४ करोड) या आर्थिक अनुदान हया योजनात न्ह्याके त्यनागु दु । गुकि, हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबहाः) व थ्वैगु दिगी छें, अथे हे ज्येष्ठवर्ण महाविहार (ज्याबहाः बही) पुनःनिर्माण याना बौद्ध संग्रहालय दयेकेगु, प्रथमशील महाविहार (गुईतः बही) या देगः व आगँ छें, नापिचन्द्र महाविहार (ईखाछें दुन्तुबहि), गोपिचन्द्र महाविहार (ईखाछें पिन्तुबहि), रत्नाकर महाविहार (हखबहाः) या कुमारी छें दयेकेगु योजना दुथ्याःगु दु । थुकी मध्यय् गू गू

योजनाया टेण्डर प्रक्रिया न्ह्यावने धुंक्कु जानकारी नं बियाचवना । आशा याये थ्व दँबदँ दुने अवश्य नं पूवनी ।

जिं जिगु जीवनया बारे खँ ल्हायेगु जूसा, जि थौं चयेप्यदँय् (८४ वर्ष) चवनाचवना । रवीदँ (९० वर्ष) तकक याउँक जीवन हनेगु तातुना दु । जिं रवीदँ तककया दुने यलया गुलि नं जीर्ण अवस्थाय् लाना च्वंगु फुक्क विहारत जीर्णोद्धार याना वनेगु, पुनःनिर्माण याना वनेगु मनसुवा दु । मेगु तःधंगु लक्ष्य धैगु इतिहासय् दुगु गुईतः बही गुतँ (९ तल्ला) दु धैगु जनविश्वासयात साकार यायेगु कथं यल जिल्लाय् दुने हे गुतँ जाःदुगु बही छगू दयेकेगु मनंतुना चवना । थुकिया नितिं ८२X८२ वर्ग

फीट जग्गा माला चवनागु दु । स्वये भविष्यं छु याई ।

६) छलपोलयागु स्वस्थ जीवनबारे ?

▲ जिं थःगु उमेरयात कया गुबले नं हीनता बोध मयाना । न्ह्याबले मनस्थिति बःलाका सकारात्मक कथं छयलाः चवना । बौद्धकला संस्कृति संरक्षण, जीर्णोद्धार व पुनःनिर्माण यायेगु थी थी योजनात मनय् दुने दयेका चवना । जनसम्पर्क मत्वता । देश विदेशया बुखँ त न्यना हे चवना । ईलय् हे सन्तुलित नसा त्वंसा नयेगु नं यानाचवना । अथेहे, ईलय् चनेगु नं यानाचवना । थुगु कारणं नं शायद जि स्वस्थ जुया चवन ज्वीमा ।

बौद्ध विहार संघ, यलया पिथना “त्रि-रत्न” प्यला पौ पिहाँवगु
व गुँला पर्वया लसताय् भिन्तुना देखासे थ्व प्यला पौया
निरन्तरताया कामना याना चवना ।

बज्राचार्य ज्योतिष तथा आयुर्वेदिक सेवा केन्द्र

छ्यासीकोट-२५, ललितपुर महानगरपालिका

विश्व रत्न बज्राचार्य

फोन : ०१-५५५००४२

मोवाइल : ९८४९७०३४४३

चिना (जातः) बनाउने, हेर्ने तथा विभिन्न रोगको आयुर्वेदिक
उपचारका साथै भारफुक पनि गरिन्छ ।

Features of Newa Buddhism



Kiran Narsing Shakya

Buddhism of Nepal Mandala known as “Newa Buddhism” is the continuation of the form that started from the period of historic Shakyamuni Buddha. Lord Buddha was born in Lumbini of Nepal, as the Prince of Kapilavastu. He relinquished palatial pleasure for the search of liberation from the suffering of living beings at the age of 29. Six years later, he attained enlightenment and thereafter, began teaching his knowledge of liberation for 45 years from place to place and finally, at the age of 80, he got Mahaparinirvana (final passing away).

According to the Mulasarvastivada vinayavastu, the king of Kosala named “Bidhudhaka” attacked Kapilavastu and they massacred many Shakyas and their families. Surviving Shakyas escaped atrocity at Kapilavastu for safer places. Among them, some Shakyas reached the foothills of northern Himalaya range that is believed to be Kathmandu Valley known as Nepal Mandala where they settled practising Buddha’s teachings.

Princess Charumati, the daughter of Emperor Ashoka also visited Nepal where she married Devapala and established Charumati Stupa and Charumati Monastery.

Later in the 13th century, the Muslim invasion in Northern India caused mass destruction of Great Nalanda and Vikramasila Universities. Many scholars escaped to Kathmandu Valley along with their valuable manuscripts which later became important assets of Newa Buddhism. Therefore, it is said that

Indian Nalanda Buddhist civilization is preserved in Nepal Mandala. The Kathmandu valley used to be a place where the Buddhist masters and scholars of India and Tibet visited so frequently.

The Sanskrit Buddhist Manuscripts preserved in monastery libraries for thousand years are the valuable assets now. There are still thousands of manuscripts in Kathmandu Valley, most of which are being preserved by the Newar Buddhists living therein. Currently, more than 400 historic monasteries still exist, some are even 2000 years old. Numerous stupas and chaityas spread all over the Kathmandu Valley. Swoyambhu Mahachaitya, Bouddha Stupa, Charumati Stupa, Ashokan Chaityas etc. are among the renowned ones.

Despite long historic events, unfavourable political conditions, natural calamities, we can still find living Buddhist tradition along with ancient temples, monasteries, stupas preserved by the monastic community of Shakya and Vajracharya. As time passed, Kathmandu Valley became the main hub for national and international visitors. With heavy migration of other districts of Nepal, the city of Kathmandu, the “Newa Buddhists” and “Newa Buddhist traditions” came into minority groups. The Buddhist Sangha (community of Shakyas and Vajracharyas) now find it hard to even maintain their valuable treasures.

Newa Buddhism evolved out of a very long and complicated process of modification, reformulation and adaptation of various Buddhist

teachings amidst the influence of several Masters, Gurus as well as socio-political situations. With passage of time, these efforts ultimately gave birth to Newa Buddhism. It has taught Newa community to be tolerant, generous, hard-working and peace-loving. Some of the prominent features associated with our Newa communities are as follows :-

Guthi

It is believed that the Guthi system has been in existence since the 5th century. "Guthi" is a social circle or group of members formed to perform a specific task within their community. There are several types of traditional Guthis. 'Sana Guthi' is one of them having the objective of regulation and organization of funeral procession when any member dies. Likewise, through another guthi 'Depuja Guthi', guthi members get together to celebrate their lineage deity. Similarly, 'Sanlhu Guthi' takes care to celebrate Arya Avalokiteswor Bodhisattva festival. Several large and small Guthis have been the parts of Newa Buddhist society.

Generally, the Guthis run on equal sharing and participation basis and in some cases they even manage supporting funds to help their due members. Therefore, these Guthis and their perennial management systems made the Newa Buddhist Society long-lasting. Still, there are old Guthi circles which are perfectly functional to date.

Buddhist Festivals

Buddhist festivals are another important feature of Newa Buddhism. The festival celebration with traditional feasting is common within Newa Buddhist culture. Generally, every festival in Newa Buddhist Culture is carried out for meritorious gain. 'Samyak Daana', is a grand festival of offering ceremony to the Sangha members from different monasteries.

Another festival is 'Gunla Dharma'. It is celebrated throughout the whole 10th month of Newa calendar. Within this month 'Dyo Boyegu',

the displaying of Dipankara Buddha and other deities, Manuscripts, arts and artefacts take place for 1 to 2 weeks.

The biggest festival of Newa culture is the 'Karunamaya chariot pulling' festival, which is celebrated for around 1 to 3 months. Thousands of people get together to tow the 15 meters tall chariot. This important chariot festival is said to have started in 6th century AD and continues to the present day.

'Mataya' is another Buddhist festival with the objective to visit and worship all the Baha, Bahi and Chaitya of the Patan city. There are several other traditions and festivals which made the Newa Tradition prosperous.

Monastic Management System

Newa Buddhists have set up their unique ways and traditions in the pursuit of understanding and following the teachings of Buddha. This resulted in the formation of distinct cultures which in turn shaped the lives of Newas we see today. Such distinct cultures sought in a monastic management system which are being followed by the Newas are given below:-

➤ Chudakarma:

Every male member of the monastery have to be a monk to their respective monastery for four days. Only then they become the formal Sangha members of the monastery. Ritualistic process of Chudakarma (Sanskrit Pravrajya) done in a monastery ensure them as the monks. Monastic sangha members are authorized persons to run the monastery. Each member must voluntarily serve for one or less than one month depending upon their monastic rules. Among these members, the eldest 5 or 10 or 12 members are recognized as Mahasthvir Aaju acting as the heads of their respective monastery.

➤ A Scniority based management system:

In Newa Buddhist tradition due respect is paid to elder members avoiding any sort of

competition among them. Honorary hierarchy is maintained strictly on a seniority basis. A seniority-based management system prevails, as every duty and responsibility including monastic activities are carried out on a seniority basis. For example, even when they get together for any occasion, the seat plan is made on elders' first basis; the juniors must respectfully curtsy (Bhagiyayagu) to elders before they take their seat.

➤ **Equal distribution system:**

Within Newa Buddhist society, the members get equal facility and benefits as far as possible. In some cases, the foods are also distributed by measuring and weighting equally.

➤ **Mandatory participation:**

Almost in every major monastic event, each member should participate compulsorily which means 100% participation. For the successful completion of any programme, the participation of members is made compulsory. Those who cannot attend, have to pay penalty or in some major cases, they are expelled from the monastic sangha.

➤ **Economic norms:**

In Buddhist tradition "The first step of Dharma practice is Daana, the offering". Newa Buddhists have followed the same, giving first and foremost priority to Daana. They generally have the habit of donating a portion of their earnings. And almost all Newa monasteries are being run by the donations and charities.

➤ **Non-violence:**

History has it that Newa Buddhists maintained a high degree of tolerance adhering to non-violence principle. They used skilful means in each historic event. They are the group decision-makers and showed good cooperation and compromise with each other.

➤ **Self-employment:**

Generally, Newa Buddhists have been involved in handicraft work as their traditional occupation. They run thier work and business at home. Ussually, the ground floor of each house is used for handicrafts workshop. Besides, some of the Newar Buddhists are traders.

➤ **General life cycle events:**

The Newa Buddhists observe different life cycle rituals in their respective monasteries. It includes dashakarma¹ (ten rites) as well as other events. Few examples of those events are Jatakarma – birth celebration, Nama Karma- giving a name to the newborn, Annaprāsana – rice feeding, Chuda karma – ordination ceremony, Chudakarma Bisarjana – shifting to the household monk, Panigrahan – marriage, Acharyabhiseka – special initiation for masters in Buddhism, Diksa – initiation of Buddhist practice in daily life, Shthavirarohan – enthronement of Aju (the senior monks) etc.

Manuscripts and Texts

There exist mainly nine holy scriptures known as Navavaipulya sutra in Newa Buddhism. They are Prajnaparamita sutra (Teachings on Buddha's Perfection of Wisdom), Gandhavyuha sutra (Importance of Dharma teachers), Dashabhumika sutra (10 stages of Realization), Samadhiraja sutra (Teachings on Meditation), Lankavatara sutra (Teaching of Buddha nature and eight kinds of consciousness²), Sadharmapundarika sutra (Teaching of Skillful Means), Guhyesamaj tantra (Teaching of Secret Mantras), Suvarnaprabhasa sutra (Some Buddha's previous life history, Dharani Mantras), Lalitavistara sutra (Biographical account of Buddha). It is commonly believed that the 84000 Dharma teachings of Buddha were summarized in these nine volumes of sutras.

1) Dashakarma is "Ten life cycle rites" namely Yonisansodhan, Punsaban, Simantopnayan, Jatakarma, Namakaran, Upanayan, Chudakarma, Vratadesh, Samavartana, Panigrahana.

Besides, there are several other important textual collections such as Sukhavati vyuha, Gunakaranda vyuha, Sadhanamala, Avadaana literature, Naamasangiti, Pancharaksa, collection of Stotras, Mantras and Dharanis and manuals of different ritual processes. They are written in original Sanskrit language in old Newa scripts like Ranjana, Newa Prachalit, Bhujimo, Pachumo, Kwyemuo, Golmuo, Kutila etc. The manuscripts were written in handmade papers derived from wild plant Lokta. But occasionally manuscripts may be in the black coloured hard paper written with gold and silver inks. In some cases, the Talapatra, a kind of palm leaves were also used. These large volumes of manuscripts are the main treasures that served as the base for Mahayana Buddhism and some are dated back to the 10th century.

Inscriptions

Inscriptional evidence in Nepal appeared from the 4th century only. Old inscriptions are mostly engraved on stone plates found in the monuments like monasteries, stupas, sculptures of deities. The foremost important inscription in Nepal is the Ashokan Pillar Inscription from 3rd century B.C. found in Lumbini inscribed with Bramhi Lipi, which confirms the birthplace of Lord Buddha. Several other metal plates, leaves and woodcarvings were also used in inscriptions. These inscriptions serve as authentic evidence in studying the history of Buddhism. Further studies showed that the type of text used in inscriptions reveals the dates when the historic event took place.

- 2) i) Six Operational Conciousness (Pravritti Vijnana)
- | | |
|---------------------------------------|--------------------------------------|
| a. Eye Conciousness (Caksuvijnana) | b. Nose Conciousness (Granavijnana) |
| c. Tongue Conciousness (jihvavijnana) | d. Body Conciousness (kayavijnana) |
| e. Ear Conciousness (Srotavijnana) | f. Mental Conciousness (Manovijnana) |
- ii) Afflicted Conciousness (Klistamanovijnana) iii) Storehouse Conciousness (Alaya jnana)

बौद्ध विहार संघ, यलया पिथना “त्रि-रत्न” प्यला पौ
पिहाँवगु व गुँला पर्वया लसताय् भिन्तुना देछासे
थ्व प्यला पौया निरन्तरताया
कामना याना च्वना ।



सुरक्षित बचत सुखद भविष्य

सत्यक

इखाछें, ललितपुर

बचत तथा ऋण
सहकारी संस्था लि.

बौद्ध विहार संघया गतिबिधिया किपात



बौद्ध विहार संघपाखें इतिल्हने सम्यक २०७६स धा:बाजा प्रस्तुति



इतिल्हने सम्यक २०७६स सहभागी



ज्ञानमाला भजन प्रशिक्षणया उदघाटन याना दिग्



ससु पूजाय् ब्वति कया बिज्यापिं



ज्ञानमाला भजन प्रशिक्षार्थीपिं



महामहिम श्रीलंकाया राजदुतया निमन्त्रणाय सहभागी



जेष्ठवर्ण महाविहार (टंगःबाहा) स सहभागी



२५६४ औं बुद्ध जयन्तीस ओकुबहास सहभागी



राहत वितरण ज्याभ्क्:



सुरश्चन्द्र महाविहारया म्ठ्याय्मचा, नेपाःदेय्या प्रथम महिला मय्जु राधिका शाक्य बौद्ध विहारस अवलोकण भ्रमण



बौद्ध विहार संघ पाखें लय्पतिकंया ब्रतया किपा



१६ वडाया अध्यक्ष निर्मल शाक्यजुपाखें विविध ज्याभ्वःया लागि आर्थिक सहयोग



यल पञ्चदानया पर्व हनेगुया लागि सहलह



जयमनोहर महाविहार जिणोंद्वारया लागि निरिक्षण



ललितवर्ण महाविहारया पश्चिमय् च्वंगु भाग जिणोंद्वार सम्पन्न



बौद्ध विहार संघ पाखें प्रशिक्षित प्रशिक्षार्थी पिन्सं थःगु थाय् यतबाहालय् धाःबाजा निस्वःगु



“व्यवहार सुधार”या मस्यौदाय् दत्तनाम महाविहारस छलफल



दिपक बज्राचार्यजु पाखें YouTube प्रशारणया लागि न्हापांगु धर्मदेशना



महेन्द्र रत्न शाक्यजु पाखें YouTube प्रशारणया लागि धर्मदेशना



करुणामय् रथयात्राया लागि थीथी बौद्ध संस्थात तापं सहलह



ललितपुर महानगरपालिका
नानिन्दवन मन्तानगनदालिका
११ नं. वडा कार्यालय, ईखाछें, ललितपुर



NOVEL CORONA VIRUS (COVID-19)

सर्वसाधारणका लागि जनचेतनामूलक संदेश

नोवेल कोरोना भाइरसका मुख्य लक्षणहरु

▲ ज्वरो १००.४°F भन्दा माथि ▲ श्वास प्रश्वासमा अध्याधिक समस्या ▲ रुघा र खोकी
कोरोना भाइरस प्रभावित देशहरुबाट आउने मानिसहरुमा दुई हप्ता भित्र रुघाखोकी लागेमा, ज्वरो
आएमा, घाँटी/टाउको दुखेमा, श्वास प्रश्वासमा अत्याधिक समस्या भएमा, तुरुन्त नजिकको स्वास्थ्य
संस्थामा सम्पर्क गर्ने ।

नोवेल कोरोना भाइरसबाट कसरी आफू र अरुलाई बचाउने ?

- ▲ नियमित रुपमा साबुन पानीले हात धुने ।
- ▲ खोकदा र हाछ्युं गर्दा नाक र मुख छोप्ने ।
- ▲ यदि फ्लू जस्तो लक्षण (Flu-like symptoms) देखिएमा चिकित्सकसँग परामर्श लिने ।
- ▲ फ्लू जस्तो लक्षण देखाउने जो कोहीको सम्पर्कबाट टाढा रहने ।
- ▲ जंगली तथा घरेलु पशुपन्छीहरूसँग असुरक्षित सम्पर्कबाट टाढा रहने ।
- ▲ पशुजन्य मासु/अन्डा राम्रोसँग पाकेको मात्र खाने ।

बौद्ध विहार संघ, यलया पिथना “त्रि-रत्न” प्यला पौ पिहाँवगु

व गुँला पर्वया लसताय् भिन्तुना देछासे

ध्व प्यला पौया निरन्तरताया

कामना याना च्वना ।



डक्टरमान महर्जन

११ नं. वडा अध्यक्ष
ललितपुर महानगरपालिका

सैथु गणेश, ललितपुर
मो. : ९८४१-४९३५४३



बौद्ध विहार संघ, यलया पिथना “त्रि-रत्न” प्यला पौ पिहाँवगु व
गुँला पर्वया लसताय् भिन्तुना देछासे
थ्व प्यला पौया निरन्तरताया कामना याना च्वना ।

ज्येष्ठवर्ण महाविहार

ढंगःबाहा, वडा नं. १२, यल ।

परिवार



जीवनराज बज्राचार्य

मो.: ९८४१११५९६५

चाँदनी हाण्डक्राफ्ट

इमाडोल, ललितपुर



नेपालमै
पहिलो पटक

बचत एकको सुरक्षा परिवारको

२६ लाख सम्मको
बीमा सुविधा
परिवारको लागि



सतहर लागू हुनेछन् ।

दम्पतीलाई आकस्मिक दुर्घटना
बीमा तथा पूर्ण शारीरिक
अशक्तता समावेश

परिवारलाई १० घाटक
रोगहरूका लागि बीमा

परिवारलाई औषधी
उपचार बीमा
(अस्पतालमा भर्ना हुनुपर्ने खण्डमा मात्र)

कुमारी
परिवार सुरक्षा
बचत खाता



कुमारी बैंक लिमिटेड
KUMARI BANK LIMITED
सबैका लागि, सबैका लागि
(नेपाल राष्ट्र बैंकबाट "अ" वर्गको इजाजत पत्र प्राप्त संस्था)

Corporate Office:

Phone : 01-4443075-79
Marketing Department : 9851190186
Email Id : marketing@kumaribank.com



सारा सम्बन्धी जानकारीका लागि
QR Code Scan
जर्जित ।

सुरु गरौं परिवारको सुरक्षाको संस्कार